

Gorski potoki.

Povest Ivana Gorca.

A te convien tenere altro viaggio.
Dante.

Pogovarjali smo se o politiki, o slovanstvu: kedaj zazori naš dan, kedaj se utelesi naša stara pravda in ali si jo priborimo z uma svetlim mečem, ali kakó. Ni treba pristavljati, da smo imeli najrazličnejše, nasprotujoče si nazore in da nas je bilo skoraj toliko strank, kolikor glav.

„Nam treba močne nadvlade,“ dejal je štiri-desetleten mož — zvali so ga Ivana Gorca, „sicer se pokoljemo med seboj takó, da ne bo po Slovencih ne duha ne sluha.“ To je rekel z dobrohotnim usmevom polnim ironije, ki se smeje ob vse zadene, pa tudi vse izpregleda in odpusti, ki se človeku dobrega srcá rodi v poznejših letih in po mnogih izkušnjah. Prikladna je taka ironija v mnogoglavi družini, kjer se govori o politiki, kjer treba toliko odpustiti in toliko izpregledati.

„Naš up je naša mladina,“ menil je drug možak motnega, solzlivega pogleda, znan za velikega idealista.

„Kakó si to mislite?“ prašal je Ivan Gorec.

„No, takó —“ zajecal je idealist. „naša mladina je navdušena za našo stvar, ona ima še tist ogenj v prsih, katerega so nam več ali manj zadušile že skrbi in pretege življenja —“

„In pa plača, žena, otroci — le odkrito govorite!“ primeknil je Ivan Gorec.

„Da, tudi to so pretege, ki ovirajo razvitje jeklenih značajev.“ pritrdil je idejalist, „in teh ne pozna mladina. Dandanes se mladina drugače vzgaja, nego smo se mi, zato rej bo opravičila nade, katere gojimo o nji.“

„To so lepe besede, pa so že jako obrabljene. Mladina, mladina, kaj je mladina! To ni nič! Vihrav in igriv vzrast brez vztrajnosti in idej. Njo takó za-
duši življenje, kakor je nas in takó opraviči nade, kakor smo jih mi. Kaj menite?“

Gorec se je takó smehljaj, da se je kazalo, da ni popolnoma prepričan o resničnosti svojih besed, da hoče le izzivati, poslušati tuja mnenja.

„Tako torej!“ začudil se je idejalist, ki ni povsem razumel Gorca. A kdo naj nam netí ogenj za našo dobro stvar?“

„To bi bil še narobe svet, da bi ga nam netila mladina; sami si ga moramo netiti, mladino pa učiti, kakó naj se uči in pripravlja, pripravljaj, pravim, za bodoče službovanje domovini. Možjé naj služijo domovini; nezreli mladiči naj stojé ob strani in naj se učé ob vzgledih značajnih móž, potem se lahko poreče, da skupina naroda služi domovini.“

„Tudi to so lepe besede,“ dejal je idejalist nekoliko ozlobljen. „Kje pa imamo tiste značajne može?“

„Imamo jih, nekateri so očiti, mnogo je pa skritih. Da, da . . . le smejajte se! Domoljubje se ne kaže v hrupnih besedah, ampak v tihih dejanjih in kdor vestno izpolnuje zapoved božjo, ki pravi, da ljubi svojega bližnjega, tist je že pravi rodoljub. Vsemu narodu posameznik težko pomaga, vsakdo pa lahko pokaže svoje rodoljubje s tem, da pomaga svojemu najbližjemu bratu. In takih značajnikov, takih vzgledov je dosti“

„V tem, ko bomo mi po tihem, kakor pravite, brez hrupnih besed pomagali brat bratu, hrumeli bodo naši sosedje po svoji navadi in naravi nad našimi glavami in nas res izbrisali s površja zemlje. Dan-

danes se ohrani narod hrumeč in kričoč. Italijani in Madjari naj nam bodo vzgled!“

„Jaz bi prej rekel, naj posnemamo v rodoljubji požrtvovalne Čehe, samó s to izjemo, naj se naša mladina izogiblje hrumnih demonstracij češke mladine. Pride morda čas, ko bodo mogočni in modri činitelji poklicali ves narod na delo od petnajstletnika pa do trhlega starca, pride morda dan — da po Jokajevem povem — ko se bodo kupovale kose, s kojimi se ne bo kosila trava. Ali ne verujete temu? Da, vse je mogoče! Pomislite na upor Tirolske v začetku našega stoletja. Takrat, pravim, mora tudi mladina stopiti k delu, sedaj v mirnih časih naj se peča z učenjem, da se kar najbolje izuri za svoj resni in težki poklic. Mene boli srcé, kadar se spomnim, koliko čeških mladeničev vzdihuje po ječah, in da ti mladi ljudje s svojimi nepremišljenimi demonstracijami ničesar niso koristili, še pohujšali so stanje narodu, ki je čudovito napredoval v vseh strokah. Takó se je godilo tudi mladini italijanski. Slišal sem, da so bili pred nekaterimi desetletji mlečnolični laški mladeniči neredki gostje na ljubljanskem gradu, pa tudi drugod je bilo dosti zaprtih zaradi politiških pregreškov. Ali mislite, da bi bila Italija kedaj jedina, da ni bilo drugih činiteljev? Jaz sam sem izkusil, s kakim ognjem stopi mladina, če hoče kaj doseči, na polzko pot nezakonitosti in dovolj bridko sem čutil nasledke, ker sem prišel z zakoni v nasprotje, čeprav sem se potegnil za pravico in resnico.“

„Kedaj je bilo to, kakó je bilo to?“ prašalo nas je več ob jednom.

„Oj, to je dolga povest,“ dejal je zamišljeno Ivan Gorec, spuščaje in odpihujé smodkin dim skozi nos. „Da, to je dolga povest, ali s politiko nima opraviti ničesar.“

„Tem bolje, tem bolje!“ oglasili smo se nekateri, ker naše misli so se bile že obrušile ob neplodnem politikovanji in nerazrešljivih vprašanjih. Poznali smo Ivana Gorca, da je s svojim nasmehom dal vedeti, da bi se naprošen rad iznebil svoje povesti, vedeli

smo tudi, da mu gladko teče beseda in da zna pripovedovati mične prigodbe, vzete iz svojega življenja, zatorej smo napeljali govorico takó, da je naš zgovorni tovariš pričel svojo povest. Evo je!

I.

Med tiste ljudi, s katerimi živim v prijateljstvu že izza mladih let, štejem na prvem mestu Frančiška Lazarja. Poznal sem ga že na ljubljanski gimnaziji. Bil je dve leti starejši od mene, hodila sva pa skupaj v jeden razred in stanovala sva skupaj pri Gregorki v jednonadstropni hiši poleg Kravje doline. Frančišek na gimnaziji ni imel posebne sreče. Boril se je s hladom in gladom, poleg tega pa je bil izmed tistih mladeničev, ki prva učna leta ne morejo pozabiti, da so odtrgani od domačih pašnikov in se pozneje ne morejo sprijazniti z nadzorovanjem, katerim pa misli, ko so se utrdile in ublažile, takó rade uhajajo od ozkih predalov šolskih knjig k tistim tvoritvam bujne domišljije, kojim se v poznejših letih takó radi posmejamo. Res se je odlikoval v nekaterih predmetih, a drugi so se mu zdeli tako pusti, da je le za silo izhajal ž njimi. Temno se spominjam šolskih let. Zdi se mi, da gledajo obrazi nekdanjih tovarišev náme mrklo in brezpodobno, kakor gledajo z nekaterih slik glave naslikane v meglenem ozadji brez pravega izraza, brez znatnih potez in obrisov, brez življenja in značaja. Le Frančiškov obraz je med to množico jasen in rezek, le Lazar mi stoji še živo pred očmi zamišljen in skrivaj pod klopjo čitajoč „Slovenski Narod“, v tem ko učitelj predava poslušnim in neposlušnim učencem o bistvu in nebistvu kebrov in podobne gomazni.

Predno je dovršil Frančišek gimnazijo, vzeli so ga v vojake. Po štirih letih se je odpovedal vojaštvu, želja po domačih krajih ga je privela nazaj na Slovensko. Jaz sem bil tisto leto nameščen z dnevno plačo pri cesarskem uradu in ko je prišel Lazar v Ljubljano, nagovoril me je, naj se nastanim ž njim

vred pri Gregorki, ki je imela takrat prazno dijaško sobo. Hotel sem v nekdanjem stanovanji še jedenkrat živeti srečno otroško dobo, torej sem rad vzprejel njegovo ponudbo.

Najina gospodinja Gregorka je bila stara devica, utrjena v marsikateri kreposti. Poleg skrbi za svoje dušno vzveličanje — in velika je bila ta skrb — ni zanemarjala reda in snažnosti v hiši. Pri dijakih in njih roditeljih je bila v čisljih zaradi svoje poštenosti in uljudnosti. Pri nji nismo dan na dan žulili ričeta, ne lokali juhe, podobne goli vodi; pri nji se ni valjala v vsakem kotiči krpa, ni gostolel iz vsake špranje ščurek, ni dišalo v njenih sobah, danes po kisli repi in po gnilobi, jutri po pricvrtili kaši in po trohnečem prahu, ni se pod posteljo glina valila od prhke stene, ni še moča in trohnjad razjedla podnic in tudi sitna živad ni motila sladkega spanja dijaškega. Res da je tudi ona, kakor vse ženice njene vrste, prejšnja leta dijaško sobo nabijala z dijaki takó, da so ležali notri duša pri duši, kakor pogubljeni v šestem krogu pekla — če je prav videl Dante v svojih vizijah — no pozneje, ko se je bila že nakopala kopica, se ni hotela več ubijati s celo kopo otrok, ampak jemala je po dva, največ po tri odrasle dijake ali sicer odrasle ljudi v stanovanje brez hrane. Gregorka se je rada pogovorila z dobrim človekom; ker pa drugi ljudje niso prihajali k nji, oprla se je na stare babnice svoje vrstnice, ki so si pred njeno sobo kar podavale kljuke: zdaj se je pritresla po stopnicah gor kaka prevezana z jerbascem ob komolci, zdaj je prilezla kaka zgubana in osmojena in glej zdaj skaklja k nji prek mostovža jezik na klepetec. Nočem opravljati, kakó so te ženice časih obirale žive in mrtve, le izkratka povem, da je bila Gregorka ženska „očenj ljubivšaja pitj kofej i pokaljakatj“, kakor pravi ruski pisatelj.

V našem nadstropji in nasproti našim durim je stanoval čevljar V a h že mnogo let. Za mojega dijaštva mu je bila družica šibka ženska, ki se je poslujoč po hiši sukala silno urno in tiho in je živela z vsemi v hiši v miru in prijaznosti. Ta ženska je Gregorko zelo uvaževala in ni ga minilo dneva, da ne bi sedela pri

nji z vezenjem ali šivanjem. Za njo je hodila, kakor mlado jagnje za svojo materjo rdečelična, osemletna deklica drže se vedno za krilo materino, poskakujoč in nasmihujoč se neprestano v njeno blede lice. To deklico so imenovali Ivanka in prinesla jo je Vahulja s seboj iz svojega prvega zakona s privatnim uradnikom. Pripeljala pa je Vahu v dom tudi svojo mater, šestdesetletno ženo, katero sem časih videl sedeti pri Gregorki. Takrat so bili Vahovi v hvalevrednih razmerah in Gregorka je dala nam dijakom večkrat pokusiti kakega cvrtja ali pogače, katero je dobila od njih.

Tist čas, ko sem prišel z Lazarjem v drugo k Gregorki, bilo je pri Vahovih že marsikaj drugače: hišni mir in red je bil podrt in marsikaj je bilo narobe. Prva Vahulja je bila že mrtva in Vah je bil oženjen v drugo z mlado hčerjo mestnega sluge ali biriča Trovraga. Težko si je misliti dveh zakonskih, ki bi si bila tako malo podobna, kakor ta dva Vaha. Čevljar je bil že star, pohabljen, medel dedec, mlada žena njegova pa v oni krepki dobi, ko človek misli, da vsa sreča tega sveta se suče okoli njegovega telesa in da samo treba imeti razum in potrebno smelost in popasti, pa se odkrhne ono, kar uteši naše želje.

Ivanka je bila vzrasla že v sedemnajstletno dekle in stanovala je s svojo staro materjo tik Vahovih v majhni sobi, katero so vezale duri z Vahovo in ki je bila del skupnega stanovanja. Bila je ljubljena ne samo stare matere, ampak tudi Gregorke, pri kateri je presedela za šivanjem po več ur na dan. Preživela je s šivanjem sebe in staro mater, ki je že tako opešala, da ni prišla več iz sobe.

Tudi druga Vahulja se je izprva približala moji gospodinji in skušala okleniti se je; in dasi se je Gregorka naživela in natrpela na svetu, nabrala si izkušenj in naučila se, da se mladost redkokdaj druží s starostjo, razven kedar je potrebuje, upognila se je vendar toliko sladko govoreči ženi, da ji je posodila desetak, kateri ni priromal ob določenem času nazaj v njen predal, kar je zaupnost varčne starke v poštenje mlade sosede omajalo in izpodkopalo tla pri-

jateljstvu teh dveh po starosti in mišljenji tako različnih ženskih. Moja gospodinja ni mogla pozabiti desetaka, ki bi še lahko bil, pa ga ni več, in pri vsaki priliki je dala spoznati sosedi, da se nikakor ne more sprijazniti z njenim mišljenjem. Sedi, na primer, Vahulja pri Gregorki in ji po svoji navadi brblja v jednomer. Gregorka, ki je pri svojih poštenih sosedah vselej pazna in zgovorna, kaže skrajno ravnodušnost: jeziček vtakne med zobe, prikimuje in odkimuje.

„Sokolci pojdejo v nedeljo na Vič. Oh, bo pa spet parada!“ pripoveduje Vahulja.

„Hm, parada že! Ali denar, denar!“ vzdihne Gregorka, čvrsto pogleda na mlado ženo, ki takega pogleda strpeti ne more, vtakne jeziček med zobe in umolkne.

Neko jutro sem slišal nastopni razgovor:

„Dobro jutro! Kaj pa mamka, ali ste dobro spali?“ oglasila se je Vahulja vprašaje v Gregorkino kuhinjo.

„Dobro, hvala Bogu! Zdrava sem in spim dobro.“

„Ali ste kaj slišali godbo, kako je godla davi po mestu?“

„Nič!“

„Jaz sem pa še za njo šla nekaj časa gredoč v cerkev.“

„Hm!“

„Danes je prvega majnika.“

„Ko ljudem že vsega manjka. Meni, hvala Bogu, ne primanjkuje, ker sem vselej umela gospodinjiti, drugim ljudem pa, oh ljubi moj Bog!“ dejala je Gregorka prihulivši se. In pri takih prilikah je znala pravo besedo tako naglasiti, da je človek moral razbrati njeni zmisel, če ni bil preveč v glavi udarjen.

Vahulja je rekala moji gospodinji mamka, pa Gregorka ni bila nikdar omožena in nobene krstne bukve ji ne morejo pritrditi tega naziva.

Da ni očak Noe zasadil vinske trte, da ni žid izumil žganjarske kuhe in da ni vrag zatrosil na svet kvart, bil bi Vah ne samo priden in pošten čevljar, ampak tudi sicer mož po želji božji. Pa naj bi bil že pil vino — ali žganje in kvarte — to, to! Kvarte so ga

zvabile vsak večer v kavarno. Ni igral visoko, ali otrate je bilo dosti. Vahulja je hodila po moža v kavarno, posedela pri njem in njegovih tovariših, šla sta potem še na polič istrske črnine, katero je Vah vselej rad plačal, bodisi da je bil vesel dobitka v kvartah, bodisi da ga je pogrela in razsrdila izguba. Prihajala sta navadno pozno v noč domov in večkrat se je slišal po noči not h Gregorki dirindaj in vpitje pri Vahovih. Ko bi že to pohajanje kavaren in gostilnic ne bilo pričinjalo nikakega prepira, rušilo bi bilo vse-kako red, ki se nahaja v poštenih družinah, kjer se živi po težkem telesnem delu nekako notranje, duševno življenje večera. Takega vse oblažujočega življenja Vaha nista poznala.

Spominjam se . . . nek prizor iz tistih dni se mi je zadalbel globoko v dušo. Bilo je že pozno v noč, štramljanje po stopnicah in ostro govorjenje me je prebudilo iz spanja. Ležal mi je že zopet prvi mrak spanca na očeh, ko se zasliši krik, podoben rjoventju iz Vahovega stanovanja. Z Lazarjem sva skočila oba ob enem iz postelj. Odprla sva vrata. Pritajen vrišč in stok in pretrgane kletve so se slišale od sosedov. Zdajci so se odprla na stežaj njih vrata in na mostovž je skočil čevljar hlastno nasadivši klobuk na glavo. Ni še dospel do stopnic, ko se je pojavila na pragu Vahulja razgaljena, rdeča in razjarjena s sekirico v roki. In hipoma je zagnala z močjo in razmahom ostro orodje za možem, katerega je k sreči obrsnilo le toporišče ob ramo. Takrat človeške natore še nisem poznal in zavzel sem se ob takem divjaštvu in več nisem pozabil tega prizora. Priznati pa moram, da se mi jeza na gledališkem odru, kjer se strasti kažejo v njih dovršenem vidu, ni predstavljala — skoraj si ne upam izreči — tako visoko in veličastno, kakor ono noč na našem mostovži. Vahulja je stala z razpuščenimi gostimi in dolgimi lasmi, z obraženim polnim ramenom, z napeto gorenjo ustnico, z napihnjenima nosnicama, kakor Amazonka v svesti svoje moči in slave in pridala je svojemu žarevitemu, razdraženemu pogledu še več iskrenosti in ognjevitosti, ko je zapazila, da sva z Lazarjem priča njene pobeде.

Oh, kakšno revše se mi je zdel takrat Vah in tistega vtiska se več nisem mogel iznebiti, on je ostal záme ubogo revše tudi poslej!

II.

Frančišek je prinesel od vojakov nekaj malega novcev, toliko da je mogel nekaj mesecev izhajati in čakati službe, o kateri je mislil, da jo lahko dobi po pravici, kojo si prilastuje vsak človek do vsakdanjega kruha. A prinesel je tem več knjig. Občudovanja vredno je bilo veselje, ki ga je navdajalo do tega knjižjega zaklada. Po cele ure je stal pred knjižno omarico, urejeval, pregledaval in prebiral. Polastila se ga je bolezen, da je hotel vse prečitati, kar se natisne na slovenskem jeziku, in kakor čmrl séde na vsako cvetico, naj je kaj slaščice tam ali nič, tako je on obral vse, kar se je pojavilo na našem književnem polji. Suhoparno je bilo, kar je nabral, neurejeno in zmedêno; ti slabotni odlomki, ki so mu iz knjig ostali v spominu, niso mogli utešiti njegovega hrepenenja po duševnem napredku. Na nemškem jeziku ni čital razven zgodovinskih del ničesar. V tej stroki pa si je nabral toliko znanja, da sem se mu čudil, čudil tem bolj, ker sem bil sam v zgodovini velik nevednež. Poleg tega pa je imel že izkušenj: prišel je bil med svet, videl je dosti ljudi in spoznal je že nekoliko življenje in bedo, učiteljico človeštva. Lazar je rad napeljal govorico na zgodovinske dobe. Meni zgodovina, kakor sem že povedal, ni šla nič v glavo; da bi pa prijatelj mojega nedostatka ne opazil, brskal sem ž njim po njenih predalih, kolikor mi je bilo mogoče. Časih je bil zmisel mojega umstvovanja v takih stvareh zaresen, časih nasmešliv.

Rada sva se pogovarjala o zgodovinskih možéh. Moj junak je bil Hanibal, katerega nisem veličal zaradi njegovih junaških pohodov, ampak zaradi njegovega neugnanega sovraštva do Rimljanov. Posmejal se je Lazar, kakor je rekel, moji najivnosti v zgodovinskih stvareh; a pritrdil je, da je bilo tisto dosledno in do-smrtno sovraštvo vsekako znak duševne velikosti.

Tudi Lazar je imel svojega zgodovinskega moža, katerega je hvalil nad vse druge, in ta je bil Mojzes. Ko sem se neverno posmejal njegovi trditvi, dokazal mi je korenito, da je Mojzes naložil na svoje rame težji posel, ko je sklenil izpeljati zaslužnjeli, mršavi in kodrasti narod izraelski iz Egipta, nego li Aleksander Veliki, ko se je pripravljaj, da pokori z vojsko vajeno zmage azijske despote.

„Povej mi, Lazar,“ prašal sem ga nekoč, ko sva sedela pri mizi, jaz za knjigo, ki uči računovodstva, on za zgodovinsko knjigo, „čemu se ukvarjaš toliko z zgodovino. s tako vedo, ki záte ne more imeti nobene praktiške vrednosti več? Mari bi se prijel računovodstva, kakor jaz, saj sčasoma se izprazni kako mesto, kamor se lahko vrineš.“

„Vsak živi po svoje: Slavca zabava petje, žabo kvakanje,“ odgovoril je.

„Istina, ta dva žgolita vsak svojo“, dejal sem in se vgriznil v ustna in nekamo debelo sem pogledal, ker me je tako pikro prismuknil.

„In žgolita vsak sebi na slavo in veselje.“

„A ne živi slavec o petji, ne žaba o kvakanji.“

„Res, da ne: oba zobljeta črve: slavec jih pobira med perjem in cvetjem, žaba po lužah. Ali črvi so le črvi, naj se skrivajo v zeleni travi, ali naj gomazijo po blatu. Napačno je soditi človeka po tem, kar si zasluži in kar užije, treba ga je uvaževati po tem, česar se uči in kar zna.“

No — sem si mislil — časih je boljši drobec sreče nego cel koš znanja in vede — rekel pa nisem ničesar.

Rad se je Lazar pri priliki pohvalil s svojim znanjem in spoznanjem in rad je nameknil na človeka, na katerem je zapazil kaj posebnega bodisi v dobrem ali v slabem. Iz svojega kratkega vojaškega življenja je vedel dosti povedati in, kar je posebnost, ni mi pripovedoval kakih pustih, polzkih dovtipov, ki so doma v vojašnicah, ampak povedal mi je semintam kak anekdotec, ki je krepko naslikal kako zanimivo osebo. In takó je znal zasoliti svoje pripovedovanje, da sem je rad slišal, če tudi je bilo večkrat

ponovljeno. Najrajši je nameknil na svojega stotnika in naslikal mi ga je starega, dosti pohabljenega moža, z mozolom na nosu, s prestreljeno desno nogo vedno bolečo, vsled česar je stopal, kakor da ima dve levi nogi. Stotnik je bil rodom Kranjec in pisal se je za Pipana. Bil je ta Pipan tudi Gregorki znan. Kakih trideset let poprej — nji je bilo takrat blizo dvajset let — stanoval je kot dijak pri njeni materi, predno so ga potrdili sedmošolca k vojakom. Gregorka se ga je rada spominjala, dasi se je on v svojem kapitanskem stanu védel, kakor bi bil pozabil domačih krajev in prejšnjih znancev in prijateljev in jo je v teku tridesetih let obiskal samo dvakrat. In kaj nama je pripovedovala Gregorka o dijaku Pipanu? Pravila nama je, da je bil velik ljubitelj porcelanaste pipe in romanov in da se ima njemu zahvaliti, da tudi ona ve, kaj in kakšni so romani, dasi ni čitala še nobenega. Kratil je namreč nji in njeni materi dolge zimske večere s tem, da jima je pri topli peči sedé pripovedoval odlomke iz romanov, katere je čital čez dan. Gregorki ni ugajala nobena povest toliko, kakor ona o Pavlu in Viržiniji. To povest je moral Pipan od odstavka do odstavka večkrat ponoviti, in tako globoko so se ji zatesale te zgodbe v srce, da jih več ni pozabila; in mnogo let pozneje, hvaležno se spominjajoč Pipana in njegovega povestvovanja in morda še česa družega, o čemer pa molči zgodovina, kupila je slike, ki so predstavljale prizore iz imenitne Sanpjerove povesti, slike, na katere je slučajno naletela na semanji dan pri slikotržci pred škofijo in jih spoznala za prave. Te slike so krasile sobo, kjer sva prebivala z Lazarjem, in Gregorka nama je radostno razložila njih zgodovino in pomen, ko je slišala, da je Lazar služil ravno onega stotnika, ki je kot dijak stanoval pri nji. Dosti ponosa je prizadela dobri ženici zavest, da je postal jeden dijakov, kakor je rekla: iz naše hiše — stotnik, v tem ko si to ni štela v posebno čast, da sta dva druga dijaka, tudi iz naše hiše, postala prošta in je bil jeden že blizo škofovske palice. Ta liberalnost je imela gotovo svoje tehtne vzroke, ker znano je, da stare ženice rajši tekajo za duhovniki, kakor za stot-

niki. Ali ni ga bilo človeka, od katerega bi bil slišal kedar kaj slabega o svoji gospodinji.

Pipan je bil Lazarju dobrotnik in pokrovitelj. Kedar je moj prijatelj zagovoril o njem, vtopil se je tako v pripovodovanje in spomine nanj, da se mu je utrnila solza iz očesa, kar se rado prigodi čutečemu človeku, kedar žarko opisuje dni, katerih ni več, in osebe, ki so mu prirasle srcu. Bil je Pipan, po spričevalu Lazarjevem, pravi pravcati čudak, o katerem se je spočelo v polku dosti zabavljic in pravljic, katerim ni povsem verjeti, kakor sploh ustnemu poročilu ne, ker se odvali od vsakih ust v prenašeni in povečani obliki. Takó se je na primer natanko poznal vkus stotnikov gledé njegovega berila. Stotnik je največ čital iz službenih knjig, vzpodbujajočih častnike in prostake na mehaniško pokorščino; če se je pa domislil, da bi bilo dobro pogledati tudi v kako drugo knjigo, dal je svojemu služabniku par šestic, naj gre v knjigarno in mu kupi knjigo, katero in kakršno hoče. Ta mu je prinesel kako razbojniško povest s strahovito sliko na sprednji strani, in Pipan jo je slastno prečital. Nekoč se je silno razsrdil na služabnika. Prinesel mu je služabnik precej debelo knjigo iz knjigarne. Leže stotnik na hrbet, zapali smodko, čita in zeva in čita. Ko pride do dvajsete strani polasti se ga strašno dolgočasje; to berilo se mu zdi pusto in otožno, prazno in nežno in kislo ob enem. Radoveden postane, kdo je pač pisal to vodeno povest; pogleda na prvo stran — Marlitin roman! Mirno bi bil položil roman, ko bi ga bil napisal moški, na mizo, naj ga bere služabnik, če se mu ljubi, ali stotnik je takó globoko preziral ženski rod, da ni maral v hiši knjige, katero je rodila ženska. Mahoma jo je vrgel skozi okno na dvorišče in še sam je skočil k oknu in radostno si je pomel roke, ko je videl, da plapolajo razburjeni listi ženskega romana po zraku podobni grivi, kojo razpusti ognjevit konj po vetru, veselo dirjajoč preko ravnega polja. Pipan je bil dobra, predobra duša in vsak mu je želel višjega čina. Bil je stotnik v polku že mnogo let in ker ga nihče ni videl z drugačno, nego s kapitansko glorio na vratniku, dejali

so nekateri zbadljivci, da je kakor večni žid prešel iz starega v novi vek, drugi — predrzna mladost se tako rada zaletava v starost — so pa trdili, da je Pipan svetopisemski stotnik iz Kafernavma in da se ga je najbrž spomnil kak starinar in ga izkopal iz razvalin obljubljene dežele. Priimek stotnik iz Kafernavma je ugajal vsemu polku in vsakdo ga je imel na jeziku: moštvo seveda skrivaj, častniki pri svojih veselih popivkah pa tudi vpricho dobrodušnega Pipana.

Frančišek je res že nekaj pretrpel in spoznal na svetu, ker sicer ne bi bil mogel slikati s tako ironijo svojega sobrata. Tudi ob to spoznanje se je zagnal časih z želom ironije. „Kaj mi pomagajo izkušnje in spoznanje,“ tako je modroval, „ko sem brez službe in sedim pri suhi skledi. Vedno čutim, da me je to spoznanje razburilo, a ni mi prineslo zaželjene tolažbe in miru. In ko bi tudi dosegel ono globoko spoznanje, ki je lastno velikim duhovom, in katero so veliki duhovi porabili v svoj prid, kaj bi to meni pomoglo. Poznanje človeštva je Cezarja in Napoleona dvignilo na vrhunec slave, jaz pa ostanem vedno v prahu in naj postanem še tako razsvetljena glava.“

Smejal sem se Frančišku ob takem modrovanji in še le nekaj let pozneje, ko sem imel že za sabo mladeniško dobo in že nekaj grenkih izkušenj, ukrenil sem sam pri sebi, da je imel Lazar takrat poleg malenkostnih, mladostnih izkušenj mnogo srcá in še več domišljije.

III.

Precej prve dni, ko sva prišla h Gregorki, pričal sem se, da je Vahova žena pogledovala na Lazarja pristalnejše, nego na moža ali na mene. Če se je naključilo, da smo se srečali na mostovži, dvorišči, na ulicah, ali če sva bila v sobi pri Vahu, ki nama je popravljaj in delal obutala, vselej je letel nek čudno globok pogled mlade žene po brdki postavi mojega prijatelja. Očividno je iskala takih naključij, da jo je Lazar zapazil ali srečal; če naju je videla prek dvorišča priti domov, odpirala je okna, brisala jih, zalivala ali prestavljala rože, ali pa je naju čakala na

mostovži, baveč se s kakršno si bodi malenkostjo. Imela je navado, da je skoraj vedno pogrižljevala kako bilko, ali šibrinico od lesa s svojimi belimi zobmi, zevaje z rdečima ustnoma — navada, ki je lastna močnim, silnim ljudem z globoko strastjo, kojih jedina misel hlepi z vso silo na jeden in ist smoter in konec.

In spominjam se . . . nekoč sva bila pri Vahovih. On je molče nabijal čevelj, jeklene barve lasje so mu štrleli prek čela in padali na oči, ona je stala pri oknu vrteč rožo med ustnoma in ni ga odvrnila pogleda od Lazarja. Lazar je bil vesele volje in smejoč se je pripovedoval iz svojega vojaškega življenja. Ko sva odhajala, stresla se je mlada žena na vsem životu, dvignila roko po rožo in povela je ž njo gracijozno, kakor kaka imenitna svetska dama, od ust nizzdol proti srcu, bliskajoč z očmi in dvigajoč sapo, kakor bi hotela reči: „Oh človek božji, ko bi ti vedel . . .“

Toda Lazar o tem ni hotel ničesar vedeti. Pozdravljal jo je časih uljudno, časih zadosti hladno in površno; védel se je ž njo prilično, časih celo nekoliko neotesano in nikdar ni šel k Vahovim brez mene. Tako sem bil priča vseh njenih tajnih naporov. Smejal sem se prijatelju, kedar sva sedela zvečer v sobi pri knjigah in se je na mostovži zaslišal zvonki glas sosed, kakor izzivajoč na pomenek in pogovor.

Mari je bilo Lazarju pomenkov z Vahuljo! Njegove misli so krenile tiste dni na ves drugačen tir; slučajno sem jim prišel na sled. Takrat sem se pripravljaj za državni izpit iz računovodstva. Vse svoje proste ure sem posvetil pouku o tem predmetu, da po pravici povem, záme silno dolgočasnem. Naši hiši skoncema je bilo nekaj vrta, na katerem je v kotu stalo troje orehov. Prav ob zidu je stala pod orehom klop. Tjã sem hodil, kadar nisem bil v službi, s knjigo, ki uči računovodstva. Neko popoldne sem korakal na vrt s knjigo pod pazduho in s trdnim namenom, kakor Valjhun, sin Kajtimara, da ne jenjam prej, dokler ni zadnja vrstica odstavka, ki opravlja konto-korentno vknjiževanje, semléta in zabičena v mojo pusto glavo. Ali evo nesreče, ki človeku podere najboljše namene. Prestopivšemu prag se mi je zazdelo, da se nekaj

giblje v ozadji vrta pod orehom Pogledam pristalneje — Lazar sloní obrnjen s hrbtom proti meni ob orehu in poleg njega stoji pol prikrita za drevesom Ivanka. On jo je držal za roko, ona je stala nekoliko upognjena, potopljena, kakor šibka jelka ob viharji. Pogovarjala sta se. Noga mi je zastala, kazalo se mi je, da listje na drevji migljá in lepetá, kakor pred hudim vremenom, oko je topo strmelo tjá v temoto pod orehe, kakor bi še dvojilo, sta li to res Lazar in Ivanka, ali so to druga bitja ravnodušna záme. tuja, ne dotikajoča se tako silno mojega srcá. Povedati moram, da sem Ivanko na ulicah pozdravljal še predno sem prišel drugokrat h Gregorki, da se mi je, kar je odrasla, zasadila v spomin, da so moje misli vselej, kedar sem slišal njen mehak glas pri Gregorki, zavrnile na njene globoke oči in da sem ob takih prilikah pozabil na borno resničnost in na izpit iz računovodstva in si naslikal za ta svet življenje, kakršno ni bilo opisano v moji suhoparni knjigi. Ivanka je bila deklica tolike miline, da je ni bilo mogoče prezreti v hiši. Če sva z Lazarjem odzdravljala Vahulji prisiljeno in suho, pozdravljala sva Ivanko z igrajočim srcem in nisva je pozdravljala samo z besedo omiljeno z naglasom naklonjenosti, vse črte najinih lic so izražale spoštovanje in sočutje. Na njenem obrazu se je svetila sreča zorne mladosti in neskajljenega veselja in nobena črta ni pričala, da je bilo to dekle sirota brez očeta in matere, sirota, ki se je trapila od jutra do večera, da preživi sebe in staro mater.

Razbravši položaj, splazil sem se tiho nazaj v sobo, kakor človek, kojemu je zdajci padla na dušo moreča ga skrivnost, položil sem knjigo na polico in šel pod grad Podturen uživat svežega zraka. Ivanka je bila moja prva ljubezenska misel, in da sem bil smelejši, in mi je ona dala kdaj kak znak ljubezni, nikdar več bi te deklice ne bil mogel izruvati iz srca. Tu na sprehodu sem izprevidel, kaj mi je bila in kako lepe so bile sanje o nji, in začutil sem prvikrat v življenji tisto neznosno srčno rano, o kateri so peli vsi pesniki meni tedaj znani. Dve uri sem se motal po stezah in potih pod Rožnikom in kakor

so zmedene in zavozlane te steze in poti, tako zamotane so bile moje misli. Ko sem se vračal domov, srečal sem v drevoredu Lazarja: globoko zamišljen, v tla gledaje je šel kakor burja mimo mene. Ni me opazil. Hitel je tudi on v Podturen, tudi njemu je bilo treba svežega zraka. Postal sem in gledal za njim. Padlo mi je nekaj v glavo, nekaj nerazločnega in temnega, takó temnega, da sam ne vem, kaj je bilo, ali smotreč za Lazarjem sem izprevidel, da zdaj je konec moje tajne sreče, da je na veke izgubljeno záme, kar je prišlo v last prijatelju. To smotrenje za prijateljem mi je privabilo na lice bridek nasmeh. Posmejal sem se samemu sebi. Takó sem se že v mladeniški dobi naučil premagovati se ukrotivši prvo strast, ki se je pojavila v meni.

Ko je Vahulja izprevidela, da ji nič ne hasnijo naporu in izzivanja, kazala se je užaljeno in dasi so njeni dolgi, živi pogledi še pričali, da še vedno tli strast v njenem srci, bila je že brati na njenem zamišljenem lici prisiljena, nemirna odpoved.

IV.

Neko nedeljo zjutraj me je poprosil Lazar, naj grem ž njim k Vahu prašat, je li že narejeno zaukazano novo obutalo.

„Čemu sam ne greš?“ prašam.

„Ne maram zarad nje.“

Pritajeno sem se posmejal rekoč: „Star vojak si, pa se Putifarke bojiš!“

„Ne bojim se nikogar.“ odgovoril je Lazar, „a tako mi je zoperna ta vsiljujoča se ženska, da ti povedati ne morem. Da, ona je prava Putifarka.“

„Ali si že slišal, kakó ravna z Ivanko in njeno staro materjo?“

„Slišal: prava šiba božja je obema.“

„Ali se ti je Ivanka sama pritožila?“

„Ivanka... Ivanka ne toži. Gregorka mi je pravila in drugi ljudje tudi vedó.“ Lazar se je obrnil od mene, njegov obraz je bil obsenčen; izprevidel je, da nemara več vem, nego je bilo treba. Umolknil sem,

ker sem čutil, kakšnih strun sem se doteknil. Res so slepi zaljubljeni ljudje. Kako bi bil mogel pač prezreti Lazarjevo in dekličino vedenje, ko bi tudi ne bil slučajna priča njiju sestanka na vrtu? Frančišek mi tiste dni ni pravil smešnic, svojega Pipana je pozabil, govoril je malo, tudi zgodovinske knjige ni imel vedno pri rokah. Šetal se je po sobi in mnogokrat je postal pri oknu nad vrtom in ni mu bilo žal časa, ki bi se bil dal s takim pridom porabiti pri knjigah. Ivanka prejšnje čase ni bežala tako tiho, lahko po mačje gibčno mimo naju in če je dvignila oči, to one poprej niso bile vajene spajati se s tako živostjo z Lazarjevimi.

Stopila sva k Vahovim. Čevljar je likal dodelane čevlje, žene ni bilo domá.

„Dobro jutro, gospoda!“ kliknil je Vah, „po čevljičke ste prišli, jelite!“

„Da, po čevljičke,“ odgovoril je Lazar.

„Že so zbiti in sešiti. To bodo čevljički, da takih še niste imeli. Ovili se bodo noge, kakor predivo, usnje jedro, podplati jeklo. Tu ni nič tistega piškavega blaga notri, kakršno dajejo sedaj v obutala. Tisto blago, ki izdelujejo zdaj po fabrikah na mašinah, res na videz je na blesk, ali komaj je dobro natégnete in stopite, pa je preč — resk! Jaz pa delam vse z roko in na moč!“

Nama z Lazarjem pa ta hip ni bilo do tega, kaj blebeče kopitar; najine misli so hipoma ušle v ves drugačen svet, tja za pol priprte duri sosedne sobe, kjer je prebivala Ivanka. Izza teh duri je zabelelo pri najinem vstopu dvoje drobnih ženskih rok, tanko zapletajočih rmenkaste lase v dolgo kito. In kakor bi Vaha ne bilo v hiši in bi ničesar drugega ne bilo na svetu, zagledala sva se v te bele elastiške prstke, ki so tako gibčno prebiralih mehke, svetle lase, kakor bi plesali po taktu divne razburilne godbe, in v to polovino obraza rdečega, kakor dozorevajoča jagoda, in na živo oko, ki je pozdravljajoč in smejoč se na pol prikrito zrlo na naju.

Videč, kakó sva se zagledala v Ivanko, viknil je Vah v sosedno sobo: „Ej, deklina, prepelica, le bliže

pristopi. Nista taka gospoda, da bi te pojedla. Mlad gospod, ljub gospod!“

Ivanka se je odmeknila za duri, pa kmalu je stopila na prag z zapletenimi lasmi, podobna pomladanski roži. Bila je praznično oblečena. Radostni blesk njenih oči je oživil Lazarja.

„Sédita gospoda, se bomo kaj pogovorili o starih časih, kako je bilo, ko smo mi vojačili po svetu. Primakni klop, deklina!“

Ivanka nama je primeknila klop. Poklonila sva se ji in sedla. Mêla se je ob vratih, kakor otrok, ki je prišel v nenavadni položaj, da občuje z odraslimi ljudmi, koji ga izprašujejo o stvareh, ki so celo zanj preotročje, ali pa o takih, do katerih še njegov razum ne dosega popolnoma.

„Vesta kaj, gospoda, o laških dekletih vama kaj povem; saj taki gospodje le o dekletih radi slišijo,“ povzel je Vah, „in obutala potem lože pričakata!“

„Povejte kaj veselega in poštenega“ odgovoril je Lazar. „Lahinje so lepe, kaj ne?“

„In zvite.“

„Pravijo. Pa Vi se pač niste dali prevariti nobeni.“ Lazar je govoril trdo, veselo in pritrkujé z glavo.

„Tega pa ne, premotila me ni, ali poskušala je jedna v Veroni.“

Vah je vzel leseni gladež in začel ž njim neznanško drgati kraje podplatov. Kakor kodelja nad vegastim kolovratom, opletavala mu je glava nad čevljem. Ko je ogladil podplate in si oddahnil, je pričel:

„Torej v Veroni je bilo na Laškem in nastanjen sem bil kraj mesta s konjem šarcem. Dober konj je bil, ali spomladi nikakor dlake ni hotel dati od sebe, dasi sem ga golil od jutranje zarje, pa da so nam trobili večerno zarjo. Takrat kónj še niso strigli. Kakor ščetine so štrlele kosmatine od njega not do poletja in mene so zmirjali in uhljali višji od mene dan na dan. Zato pa se je svetil, ko sem ga dobro ogolil, kakor salo in plaval je z menoj prek laškega polja, kakor zvezda prek širokega nebá!“

Vah je potegnil dober požirek žganja iz steklenice, stoječe pred njim na stolu, umolknil in se za-

solzil. Te solze so bile bržkone posledica hudega pijančevanja.

„Bogme, dober konj je bil Vaš šarec. Le pripovedujte!“ obodril ga je Lazar, ki je imel oči vedno pri Ivanki.

„Z menoj je imel v hlevu svojega konja moj tovariš Mažar, ki je znal le toliko naših besed in jaz tudi le toliko mažarskih, da sva se razumela za silo. Tist Mažar za svojega konja ni maral dosti, imel je pa bukve in v tiste bukve je vedno gledal. Čudil sem se časih, kakó se jih hudir ne naveliča. Ni bil prida človek. Še poleg konja je gledal vánje in če je prišel kak višji, skril jih je v žleb. Bil je gotovo iz kake dobre hiše.

„Ker je brati znal?“ prašal je Lazar, da bi pokazal svojo paznost.

„Tudi zato, in pa ker je bil lep mladenič: obraz okrogel, poln, kakor na kopitu, in tudi denar je dobival od doma. Hlev je pripadal k hiši, ki je bila lastnina laškega grofa, v hiši pa je stanoval grofov najemnik. Otroci iz tiste hiše so se naju kmalu privadili: prihajali so v hlev, ogledavali in otipavali najino opravo in v kratkem so se pri naju udomačili. To je dobro znamenje, namuznil se mi je Mažar, ko so se otroci vpríčo naju že brez strahu prekopicavali po slami.“

„Zakaj je bilo tisto dobro znamenje?“ prašal je zarad priličja Lazar, ko je čevljar malo poduškal.

„Mažar je bil navihan človek. Vidiš, baratom, mi je dejal, otroci so se naju navadili in za otroki prideta kmalu tudi najemnikovi hčeri pogledat v hlev. Že se prepeljavata grlici po dvorišči in to je dobro znamenje. In res kmalu sta stali najemnikovi hčeri na pragu hleva.“

Vsi trije poslušalci smo lahko orudeli, spogledali in posmejali se. Nam je bilo takó lahko, svetlo na dušah.

„Ali sta bili lepi tisti dve deklici?“ sem prašal.

„Lepi! Obraz temán, napet in prišpiljen, kakor ajdovo zrno. Vse Lahinje so take, tanke in ravne pa kakor ščetina.“

„Pa ste se zagledali v jedno ali pa v obe,“ pri-dejal je Lazar in nekak šegav pogled mu je ušel po strani na Ivanko, ki mu je odgovorila jednako.

„Ne tajim — lože mi je bilo, kedar sta stali deklici v hlevu, in zdelo se mi je, da moje roke s povosloma slame hitreje švigajo po konjskem hrbtu. Milovali sta naju, da sva velika trpina, in kaka škoda bo, če padeva v vojski. Prišli sta pa vsak dan po dvakrat, trikrat in po celo uro sta stali na pragu hleva, smejali se in brbljali. Mlajša Kolomba se je uprla v Mažarja, starejša Jermenžila pa váme. Ej, takrat je bilo življenje, mladost, zdravje in vsega dru-zega tudi dovolj. Ob vojski je vsega dosti, ob mirnem času živi pa vojak na tesnem.“

„Da, posebno kedar si jermenje na tesno priza-pnè,“ dodal je veselo Lazar.

„Le en primer Vam povem. Prišlo je povelje: vsak dan dobi vsak vojak pet smodek na roko in po mestu se mora izprehajati in v mestu mora pokaditi smodke. To je bilo pa zato, ker so se bili uprli Lahi, da več ne marajo avstrijskega tobaka, da bi s tem oškodovali cesarske dohodke. Ker nam je bilo prepo-vedano v nemirnih tistih časih posamič hoditi po mestu, izprehajali smo se po najljudnatejših krajih v tolpah in vsak je imel gorečo smodko med zobmi. In pokazali smo jim, da se bodo smodke tudi brez Lahov še kadile!“

„To so se pa Lahom sline cedile po dobrih smodkah, katere ste dobivali zastonj in kojih vonjava jim je puhtela v uporne nosove. Ali ste jih užugali Lahone, ali so se podali in so zopet segli po našem duhanu?“ prašam.

„Kar jaz vem, se niso podali. Nam je kmalu za tem prišlo povelje, da imamo vsak čas odriniti na Ogrsko, kjer je bil Košut dvignil rebeljon.“

„Kaj pa je bilo z Vašo Jermenžilo!“ prašal sem hitro Vaha, bojé se, da ne bi padla v vodo povest ob italijanskih deklicah.

Vah je pricurnil žganja v grlo in z dlanjo si obrisal porosele brke. „Deklini sta se naju kar nava-dili. In glejte, kake reči mi je govorila Jermenžila.

Beži, pravi, z menoj beži na Pijemonteško, tam boš čevlje delal, jaz bom pa tvoja žena! Tu ti ude polo-mijo, ali te pa še ubijejo; beži z menoj, takó me je večkrat nagovarjala. In veste, takó se je obesila náme, da sem dejal sam v sebi: Vraga, slaba je polenta, ali ko bi ti šla z menoj na Kranjsko —“ kopitar se je posmejal v ves obraz dvignivši razščetinjene obrvi preko vsega čela.

„Lepó je to, Vah, da ste ostali zvesti zemlji slovenski in cesarju“ obodril sem mojstra. „Povejte, kakó ste z Jermenžilo izpeljali stvar do konca.“

„Le poslušajte! Tiste dni so v naš regiment vteknili nekaj Mažarjev, katere so uklenjene pripeljali z Ogrskega. Trije tistih so se napili nekega večera in razgrajali so po mestu in ‚eljen‘ so kričali zemlji Ogrski in Košutu. Takrat so Lahi in Mažarji kljubovali našim, kjer so le mogli. Na to so vse tri prijeli in priprli. Zaprti pa so bili v neki kamri, ki je bila poleg hleva, kjer sem imel konja. Neko noč je stal pri tistih jetnikih na straži moj mažarski prijatelj. Po vojaških zapovedih pusti stražnika pri miru, kakor da stojiš poleg božjega groba, in vendar Mažar tisto noč ni imel miru. V tem ko je sedela Jermenžila v kotu dvora pri meni, stala je pri Mažarji njegova Kolomba. Pri luninem svitu sem dobro razložil, kako so se v njiju pomenek vtikali tudi jetniki, dasi kaj tacega ni dovoljeno. Če je zarožljala kaka častniška sablja na ulicah, dala je Jermenžila znamenje in Kolomba je zbežala kakor srna prek dvora, jetniki so skočili od okna in Mažar je korakal z golo sabljo, raven kakor sveča, pod oknom. Ko je zopet utihnilo na ulicah, pričel se je pomenek pred ječo iznova. Malo pred deseto uro je bilo teh pomenkov konec, ker ob desetih se je menjala straža. Mažar je šel v stražarnico, dekleti v hišo, jaz pa spat h konjem. Kako sem se zavzel drugo jutro, ko sem slišal, da tistih Mažarjev ni več v ječi, pobegnili so vsi trije z mojim tovarišem vred. Zgodilo se je pa to med drugo in četrto uro po noči, ko je stal na straži Mažar. Čakal sem, da se prikaže katera deklin, pa zastonj sem čakal. Ves dan nisem videl nobene in tudi drugi

dan ne, in tudi otroci iz hiše več niso prišli prekopicavat se po moji slami. Tretji dan smo odmarširali na Ogrsko.“

„Kaj menite, ali je Mažarje tista deklica izpeljala izpod cesarskih zastav, ali ka-li?“ prašal je radovedno Lazar.

„Podoba je. Lahinje so take. Zakaj je pa mene izkušala tisto poslednjo noč Jermenžila, naj bežim z njo pod sardinskega kralja. Pravila mi je, da se na Sardinsko preseli tudi njen oče in vsa družina, ker grofova posestva v Veroni bodo prodana in grof sam je že poprej zbežal. Podoba je tako, da so tisto noč zbežali vsi, ker videl nisem več nobenega.“

„Oj, poštenjak ste bili, Vah, da se niste dali preslepiti,“ pohvalil je Lazar. „Mamiti nedolžnega slovenskega vojaka, kakršen ste bili Vi, to pač ni posnemanja vredno delo, kaže pa ta dogodek, kakó unete so Lahinje za svoj rod. Pri nas bi bilo kaj takega nemogoče; naše ženske nimajo takega rodoljubja.“

„Oh, Vi tako pravite . . . se ve, vsak moški tako pravi!“ unela se je hitro Ivanka ljubo se smejoč. Kazala se je malo užaljeno, a bila je to tistega roda užaljenost, katere ne smatramo za resnično, katera se tako rada pojavi med zaljubljenimi ljudmi, če si hočejo nagajati.

„Oprostite gospodična, ni ga pravila brez izjeme,“ popravil je hitro Lazar vesel, da ima povod izpregovoriti z deklico.

„Oh, v rodoljubji tudi ljubljanski gospodje niso trdni, in slišala sem že, da navadno pravijo: iz čegar sklede jem, tistega jezik govorim. To je prav žalostno za Slovence!“ Ivanka črke ‚ž‘ ni mogla čisto izgovoriti, izgovarjala je ‚šalostno‘, kar njenega govora nič kazilo ni, še pridalo mu je nek poseben, samó nji lasten izraz.

„Da, to je res žalostno,“ odgovoril je Lazar. „Naj si bo človek v katerikoli službi, on vedno jé iz sklede naroda. Težko je najti zavod ali upravo, kamor bi se ne stekali prispevki naroda primerno njegovemu številu in bogastvu in v primeri, kolikor njemu koristi ta uprava ali zavod.“

Ivanka se je čutila že kar domačo ob Lazarjevi navzočnosti. „Vi še ne veste, kakó nemškujejo moški

v Ljubljani,“ je dejala. „Saj jih spoznate, če ostanete dlje tukaj.“

„Odklej ste Vi taka iskrena Slovenka, da ste zapazili to narodno mlačnost?“ prašal je moj prijatelj.

„Od tistega časa počenši, kar sem prvikrat prebrala Prešerna.“

„To je lepo! To je lepo!“ ponavljal je odobritelno Frančišek.

Kje je neki dobila obliko „počenši“ v svojo govorico? prašal sem se ves zavzet. Nastal je kratek premolk. Nisem se čudil deklici le zaradi rabljenega deležnika, oblike, ki je delala meni toliko preglavice v šoli, vse njeno bitje je bilo polno tistega mehkobnega in ob jednom odločnega, dobrega, mladostnega ženstva, ki se na prvi hip prikupi in zavzame moškega. V njenih očeh ni bilo drznosti in neskromnosti: s svojim vlažno bliščečim žarom so božale tako Lazarja, kakor mene ali Vaha ali mačka, ki je zaspano murlikal pod pečjo.

Lazar je pretrgal molčanje, rekoč:

„Tako mislim, Vah, da ste prišli iz dežja pod kap, ko so Vas premestili z Laškega na Ogrsko.“

„Saj je bilo res takó, in takó pravim, da ne Mažarji ne Lahi niso bili prida ljudje. Takrat so bili čudni časi: če sem legel zvečer s tovarišem, nisem vedel, ali ga najdem še zjutraj poleg sebe, ali ga odnese ponočni veter, Bog ve kam. Ko smo se bili po Ogrskem, nagnali so v naš regiment laških ljudi, kakor poprej na Laško mažarskih, in tudi ti so nam uhajali jeden za drugim, ali pa trumoma. Le kar nas je bilo pravih naših móž, ti smo bili vedno pripravljeni udariti, kedar se nam je velelo: sablje ven!“

Po zadnjih besedah se je kopitar dvignil po ščetico in črnilo. Vzpevši se k polici je pogledal skozi okno in nič mu ni prijalo, kar je videl na dvorišči. Hlastno je segel po steklenici, popil ostanek žganja in zroč skozi okno je mlasknil z jezikom in namrdnil obraz, kakor kdo, ki je izpil kozarec pelina. Potem je srdito kliknil: „Harum baša, cirum curum, čuhu čuhaj — moja starica gre domov! Nikar ji ne pravite o Jermenžili!“ In kakor se glumec zvirajoč pred

občinstvom v cirkusu pred vsako novo zvirko abotno postavi in s pogledom značilno šine po občinstvu želeč zanimanja in pohvale, tako se je Vah postavil pred nas očitno hoteč nas pripraviti na nekaj posebnega, različnega od tega, kar je bilo doslej. Mene je izpreletela misel, kakó prijetno bi se sedelo pri Vahovih, ko bi ne bilo Vahulje. Ivanka se je za hip zganila, kakor bi hotela ulti v svojo sobo k stari materi, pa precej se je vzbudil v nji odpor, pogledala je v strop, potem na Lazarja, kojemu ni ušel pojav njenega notranjega boja, in trdni ukrep, da ob durih sloné počaka nemile gospodinje, je bil storjen.

Vrata so se odprla in vstopila je „starica“.

V.

Struja rezkega zraka je zavêla z gospodinjo po izbi. Bal sem se, da ta sitna Vahulja zamori naš prijetno oživljeni pogovor in pomenek slično slani, ki je nastlavši travnik „vso trav‘co pomorila in vse rož‘ce pisane“. Ona sama se je po dosti prijaznem nemškem pozdravu (imenovala je naju z Lazarjem „Herrschaften“, mislila pa si je menda „Kundschaften“) in po priličnem strmenji, da sva tako zgodaj že na nogah, držala pusto in vidno je kazala iz početka, kakó malo ji je mar tuja trojica, navzočna v njeni sobi. Vendar pa tudi ni mogla odoleti svoji stari navadi pokoketničati, kar je pokazala s tem, da je vzela ruto z glave, stopila pred zrcalo in si tam popravljala kito močnih temnih las, ovito dvakrat okoli glave, kar ji je dalo priliko v zrcalu obrsniti s pogledom nekaterekrati tja, kjer se ji je predstavljala podoba toliko zaželjenega Lazarja. To je Lazar opazil in kakor bi ga dregnil hudobni, nagajivi duh nasprotovanja in zanikanja, obrnil je hrbet proti zrcalu in s svojim navadnim smehom na lici ogovoril Ivanko rekoč: „Kaj pa gospodična, ali greste kedaj v slovensko gledišče?“

„Oh, samo jedenkrat sem bila to zimo, na Vseh svetnikov dan,“ odgovorila je deklica.

„Aha, pri Mlinarji in njegovi hčeri?“ prašal je Frančišek.

„Da, pa še takrat sem se tako vedla, da se mi še zdaj smejejo Gregorka in moje tovarišice.“

„Ta smeh se gotovo nanaša na kako ljubeznivo dejanje od Vaše strani?“

„O, prav ljubezniva sem bila in otročja, tako da me je bilo prav sram, ko sem se opomnila in sem se ob jednom sama sebi smejala.“

„Kaj pa se je prigodilo takega?“

„Le pomislite: sredi igre sem začela ihteti in solze brisati, tako da so od vseh strani na mene gledali in se mi smejali. Od takrat še nisem bila v gledišči, ker se bojim, da bi se mi ne pripetilo zopet kaj podobnega. Pa tudi nisem posebna prijateljica gledišča.“

„Ali res ne?“

„Prav res.“

„Glejte v tem ste meni podobni.“

„Oh, res? Jaz sem se časih že naveličala sedeti pri predstavi in prav dolgočasno se mi je zdelo, v tem ko na primer v cerkvi sedim lahko celo uro in se nič ne naveličam.“

Lazar je malo pomislil, potem je odgovoril: „Da v tem sva si podobna, ker tudi jaz sem se naveličal glediških predstav, le pričine so pri Vas drugačne, kakor pri meni. Za mojih dijaških let in še pozneje sem bil ves za gledišče in vsak denar bi bil nesel noter; na mah pa me je minila navdušenost in razočarovanje mi je prišlo v najboljšem avstrijskem gledišči, v dvornem gledišči na Dunaji pri najboljših igralcih. Igrali so pa žaloigro Arija in Mesalina. — Tu je Lazar pripovedoval, kako je šel v dvorno gledišče še poln mladeniških misli gledat razborita igralca: gospo Wolter in gospoda Levinskega; kako si je naprej naslikal značajno Arijo, žensko visokih misli in lokavo in ničemno Mesalino, žensko močne čutnosti. (Vahulja je stopila mačku na rep, da je razrivno zacvilil in odskočil za duri, kjer je zvijaje rep mrklo gledal na družbo.) In ves svet njegovih premišljevanj se je vrtel že nekaj dni poprej okoli teh dveh zgodovinskih žensk. In tu tekom predstave, kar hipoma je prišlo razočarovanje. (Lazar je zamolčal, da je bila pričina prevrata njegovih nazorov beda, ki

ga je tlačila na Dunaji, in tuga po domovini in iz teh izvirajoča nezadovoljnost s človeštvom in ono mladostnim filozofom, če so bedni in nesrečni, lastno preziranje vseh ljudi, torej tudi onih, ki se kretajo po deskah.) Oh, ti nisi Arija, ti ne Mesalina, ti nisi Cecina Pet, ti ne Marko Pet! — vskliknilo je nekaj v njegovih prsih in ta vsklik je uničil mnogo njegovih prejšnjih nazorov in uzorov. Vse je laž, vse je prevara! — šepetalo mu je nekaj na uho. Od takrat se za gledišče več ne navdušuje. Izgubil je za vselej dar iluzije — pomen te besede je Lazar kolikor mogoče razložil — in on še vedno občuduje dejanja velikih mož, a nejevoljen beži od desák, na katerih se razkoračen zvira kak krojač v Črtomirjevi obleki in hoče pokazati junaka davno preteklih časov. To je žalostno zanj, da je tako zgodaj prišel do spoznanja, toda obstojateljstva, življenje, izkušnje — in Lazar se je razgovoril in postavil je na dlan vso svojo preteklost. Ni je slikal kar s temnimi barvami; doteknil se je tudi svojega duševnega življenja, notranjega razvijanja, a modro je zamolčal svojih najbednejših dní. H koncu je dodal nekak posnetek, rekoč, da ni bila najjasneja njegova preteklost, da si je ne želi nazaj, da pa nadepolno gleda v prihodnjost, da ni izgubil po svetu eneržije, volje, poguma.

Vsak sam o sebi najrajši in najložje govori in vsakdo je že pripovedoval samemu sebi cele pravljice o samem sebi. Lazar pa je dobil priliko razložiti povest svojega življenja deklici, ki ga je spokojno, kratko, radostno in hvaležno poslušala, kakor bi ji trebalo te pravljice in bi si jo hotela vtisniti za vse življenje. Kaj je bilo njemu mari malopaznosti Vahove, kaj mu je bilo mari Vahulje, ki je delala, kakor bi malomarno brskala okoli ognjišča, pa je od togote izpreminjala barve videča, kako se dva človeka, katera oba sovraži, v njeni, v njeni sobi zblížujeta in bližata vršku pozemske sreče.

Vahulji se ni nič kaj umestno zdelo, da je Lazar nazival Ivanko z gospodično, in kolikorkrat je izgovoril ta pridevek, vselej je nasmešljivo namrgodila lice. Ni je razjedal samo strup ljubosumnosti, tudi nož sovraštva jo je neusmiljeno rezal v srce.

VI.

V tem je Vah dolikal čevlje. Postavil jih je pred Lazarja rekoč: „Zdaj so pa! Tako se privadite mojega obutala, da se ga boste spomnili na sodni dan, ko vstanete iz groba in zavpijete: Vahove čevlje sèm, Vahove čevlje sèm! Nosili jih bodete dve leti in se bodete še dolgo spominjali mojega dela. Kaj stavite, da bo res!“

Tu je vspihnila Vahulja, stopila sredi izbe in površno se ozrši na Lazarja, obrnila se je bistro k Vahu rekoč: „Ali si ti neumen, Vah! Taki gospodje, da bi mislili na razščetinjenega čevljarja, kakršen si ti? Taki premišlujejo o drugačnih stvareh. Kako si ti neumen! Groza!“

To je odvrnilo Lazarja od Ivanke in ne da bi pogledal mlade žene je odgovoril: „Da različne misli rojijo človeku po glavi in jedna izvira iz druge. Kdo ve, če se pozneje, ko me ne bo več tukaj, ne spomnim še kedaj denašnjega dneva in tudi mojstra Vaha.“

„Pa vendar ne mislite zapustiti Ljubljane in nas?“ prašala je Vahulja in temu prašanju je bil primesen izraz poroglive prošnje.

„Ne ve se še; morda bom na svetu kakor ptica selivka, danes tukaj, jutri tam.“

„Zategadelj bi bila jaz rada moški, da bi mogla iti po svetu, kolikor in kamor srcé želí.“

„Naveliča se človek tudi tega in tako nestalno življenje trga srcé, če se človek ubija na zemlji, kakor riba od kamna do kamna.“

„Pa je le prijetno in zanimivo.“ Razmahom se je obrnila zopet k možu. „Jeli Vah, ti si tudi dosti hodil po svetu, ko si bil mlad. V vsakem mestu si imel po vojaškem običaji drugo gospodično. Vojaki ste vsi jednaki!“

„Take sile ni bilo,“ pristavil je čmerno Vah.

„Se ve, če si bil umazan, kakor si danes, te gospodične niso dosti marale. Kaj si mislita gospoda, ko te vidita v nedeljo takšnega.“

„Kaj . . . pri delu sem . . . od šestih že zbijam, tolčem in mažem po čevljičkih.“

„Pa bi se bil umil in počesal, ko si vstal. Saj te vedno učim! Kaj bo pa naša lepa gospodična rekla, ko si ves prižast po lici?“

„Ali deklina?“ prašal je kopitar nedoumevajoč.

„Ne bodi, ne bodi! Kaka deklina? Saj deklin ni več na svetu. Kaj deklina! Zdaj imamo same gospodične! Kje je tvoja pamet? Groza!“

„I nu —“ zamrmral je Vah in se potuhnil. Kako herojiško navdušen je govoril poprej o svojem vojačenju po Laškem in Ogrskem in kako liriško pisklivo je javkal tu pred svojo ženo!

„Ti še ne veš, kakšne so te frajlice,“ nadaljevala je zlobna žena. „Le mene ti poslušaj, Vah! Zjutraj vstane in brž beži k ogledalu in prva misel ji je, kako bi se, ne primerno, ampak nad mero nalepotičila, našemila in nafrkala in napravila iz abotne, tope dekline divno gospodično. In ni konca ne kraja vrtenja pred ogledalom in pred predalnikom in vsa druga hišna dela — groza — kaj to frajllici mar! Da so le lasje lepo na fru-fru in ličica interesantne barve in da se obleka lepo okleplje, prilega in oprijemlje. Potem pa na ulici tisto nesramno izpogledavanje in striganje z očmi, postavljanje po drevoredih, pozdravljanje z vsemi brivci in mazači! Jelite gospodična, da je tako!“

Ivanka je koprnela ob tem naskoku nemile gospodinje; kri ji je šinila v glavo, zmešala molekule v možganih in ji tako prestrigla hiter, stvaren in rezek odgovor.

Lazar je opazil deklinino zmešanost in suho je odgovoril Vahulji: „Pripeti se, da, mogoče je, da ima takih gospic tudi Ljubljana, ali gospodične Ivanke Vi sedaj pač niste slikali.“

„Ne ve se.“

„Onda ste slikali povsem neresnično. — Vah, koliko sem dolžan za čevlje?“

Vah je praskaje se za ušesom povedal vsoto in Lazar je plačal.

„Oj, gospod Lazar, ali je mogoče, Vi ste se že vzpeli do varuha te dekline,“ zasmejala se je Vahulja po kratkem premisleku. „Čestitam! Vam seveda treba drugače govoriti; oprostite, da sem se izjavila tako odkrito!“

„Oh, izjavili ste se neprilичno in povsem lažno,“ oglasila se je zdajci Ivanka, katero je minilo prejšnje koprnjenje, a glas se je še tresel. Njena nožica je zdrknila z durinega praga, izzivajoč in nastopajoč, kakor bi se hotela postaviti v bran, po njenem mirnem obrazu se je razlil nasmeh, tist slastni, pol zlostni, pol nasmešlivi nasmeh, ki je lasten samosvestni mladi nedolžnosti, če stoji pred sovražnikom, o katerem meni, da nima škodlivega orožja.

„Glej, glej, Vah, kako me naša gospodična pita z lažnivko,“ obrnila se je Vahulja po izbi iskaje moža. „Vidiš, kako gospodično si odgojil?“ Ali mojstra že ni bilo v sobi; vteknivši zasluženi denar v žep, izmuznil se je bil tihoma ven.

„Le pogledjte, gospod Lazar, kakega gospodarja imam; ko bi trebalo potegniti se za svojo ženo, ga pa ni. Oh, kako sem sama na svetu! Zdaj pa res drugega ni, kakor da prosim vsestransko odpuščanja.“ In zavrtela se je kakor vrtalka sredi sobe in porogljivo priklonivši se je obstala pred deklico rekoč: „Oj dična gospodična, oprostite mi tudi Vi!“ (Dregnil sem Lazarja v komolec hoteč ga opomniti, da bi bilo čas zapustiti to odurno žensko.)

„Ivanka!“ zaslišal se je iz sosedne sobe star, hripav in zadušen glas.

„Precej, precej, mati!“ odgovorila je Ivanka pospešno v duri in precej se je tudi odzvala na Vahuljin ugrizliv priklon. Ustnice so ji trepetale in vedno se ji je še tresel glas. „Oh —“ dejala je obrnjena z vsem telesom k Vahulji — Ivanka je stavke rada začenjala z vzklikom: Oh — „Oh, ko bi Vi le hoteli pometati pred svojim pragom, pred mojim ni smeti, in ko bi videli bruna v svojem očesi, mene pa pustili na miru!“

„Torej pred mojim pragom, pravite, da so smeti?“ Mlada žena je uprla roke o bok.

„Poln kup jih je tam!“

„Groza!“ vspihnila je Vahulja, „to je pa že preveč, da bi nedorasle smrkolinke poučevale odrasle poštene ljudi. To je pa že res, da se lahko reče, da jajce več ko puta vé. Komaj se je izvila iz plenice, pa že druge uči.“

„Oh nikdar, nikdar bi jaz ne izpregovorila besedice o Vas, da me sami k temu ne silite. Zakaj se zaletavate vedno váme, ko se Vas ogibljem, kjer le morem? In še to Vam povem, ker se sami prištevate poštenim ljudem, da je Vaše poštenje vsi Kravji dolini znano. Celó pesem se je zložila, ki slavi tisto Vaše poštenje.“

„Pesem?“ prašala je obezrazumljena Vahulja.

„Da, pesem! Oh, ne delajte se tako nevedne.“

Postelj je zaškripala za steno in zaslišal se je zopet izza duri zategnjen, nekak umiljen glas, kličeč Ivanka. Deklica se je obrnila v duri „Oh, pustite me mati, da govorim, kakor govori burja na Krasu. Saj smo se dosti natrpeli v tej hiši in danes je moj dan, dan povračila in osvete!“ Ponosno se je ozrla po družbi. „Oh, Vi poštena gospa, ki ste se danes zopet tako kruto in očito zagnali váme in se drznili natolcevat in podtikati meni nespodobno vedenje — a živi Bog mi je priča, da ste obrekovali — le spomnite se, da so Vam zapeli pošteni fantje Šempeterskega predmestja pod Vašim oknom pesemco o mačku na strehi; tega se domislite in pa tega, čemu so Vam jo zapeli, in pred svojim pragom pometajte!“ Rekši se je priklonila lahno Lazarju in meni in izginila je v svojo sobo.

„Ha, ha, ha!“ zasmejala se je zvonko in razrivno Vahulja vijoč z rokami. „Glejta, gospoda, kake muke imamo v naši hiši; v kaki ljubezni živimo mi, družina kristjanska! Le ne oženita se nikdar nikar, gospoda, nikdar, nikdar! Bolje je iti v puščavo in živeti ob samih koreninicah, nego nakopati si na glavo tako dolgočasno družinsko življenje . . . Kakó prazno, neumno govoričenje! Groza! . . . Res, da ga ni človeka, kateremu ne bi se mogli postaviti pred obraz sveti evangelji, — kakor so pridigovali nedavno pater Dominik — da se ogleda v njih, kakor v zrcalu, in spozna svoje grehe in napake, ali otroci nam pa vendar še ne smejo postavljati takih zrcal pred oči in se vtikati v stvari, katerih ne razumejo in presoditi ne morejo. Tej deklini se bo še otepalo to, le pomnite me! Kolikokrat sem upala prejšnja leta, pride čas, in Ivanka spozna, kako je dobro, če ima ljudi, na katere

se lahko zanaša . . . pride k pameti in zložno se bo živelo ž njo. Ali ona ne in ne! No, kakor si kdo postelje, tako spi!“

Govoreč je Vahulja hodila po sobi od omare do ognjišča in do mize in do okna in povsod je pospravljala, brskala, brisala, kakor človek, ki je prišel v veliko zagato in ne ve, kako bi prikril nedoumje, osuplost in onemoglost. Z Lazarjem sva segla po klobuke; med durmi sva se prilično klanjala.

„A to Vas prosim, gospoda,“ dejala je mlada žena pri slovesi stopivši na prag, „nikar se ne spodtikajta ob tem, kar sta slišala danes pri nas. V nebesih in na zemlji je znano, da smo vsi grešniki; čemu torej očitanja in prazne marnje? Upam, da tudi v prihodnje še rada prideta k nam, in takrat se bomo zabavali bolje!“

VII.

Pokazilo se je jutro, ki se je pričelo tako prijetno pri Vahovih. To sva čutila z Lazarjem, ko sva hodeč po sobi, nevedé kako dati duška tesnemu čuvstvu, molčé korakala po sobi, kakor učenjak, ki premišljuje o težavnih problemih.

Naposled se je oglasil Lazar: „Kaj si slišal kedaj kaj o tej babi? . . . Ali znaš tisto pesem o mačku na strehi?“

„Ne znam. Morebiti je Jenkova pesem o mačku.“

„A . . . ne verjamem . . . nemara bo kaj družega.“

„Ali to je pokazala Putifarka, da jo ta pesem grize. Ali si videl? Kakor bi jo bil polil z mrzlo vodo; ker precej je reč izpremenila, kar minila jo je tista zlobna zadirljivost.“

„Da, to je težka vest, ob katero je zadela Ivanka.“

„Meni se zdi neumestno, zakaj baba toliko sovraži deklico.“

„To stvar treba razvozlati, tu so posebne pričine. O sovraštvu se ne more reči, da je slepo, kakor lju-bezen, dasi se dostikrat ne more spoznati, kaj pričini tako strast. Morda Gregorka kaj ve o tem.“

„Morda . . . poprašajva! Ravnokar je prišla od maše.“

„Ivanka te pesmi ni spravila zastonj na dan . . . to je prebrisana, pogumna deklica. — Hej, Gregorka, ali ste domá?“ zaklical je Lazar.

„Domá, domá; precej Vama prinesem mrzle vode!“ odzvalo se je iz sosedne sobe. —

Gregorki sva povedala od konca do kraja vse, kar se je prigodilo pri sosedih: Kakó se je razblebetal čevljar; kakó se je razgovoril Lazar in so tekle besede kakor namaščeno kolo in je bilo vsem lahko in svetlo pri srci; kakó je poparila Vahulja našo dobrovoljnost, vmešala, razkokodakala se in zavládala pogovoru in kakó je ta „sklesek babji“ — prav takó se je izrazil Lazar — napadel Ivanko.

„Povejte, Gregorka,“ poprosil je napósled Lazar, kaj je s tisto pesmijo o mačku na strehi? Ta mora biti imenitna, da je tako spekla njeno vest.“

Ženica je zmajevala z glavo, ker nič ji ni bilo všeč, kar je slišala. „Križ božji“, javknila je, „kaj je bilo treba dekletu čakati takega naliva, ko vendar ve, da proti Vahulji ne opravi ničesar. Do zdaj je sirota molčala in še ji ni bilo prebiti. Kaj bo pa zdaj? Ugonobi jo Vahulja.“

„Ne ugonobi je!“ povzel je Lazar. „Naj poskusi!“

„Kaj Vi veste! Ivanka je navezana nánjo in ne more se ganiti od nje. Zdaj ne, zdaj ne!“

„Že poprej sem Vas hotel prašati, pojasnite mi, čemu si deklica ne poišče družega stanovanja, kjer bi lahko mirno živela s staro materjo?“

„Stara mati noče; ona pravi: tu umrjem, kjer je umrla moja hči in njen mož. Dve leti sèm se že tudi ne more preseliti, ker ne more iz postelje in je čisto pri kraji.“

„Ali povejte, kaj je zanetilo tako globoko sovraštvo v tej družini? Ivanka pač ni zadolžila ničesar?“

„Kaj je zanetilo? Velik greh, Vahuljin greh.“

„Kakov greh? Grehi so mnogovrstni, kakor plevel med žitom.“

„Smrtni greh,“ poudarila je Gregorka bridko.

„Tudi ti so različni: v nebo vpijoči, mutasti, zoper svetega Duha.“ Lazar je govoril odločno, kakor sodnik, ki izprašuje trdovratnega hudodelca; na njegovem visokem čelu se je bralo, da hoče prodreti stvari do konca in da je pripravljen na vse. Gregorka ga je osuplo gledala.

„Kaj tako izprašujete in gledate, kakor ris. Jaz bi se Vas kmalu zbala.“ Pri teh besedah je stopila za dva koraka nazaj

„Postojte gospodinja, Vam se me ni treba bati, a bojé naj se me v sosesčini, če bo Ivanki treba moje zaščite. Vedite, da sem pripravljen storiti za Ivanko vse, odkar vem, kako se ji godi.“

„Tako je torej . . . to se mi je zdelo. Vi zalezujete deklico.“

„Nikakor ne tajim svojih namer, ker so poštene, in nič se ne obotavljam očito priznati, da vse sile napnem, da rešim to dekle neznesnega položaja. Pa povejte že vendar, kaj je s tisto pesmijo in pokaj tako sovraštvo proti Ivanki!“

Gregorka je dvignila pogled na steno k sliki, ki je kazala Pavla, budečega svojo Viržinijo, ki je, izgubivši se, zaspala sredi bujnega ameriškega gozda. Zadovoljen smehljaj se je razlil po njenem lici, stopila je bliže k Lazarju rekoč: „Gospod Lazar, Vi imate dobro srce. Blagoslov božji bo z Vami, če ostanete zvesti svojim nameram, pomagati ubogemu dekletu. Vam zaupam, da se ne boste premislili in znémar pustili sirote. Le poslušajte me, zakaj se je razlilo to sovraštvo nad Ivanko. Pred dvema letoma je služil pri Vahu čevljarski pomočnik, ki se je pisal za Mačka.“

„Aha!“ dejal je Lazar z izrazom čudečega se človeka, kateremu se je ravnokar zatesala v možgane do sedaj nepoznana misel.

„S tem Mačkom je bila Vahulja . . . veste . . . no saj veste kakó!“

„O vem, vem, dasi nisem nikdar poznal tega Mačka, pa to se ugame lahko pri prvem naméku!“

„Nesreča je takó nanescila, da je bila nekega dne z Mačkom vkup pod streho — —“

„Aha, tudi mene je zalazovala in tudi z menoj bi bila rada . . . veste . . . oh saj veste kakó!“

„Oh ta Putifarka!“ odzval sem se jaz in čutil sem, da mi pri teh besedah gorkota sili v lice.

„In pripetilo se je, da je imela tistikrat Ivanka opravka pod streho in je naletela na Vahuljo in Mačka. Meni je prav žal, da je ona takó mlada prišla na take stvari. Prijokala je takrat k meni. Razven meni pa ni nikdar nikomur omenila o tem, ker ona je pametna in o takih stvareh takšen otrok ne govori.“

„Danes torej je kljunila golobica prvikrat v sovo in precej je zadela v živo. Ali znate tisto pesem šempeterskih fantov? Vsaj začetek mi povejte, da ji jo tudi jaz časih zažgolim, kadar pojdem mimo nje prek dvora.“

„Kaj meni mar pesmi ponočnjakov! Le na miru pustite to žensko; vendar ne boste podpihovali ognja in še prediva metali vanj! Ona je objestna ženska in se je že poprej ujedavala nad njo, odkar se je pa to prigodilo s tistim Mačkom, jo pa črti iz dna duše. Vah je kmalu potem zvedel za to stvar, sam Bog ve po kôm,“ — tu se je Gregorki beseda malce zapéla in ubila — „veste ljudje vse iznesó, kar se govori med štirimi stenami . . . Vah je za to zvedel in spodil iz hiše Mačka.“

„Gorec,“ obrnil se je Lazar k meni, „to pesem bi rad znal. Ali nimaš kakega znanca med šempeterskimi fanti, ti ki prebivaš že toliko let pod šempeterskim zvonom.“

„Imam ga! Ali se spominjaš tistega Ščinkovca, ki sva bila ž njim na *normalki* pod Ivanetičem? Kako ga je lasal Ivanetič dan na dan in mu polagal roko na glavo s tisto svojo neumestno nemško prislovico? Njegov oče je mnogo let fижakaril po Ljubljani.“

„Kje je zdaj Ščinkovec?“

„Stavec je v „Narodni tiskarni.“

„Hajdi, poiščiva ga!“

„Ob enajstih ga gotovo dobiva v Zvezdi. Tam se sprehaja ob vojaški godbi. Tudi Mačka sem že večkrat videl tam.“

„Ti ga poznaš?“

„Poznam.“

VIII.

Ob enajstih šla sva z Lazarjem v Zvezdo, kjer sva precej naletela na Ščinkovca, ki se je šetal v stranskem drevoredu, z rokama v žepu, kakor se sprehajajo vsi ravnodušni ljudje, ter z ugaslo viržinko za ušesom. Po kratkem pozdravu je prišlo, kakor navadno ob takih prilikah, spominjanje šolskih let in počudil se je Lazar Ščinkovcu in Ščinkovec Lazarju, da se — oj, oj! — po tolikih letih zopet vidita in snideta.

„Jeli, Ščinkovec, ti stanuješ v Kravji dolini, precej nad znamenjem?“ povzel je Lazar, hoteč napeljati vodo na svoj mlin.

„Da.“

„Midva pa v sosesčini.“

„Pri Gregorki, nasproti čevljarja Vaha?“

„Da. Ali poznaš Vahuljo?“ Lazar je pristalno, ostro pogledal na stavca in se s tem izdal, da pričakuje na svoje prašanje posebne novice. Stavec je spoznal, o čem gre delo, in zdajci je zamežiknil z levim očesom, uprl desno oko šegavo v Lazarja, napél ter namrgodil šobo tako, da sem se mu na glas posmejal.

„Ali si bil že kedaj pri Vahovih?“ prašal je Lazar.

„Bil, kajpada! Vahulja je moja čevljarica.“

„Kakó — saj ona ne dela čevljev.“

„Seveda ne, ali umeriti jih zna kaj dobro. Meni jih je ona pomerila.“

„Hm, hm — ali Mačka poznaš?“

„Poznam, saj sva vkup v gledišči igrala.“

„Prav korenjak mora biti to — a?“

„Kakšen korenjak? Šolobarda je in tepec! Na odru se je mël, kakor bi valil mlinske kamne.“

„Kaj ti tudi na odru nastopaš?“ izpraševal je radovedni Lazar.

„Da; časih sem kočijaž, časih hlapec, kakor nanesa in kar treba.“ Ščinkovec si je samoljubivo pogladil svetle brkice. „Tudi pôjem časih v koru.“

„Koga je pa Maček predstavljal?“

„Hišnega postrežnika; pa družega ni imel opravi-
viti, nego med vrati na oder zaklicati: Gospa jaz sem
pripravljen! A še to mu je izpodletelo.“

„Ali se ni morda zarekel in zaklical: Vahulja,
jaz sem pripravljen!“

„Kaj si tudi ti že slišal o tem?“

„Ničesar nisem slišal.“

„Res je tako zaklical!“

„Kaj vraga! Beži, beži!“

„Da istina! Ta tepec neumni! Vahulja, jaz sem
pripravljen! je bleknil. Hvala, da je bil tako boječ in
je tako tiho zamrmľjal, da ga niso slišali med občin-
stvom. Za kulisami smo od smehu skoraj popokali. Od
takrat pa on več ne igra.“

„Verjamem, verjamem.“

„Vahulja je bila tist večer tudi v gledišči.“

„Slišal sem, da sta bila Vahulja in Maček velika
prijatelja.“

„Oj, pa še kakšna! Jaz sem na to prijateljstvo
zložil pesemco, katero časih v Kravji dolini po noči
zakrožimo.“

„Kaj ti tudi pesmi kuješ?“

„Bi že, pa nimam časa in volje pečati se s pri-
smodarijami. Ta se mi je kar brez pravega pomisleka
zatelebala v glavo. Veš, jaz sem zmiraj vesel, kaj bi
človek klavrno s povešeno glavo hodil po božjem
tlaku, kakor kljuse, ki je obljubljeno konjedercu.“

„Napiši mi tisto pesem, jaz nabiram narodno
blago.“

„Pisana ti ne bo ugajala, ker ni narejena za
tisek; ko bi jo pa v čitalnici zapeli po polnoči, vem
da bi ji vse ploskalo.“

„Kdo jo je uglasbil?“

„Jaz sam.“

„Ščinkovec, ti si postal čudovit možakar. Učitelj
Ivanetič se je presneto motil o tvojih sposobnostih.“

Taka hvala je stavca prevzela: prijetno se je
posmejal, pomeknil klobuk na tilnik, pogladil se po
telovniku in pristalno pogledal proti nunske mu samo-
stanu, kakor bi od tam pričakoval kaj prijetnega.
Mahom pa se je vspel, njegova dosti pritlikava postava

se je nekako povečala in živo je vskliknil: „Glejta, tam gre Maček nam naproti! Dajmo ga! ... Postrašimo to suho preklo! Jaz bi ga najrajši utopil, kakor mlado mače. Pačakajmo ga tukaj!“

„Zakaj si pa tako hud nanj? Pusti ga!“ dejal je Lazar, ki je že tako težko čakal zaželjene pesmi.

„Kaj porečeta temu ... ta pokveka se je domislil moje sestrice Albinice, pa je začel postopati za njo!“ hitel je pripovedovati stavec. „Ali sem mu posvetil! Kakor grom sem planil nanj, ko sem videl, da se zvečer že v tretje sprehaja pod našim oknom in da oprezuje v ednomér not; pa ga nisem mogel kaj namahati, ker mi je prezgodaj ušel.“ —

V tem se nam je približal Maček, z levico za hrbtom in zlagoma postavlja je palico pred se. Bil je raztegnjen, slok človek, smolnatih las in čisto obritega, sila bledega lica. Ušesa so mu že nekako na izpregled molela od glave, in uhlja kakor bi postajala prozorna — znamenje delujoče sušice. Iznad ušes mu je segal na vsaki strani kvišku zakrivljen zalizec las v čelo, kakor bi hrepenel, da se združi s črno obrvijo. Šel je mimo nas trdo in ponosno, gledaje v stran in živeje tikaje palico v tla. Ščinkovec je plunil v dlan in si povrtal ž njo nad ušesom, kakor bi si hotel, oponošaje Mačku, narediti takov zalizec. Potem je veselo mlasknil z jezikom in nama pošepetal:

„Vesta kaj ... pojdimo za njim in latovski se pogovarjajmo; ti, Lazar, pa primešaj časih kako mažarsko kletev.“

Z Lazarjem sva nedoumevaje gledala na stavca, češ, čemu bi govorili latovski in kleli mažarski?

„Le kar pojdimo! Videla bodeta, kakó se preplaši, ker bo mislil, da se menimo o njem, kako bi ga nabili. On je takó neumen, da še latovski ne razume. Takemu oslu ne škoduje, če ga imamo za norca.“

Udala sva se temu naklepu, dasi nisva umela, kakó bi mogli oplašiti na predlagani način Mačka. Ko smo mu bili za petami, pričel je Ščinkovec svojo latovščino, mlaskal je z ustnoma, cmakal z jezikom in oponašal je na nekak čuden, smešen način mačje

mijavkanje. Lazar se je smejal in zdržano prilagal z vsakovrstnimi neslovenskimi besedami. To se je Mačku že preneumno zdelo in krenil je iz drevoreda na trg, mi za njim. Sredi trga je Ščinkovec suho zakašljaj, vzel iznad ušesa vržinko in recitiral je svojo pesem, poudarjaje z naglasom, z vržinko in z glavo na dolgih zlogih. In vedno je gledal, kak učinek bo napravila pesem na njegovega sovražnika. Z Lazarjem sva jo zvesto vlekla na uho. Vse pesmi nisem zapomnil, tudi ni ne v jezikovnem, ne v drugih ozirih vredna, da bi se uvrstila v sicer široke predale naše književnosti, prvi kitici pa še zdaj znam. Glasita se pa tako-le:

Je maček na streh',
Kaj dela, kaj prav':
Mijav, mijav, mijav!

Je mucka pri njem,
Ga boža po glav':
Mijav, mijav, mijav!

„Oh, ta je imenitna, ta pa je imenitna!“ Pri-trjeval je Lazar z glavo. „Ta ščiplje!“

Mačka je pesem v živo zadela; požuril je korake in mahnil proti Gradišču. Obračal je pogled zdaj na levo na hišne številke in napise, zdaj na desno na kostanjeve vršiče, ali razbrati on teh stvari menda ni hotel, ampak oziral se je po straneh najbrž zato, da bi kaj ugledal od sovražnika, ki mu je za petami. Takó smo ga gnali prek vsega trga. Pri vhodu v Gra-dišče smo ga pustili. Ščinkovec je bil sila dobrovoljen.

„Ves prestrašen je,“ dejal je. „Te pesmi ne more slišati. Zdaj se doma zaklene.“

„Le pustimo ga!“ svetoval je Lazar. „Veš kaj, Ščinkovec, tvoja pesem ima na nekatere ljudi blago-dejen npravsten vpliv. Rad bi se je naučil. Povej nama jo še enkrat!“ Ni se dal dvakrat prositi.

Čemur sva se z Lazarjem najbolj čudila in sme-jala, je bilo to, da je znal stavec pri besedi „mijav“ takó mlaskati in cmakati z jezikom, da se je slišalo kakor strasten, glasen, odmevajoč in slasten poljub, kakršnega razmahom pritisne ljubimec svoji ljubi pri slovesu in ločitvi za več časa. Poskušala sva se na-

učiti tega mlaskanja, a meni se ni hotelo podati, čeprav sem zvesto gledal na stavčeve ustnice. Lazar je pa kmalu razbral in pogodil to stvar.

„Kdo je pač raztrosil po mestu ono ljubkovanje Vahulje z Mačkom?“ je prašal.

„Kdo? Stare babnice so zagostolele, in Kurji želodček je raznesel.“

„Kurji želodček?“

„Da. Saj poznaš tisto babišče, ki je znano pod imenom Kurji želodček, tisto mrtvaško ptico, ki okopava mrličje, straži ter spremlja na pokopališče. Ta obleze vse hiše in obere vse novice.“

„Seveda jo poznaš, Lazar, h Gregorki tudi časih pride,“ vmešal sem se jaz. „Kaj pa, Ščinkovec, ali Vahovo Ivanko poznaš?“

„Poznam. Pripravna, umna šivankarica! Šivat je hodila v Prečne ulice.“

Tu me je Lazar potegnil za suknjo in obrnivši se k stavcu poslovil se rekoč: „Z Bogom torej, Ščinkovec! Kuj še dalje pesemce sebi na slavo in drugim v pouk in na radost. Ti nisi zadelana glavica. Ti si tič! Bog te poživi in hvala za pesemco!“ Moj prijatelj ni hotel, da bi pesnik Ščinkovec blebevsal o Ivanki.

Ločili smo se; spotoma pa sva še pogledavala nazaj na stavca, migaje in kimaje mu, in on je istotakó gledal za nama, nemalo vesel, da nama je pokazal svojo sposobnost in da je bil slavljen in hvaljen.

„Nepridiprav je tista pesem in kdor jo je zložil!“ dejal sem na obratni poti, spomnivši se Dantejevega verza: Galeotto fu il libro e chi lo scrisse.

IX.

Oprostite mi, če zasledite na meni ali na osebah moje povesti kako nedoslednost. Že pridejo taka razmerja in obstojateljstva in vsa doslednost gre po zlu. Lazar je nekoč našel na meni hibo nedoslednosti: zdel sem se mu premalo trden v svojem slovanskem mišljenji in imenoval me je zategadelj nemškega Pavliho v slovenski obleki. S tem je potipal na mojo občutno stran in dolgo nisem mogel pozabiti

tega pridevka. Ponudila se mi je prilika, da sem mu dal razumeti, da tudi taki ljudje, ki se smatrajo za vrh značajstva in za duševno vzvišene, ne morejo biti vseskozi dosledni.

Nekaj dni po prej omenjeni nedelji sva sedela zvečer za mizo. Jaz sem s prsti dromljal po mizi in premišljeval, kdo je pač izumil tisti dolgočasni Konto-Korrente, Lazar je z nožičem prerezal liste novi knjigi.

„Kako knjigo pa sedaj premlelaš, bo pa spet zgodovinska — á?“ prašal sem prijatelja.

„Ta pa ni zgodovinska,“ odgovoril je.

„Pokaži, pokaži! Ni mogoče, da bi ti obrnil hrbet svoji preljubi zgodovini in da je za en sam večer. Svet bi se podrl!“ Vstal sem, sklonil se čez mizo in pokukal v knjigo. Debelo tiskani besedi Konto-Korrente sta me zbadli tako neznansko v oči, da sem precej nazaj padel na kanapéj. Da, kar padel sem!

„Kaj vraga, ali tudi ti riješ med birokrate?“ prašal sem z ironiškim usmevom.

„Na obrazu mu je bil razlit tist pritajeni nasmeh, s katerim človek sramožljivo pripozna, da je zakrivil kaj lahkega, bodisi v svojih razsodkih ali pa v svojih dejanjih in nehanjih.“

„Glej, prijatelj.“ odgovoril mi je, „zdaj je prišla vrsta nate, da me zasmehuješ, kakor sem se pri priliki jaz posmejal tebi.“

„Ker naposled tudi ti lezeš med žabe?“

„Da, tudi jaz lezem tja, kamor si ti že skočil, in če hočeš, lahko mi očitaš nedoslednost.“

„Ne bodi, ne bodi, kaj bi ti očital! Prav imaš, da se primeš kakega resnega posla in tisto zgodovino zameniš z vedom, ki ti lahko kaj koristi. Tebi je pred vsem treba, da se vrineš v kako službo. Pa ne misli, da ti jo bodo ljudje sami ponudili, na nos obesili, iskati je moraš. Res, težko je, ali kdor išče ta najde, kdor trka, temu odpró. Že zdavnaj sem te hotel opozoriti na to. Svoj denar porabiš, čas poteče in iskal boš službe, ko boš brez sredstev, in je boš čakal težje. V tvojem položaji bi se jaz obrnil na agenta Muzeljna v Gosposkih ulicah, on ve za vse male službe in po

novinah bi razglasil, da tak in tak človek želi pisarskega dela. Za zdaj moraš biti z majhnim zadovoljen; zahtevaj toliko, da se skromno preživiš, in v tem se pripravljaj na kaj boljšega. Ivanka je vredna, da se potrudiš za kako stalno službo.“

„Kako si danes zgovoren.“ zamrmral je Lazar. Senca zamišljenosti se je razlila po njegovem obrazu in globoče se je vtopil v puščobno knjigo.“ Nisem ga hotel dlje motiti, ker sem se bal, da bi mi ne očitai sitnosti. Čutil pa sem tiho zadovoljnost v sebi: prvič zato, ker sem dal tako modre svete prijatelju, drugič ker sem videl, da se je poprijel resnega dela in je dal slovo zgodovini, kateri je očitai že Salust pristranost, in tretjič, ker sem izprevidel, da utegnejo priti boljši dnevi Ivanki, če začne Lazar misliti na zaresno delo.

Ali dandanes je takó: misli, misli človek na zaresno delo, kolikor hočeš in pripeti se, da si brez kruha. Dosti je ljudi na svetu, ki ne vedo, kaj se pravi biti brez zaslužka in brez kruha, ker niso zmožni resnega premišljevanja; dosti je tudi takih, ki vidijo stradajočega siromaka, a srcá jim tak pogled ne gane, in nekaj je tudi še takih smešnih ljudi — sam sem jih že slišal — katerim se zdi to večno vpitje stradajočega ljudstva po kruhu in po delu nizko, gabno, preziranja vredno filisterstvo. Ljudje poprek v slast delajo: ogromna večina pristopi k delu z dušo, razvneto od veselja: delavci pojó in žvižgajo, kjer je to dovoljeno, gredoč prek mestnih ulic v tovarno, kosci ukajo na travniku, še predno je zažarilo solnce na vzhodu, ženjice prepevajo ob večerni zarji; delo jim je veselje in sreča. Lazar je pokazal, da ne pripada onim puhlim postopačem, ki se sramujejo službe, če ni dobro plačana. Delo mu je postalo dolžnost in jel je vse sile napenjati, da dobi trajno ali vsaj začasno službo. Njegova ljubezen je šla za kruhom. Šel je k agentu Muzeljnu, razglasil se po časnikih, vložil je prošnjo za razpisano tajniško službo pri neki občini na Dolenjskem. In čakal je. Muzelj ga je dvakrat ali trikrat poklical in mu poročil o službi, ki ni bila zanj, ker je bila brezplačna ali pa kje zunaj Kranjske dežele

in s tako pičlo plačo, da se je Lazarju škoda zdelo potnih troškov, in je Muzeljna sumničil, da ga vodi s svojimi službami le za nos.

Tiste dni sva hodila v gostilno pri „Beli vrani“ kósit. Zahajal je tjâ po kosilu na četrtinko vina narodnjak starega kopita. Takratni starokopitni Slovenci so se odlikovali v tem, da so znali vse vede tega sveta, le slovenskega jezika ne. Obžalovaje so priznali ta nedostatek, a vkljub neznanju našega jezika so šli vendar za narodom po vseh potih. Hvala jim i na tem! Ta narodnjak, star mož, ljubitelj dobre kapljice, počivajoč že na lovorih, pisal je članke o narodnem gospodarstvu v nemške novine in Lazar mu jih je pilil in časih tudi prelagal na slovenski jezik. Temu častitemu možu se je smilil mladi nadarjeni človek brez pravega dela in naméknil je Lazarju, naj gre službe prosit k prvakom naroda in naj reče tem možem takó: Gospodje, vas je vaša ljubezen do naroda obogatila, jaz nič manj ne ljubim naroda slovenskega, ta ljubezen me je pripeljala iz tujih krajev nazaj, — pomagajte mi, da pridem v domovini do potrebnega kruha! S tem jo je hotel narodnjak zasoliti prvakom, ki so ga prehiteli in prekosili, pomislil pa ni, da istinita ljubezen do naroda pri nas še nobenega obogatila ni, in da prvaki niso zato na svetu, da bi preskrbovali ljudem službe. Lazar je poslušal moža, opravil se, kakor spodobno, in napotil se je k prvakom. Prvi prvak, častitljiv mož, ga je zelo ljubeznivo sprejel, sama dobrota je bila razlita na njegovem obrazu, a odslovil je prosilca rekoč, da ima zdaj samo pri ednem zavodu vpliva in tam ni praznega mesta, da se ga pa spomni, kadar se tam kaj izprazni. Drugi prvak, liberalec in dovtipnež, se je mogočno razkoračil pred ubogim prosilcem, udaril se na prsi in na svojo vero zatrdil, da se dandanes lože dobi služba „hofrata“, nego borna pisarska služba. In še k tretjemu prvaku je šel. Ta je dejal, da kadar potrebuje kakega delavca, razglasi po novinah in da ne ve nikjer za nič. Poskusil je priti k zavarovalni banki; tu bi ga bili vzprejeli v popotne agente; toda agentu se morajo besede zložno zmikati z jezika, ali

kakor pravijo: jezik mora imeti na mokrem, a Lazarju se je zdelo, da ima več misli v glavi, nego besed na jeziku, zatorej takega posla ni hotel vzprejeti. In čedalje bolj je spoznaval in ž njim sem spoznaval tudi jaz suhoparnost in brezsrčnost, ki delata iz nas nezadovoljneže, ostrake, da zabavljamo vsemu, kar se nahaja pod božjim solncem, dokler naposled izmučeni in razteptani, ob ednem pa tudi utrjeni ne prijadramo v naročje ironije, tiste svete ironije, ki skuša vsa nasprotja spojiti, pokriti vse nedostatke s plaščem krščanske ljubezni in se tako radovoljno uda v neizogibnost. Blagor mu, kdor spotoma ne omahne na taki trnjevi poti življenja!

X.

Nekega večera je prišel Lazar nenavadno dobrovoljen domov, čemur sem se čudil, ker on je bil resnega značaja in nekaj dni sem se je držal že kislo, kakor meglen dan.

„Kaj se ti je pripetilo tako nenavadnega, da si se prismejal v sobo? Kar jamice se ti delajo na licih!“

„V službi sem bil ves dan,“ kliknil je veselo.

„Ali res, pa mi opoldne nisi ničesar povedal.“

„Saj ti zdaj pravim.“

„Napósled si se vendar dokopal do nje, hvala bodi Bogu! Ali se ti je vendar posmejala sreča? Ali je kaj prida službe?“

„Da, sreča se mi je posmejala, toda ironiško.“

„Torej zopet nič — ej vraga!“

„Službica je to — žal, da sem jo že na kol obesil, ker ves dan sem se smejal samemu sebi in drugim.“

„Te je pa agent Muzelj morda zopet opeharil za tvoj honorar?“

„Da, zopet on. A mar mi je!“

Tu mi je Lazar na dolgo in drobno pripovedoval, kako ga je poklical Muzelj — evo službe! — in poslal ga v menjilnico, katero je pred nekaj meseci na novo odprl, priselivši se v Ljubljano Nemeč, kako se je tam predstavil in so ga vzprejeli s predlogom,

da bo štirinajst dni brezplačno služil, da ga poskusijo in ako se izkaže, odmerijo mu potem primerno plačo, kako ga je pomočnik lastnika menjilnice, krivonos človek, žid nemara, vzel pod svojo vrhovno oblast, narekoval mu dvoje terjalnih pisem na Dolenjsko, dvoje na Notranjsko, kako ga je potem pošiljal na pošto, v brzojavni urad, v prodajalnico po pečatni vosek, po smodke, a ni ga poslal takó, da bi šel in vse ob enem opravil, naročil mu je zdaj to in, ko se je vrnil, poslal ga je zopet drugám, izkratka: pošiljal ga je. Napósled ga je poslal po žveplenke“.

„Kakšna služba zate, ki znaš po vrsti naštetih z letnicami vred vse rimske in nemške cesarje, kar jih je kedaj rogovililo po Evropi! jeknil sem nejevoljen. „Tebe po žveplenke pošiljati! Ali si slušal hudirja?“

„Slušal. Spotoma sem zmajeval z glavo, dvojil in tolažil se rekoč: poskusiti te hočejo, naj bo! — Za popoldne mi je naročil. naj pomêtem pisarno.“

„Pometal mu pa vendar nisi?“

„Sem, sem, zakaj bi ne! Posmejal sem se samemu sebi, da sem zagazil v tak smešen položaj in posmejal sem se vsem onim, ki se sramujejo kakega dela. Le nepošteno delo je sramota, vsako pošteno je dolžnost“. — Popraskal sem se za ušesom, spomnivši se reka, kojega je nekoč navedel Lazar rekoč: Slavca zabava petje, žabo kvakanje.

„To je preširoko razlaganje, Frančišek ti devaš svojo luč pod mernik! Kakó si dalje delal tlako?“

„Ko je prišel popoldne v pisarno, je stopil s šopom popirja v roki važno pred me rekoč: Sedaj pojdete pa po mestu k našim dolžnikom denarje inkasirat“.

„Glej, kaka zaupnost!“

„Podal mi je sedem obročnih listov, naj na nje izterjam dolžne obroke. Menjilnica prodava srečke na obroke, to je tist, ki bi se rad vzel do originalne srečke, dobi za vsak obrok, ki ga je plačal, potrdilo, ki se imenuje obročni list, a srečke same ne dobi v roke, dokler ni poravnal ob pravem času vseh obrokov. Vzamem torej tiste obročne liste, vzprejem tudi natančni naslov vseh tistih, pri katerih moram po-

trkati in poterjati in hajdi. Prva oseba, ki mi je odprla, bila je brhka kuharica v Gradišči. Glej — sreča bo! Začetek je! — sem si mislil, ko sem zagledal rdeči, prijetni obrazek kmečke deklice. Prijazno se mi je nasmehnila, prijazno mi odzdravila, ali ko je prišla govorica na obrok, zalomila se ji je beseda in obotavljala se je, češ, da ji v igri sreča ni mila in da rajša s tistim denarjem podpira brata, ki je prišel od vojakov in ne ve kam. Vesel sem bil, da sem našel v deklici krščansko ljubezen, in nič ji nisem prigovarjal h kupčiji — še odgovarjal sem ji. Ko sem odhajal, odprla je okno in dolgo je zrla za mano.“

„Kakor Julija za Romeom?“

„Da. In čutil sem v sebi tiho zadovoljnost.“

„Zakaj si čutil zadovoljnost?“ prašal sem spominjši se Ivanke.

„Zarad dekličinega dobrega srca; mene so vsi moji sorodniki zapustili.“

„Kam si šel potem?“

„V Krakovo. Stopil sem v branjarijo in izšetala je pred me nizka, tolsta, zabuhla baba, po širokosti svoji podobna tistim sneženim možicem, katere smo svoje dni po zimi postavljali kraj hiše. Nikdar je ne pozabim! Povem ji, da prihajam po tem in takem oprasku; ni me vzprejela povoljno. Kaj, — zarepenčila se je náme, že zopet ste prišli s tistim sleparstvom! Vi ste pač takšen slepar, kakršen je Vaš gospodar. V štirinajstih dneh sem že pet takšnih pognala. Če se ne poberete precej iz moje hiše — in zgrabila je za smetišnico.“ —

„Pa te je oplusnila . . . ti revež ti!“

„Ne boš! — Odskočil sem, ne od strahu, ampak tako nenadoma je prišla ta ploha, da nisem vedel s kakšno besedo odmahniti — skočil sem razmahom na plano pod silen curek od kapú. Po neznanskem blatu sem cokljal iz Krakovega na Žabjak. Dež je lil tako silno, da je kar od tal priskakoval. Na Žabjaku sem stopil v zakotno gostilno. Oštir, suh človek, ostrih oči in razježenih obrvi, me je prašal: Kaj bi radi, Dolenjca ali Hrvata? Eh, ôčka! — menil sem dobrodušno, kakor se spodobi agentu — nimam danes

žeje ne dolenske, ne hrvaške, ali tu le Vam prinašam srečo, debelo srečo: ta list tako pravi, da boste Vi enkrat bogat mož, ako odrajtate drugi obrok, prvega ste pošteno plačali! In smehljaje sem mu molil obročni list pod nos.“

„Dobro si mu nateknil besedo,“ dejal sem, „a kaj oštir na to? Ali je plačal?“

„A . . . kaj . . . nič! Zagrohotal se je, doznavši, kaj pravi list. Plesknil je z rokama in kakor izpit, nor človek se je vrtel okoli mene protivno se grohotaje: Hahaha! Veste kaj, Vam tak denar dati, je pač toliko, kakor če bi kdo šel s svedrom k Ljubljani in bi hotel luknjo vrtati v vodo. I, poznam, poznam debelo srečo, katero Vi nosite po hišah, pa še bolj jo pozna mož, ki sedi tu-le notri. (Oštir je pokazal v sosedno sobo, pogrnjeno morda za boljše ljudi.) Ta se je že tožaril z Vašim gospodarjem, pa ni dobil ne denarja nazaj, ne sreček, ne hudiča! Še zaprli so ga, ker je sleparja po pravici in resnici ozmerjal. I kar prav ste prišli! Že zdavnaj je hotel dobiti takega ptiča v svoje klešče. Čakite, čakite! — Oštir je skočil k durim in jih zaklenil — še ključ je vzel ta mrkač k sebi — potem je zaklical v sosedno sobo: Miha, Miha, vzdrami se, tu-le sem ujel ednega tistih ptičev, ki so te spravili na boben! Pojdi, oskubi, oskubi ga! Mihaaa! — Aaa! Odjéknil in zahreščál je hripav glas, ob ednem je zaškripala v sosedni sobi miza tako neznansko, kakor da je butnila vánjo kaka predpotopna zverina.“

Smejal sem se Lazarjevemu pripovedovanju: pripovedoval je takó živo in šegavo, hlastno in veselo, kakor da mu sedi sama jasna sreča na rami in se mu smehljá v obraz. Tudi jaz sem bil vesel videč, da prijatelja ni potrla neudača tistega dné.

„Radoveden sem, kakó se je končala ta halabuka. Ali si se kaj ustrašil Mihovega vstajanja?“ naméknil sem šegavo.

„Kako bi se prestrašil, ko se ne bojim dveh treznih, še menj pa dveh pijancev. Ali tako protiven in oduren se mi je zdel ta položaj, da sem želel kar najhitreje uiti iz te kletke.“

„Kako si pa ušel?“

„V tem ko je oštir v sosedni sobi spravljal Miho na noge, opazil sem, da je okno na dvorišče odprto. V hipec mi je udarila v glavo misel rešiti se in smuk — skočil sem na dvorišče. V naglici sem bil še dežnik pozabil v gostilni.“

„Ali nisi šel nazaj ponj.“

„Ne, pregabna se mi je zdela tista beznica. Po meni je vse vrelo in kipelo in polotila se me je za hip neka zbežanost, kakor da je že svetá konec. In spomnil sem se zadnjega špartanskega kralja.“

„I zakaj pa tistega? Ali je imel tudi opraviti z obročnimi listi?“

„Nič ni imel, ampak ko je videl, da se norčujejo ž njim na egiptovskem dvoru, kjer so ga nadzorovali, kakor bi bil njih jetnik in ko je spoznal, da ga pitajo s praznimi obljubami, izdrl je svoj meč in drl je s svojimi tovariši po ulicah Aleksandrijskih, klicaje narod na boj za svobodo in iščoč sebi slavnega konca.“

„E, neumnost! Meni kralj Kleomenej ne ugaja zaradi tega prenapetega čina, ampak zato, ker je vse svoje premoženje razdelil med obubožani narod in je še bogatine prisilil storiti istotako; ker je zapovedal enakost in ravnopravnost in je sam začel pri svojem premoženji. Danes takih kraljev ni več! To ti povem le mimogredé in zato, da boš vedel, da sem tudi jaz pobrskal v dotičnem poglavji zgodovine. Zdaj pa povej, kako se ti je godilo v okrožji svetega Jakoba.“

„Listov nisem šel nikamor več ponujat, zadosti sem bil že zvedel. Bil sem takó razjarjen, da sem izgrešil celó pot v mesto. Zašel sem bil na Dolenjsko cesto in okoli grada sem prišel nazaj v Ljubljano.“

„V takem dežji?“

„Da.“

Oba sva se na glas zasmejala.

„Toliko ti povem, prijatelj“, nadaljeval je Frančišek, „da sem se danes, motreč v življenje, naučil za življenje več, nego cele mesece poprej čepé pri knjigah. In spoznal sem tudi staro resnico, da so knjige le slab odsev spoznanja, življenje pa je njega vir.“

Segel je v žep suknje in izvlekel šop listov premočenih in zlepljenih. Bili so neizpečani obročni

listi. Bacnil jih je na predalnik rekoč: „Tu gori naj trohne in plesnejo! Drugače se menjilničarju ne morem maščevati!“

Po sobi se je bil že razširil duh vlažnosti in mokrote. Potipal sem prijatelja po suknji in tlesknil sem z rokama rekoč: „Človek božji, ti si moker, ti si moker do kože! Kar puhti od tebe, kakor od Turgenevovega stepnega kralja Lira. Slekel bi se in legel v posteljo, in Gregorka naj ti skuha čaja!“

„Mar mi je! Veš kaj . . . ker sem danes tako pri volji in korajži . . . veš kaj narediva? Pojdiva doli na vrt in zapojva tisto pesem o mačku na strehi toli glasno, da jo bo slišala . . . (Namignil je na nasprotno stran, k Vahovim.) Potem pa hajdiva v kavarno novine čitat: Rusje so napovedali vojsko Turkom in že so prekoračili Dunav; vse novine so tega polne!“

Moja povest se vrši 1877. leta ravno ob času, ko smo tako željno pričakovali, da prične širovladna Rusija vojsko s Turki. Novica, kojo je prinesel Lazar, me je tako navdušila, da sem bil precej pripravljen vreti za njim, če treba noter na Balkan. Segel sem po klobuku in mladostno hrumno sva stekla po stopnicah na vrt.

XI.

Jedva sva se drugi dan zvečer dobro vglobila v knjige, ko stopi Gregorka v najino sobo. Ubitost, skrb in nejevolja je prinesla s seboj na lici.

„Nekaj bi vaju poprosila“ izpregovorila je, a beseda se ji je trgala, kakor človeku, kojemu sapa pohaja.

„Kaj pa je, Gregorka? Govorite!“ pohitel je Lazar obrnivši se z vsem obrazom k starici in sklenivši roke na kolenih.

„Meni je tako neprijetno in zoperno danes, da nič tega: še jed mi ne diši; kofe se mi je za malico takó upiral, da nikdar tega, dasi mu nisem pridejala prav nič cikoriije.“

„Ali naj skočim po zdravnika? Prehladili ste se: po včerajšnjem dežji se je izhladil svet in najbrž Vam je zopet škodoval hlad. Tudi meni je bilo žaltavo davi“ ponudil sem se jaz dobro hoteč ženici.

„Bog pomagaj in devica Marija!“ — Res je bila prepadla, kakor da je živela ves dan ob sami pelinovki.

„Pazite, pazite, Gregorka!“ dejal je Lazar, „zdravje curkom doli, po niti gori, pravi pregovor. Kar po zdravnika pošljite!“

„Oh, kaj zdravnik . . . le pustite ga! Življenje je v božjih rokah in zdravniška pomoč tudi. Ali še nista slišala, da smo imeli danes Boga v hiši?“

„Boga?“ prašal je Lazar, „saj je Bog vedno v naši hiši in povsod, le v Vahulji ga ni.“

„Saj ga tam menda res ni. Torej še ne vesta, da so danes prinesli zadnjo popotnico Ivankini stari materi?“

„Kaj se je reva tako shujšalo?“ prašal je moj prijatelj z velikim sočutjem.

„Čisto na kraji je. Moje starosti je, zdaj pride pa kmalu vrsta náme.“ Gregorka je zakrila s prtom obraz brisaje si oči.

„Ne bojte se, Gregorka, Vi ste trdni in prebijete še svojih petnajst let lahko“, potolažil je Lazar.

„Tisto je v božjih rokah. Ali mi obljubita, da bodeta danes meni in Ivanki na ljubo pri rokah, če bo treba kake pomoči?“

„Kar hočete, Gregorka, na vse sva pripravljena, le smrti ne moreva odgnati, če pride po staro mater“, dejal je Lazar.

„Ne zoper smrt, zoper hudobno žensko pomagajta!“ Gregorka si je pri teh razrivno izgovorjenih besedah zopet zakrila obraz. Z Lazarjem sva vstala izza mize veličavo, kakor deželni zbor ob kaki posebni novici.

„Govorite, Gregorka, kaj se je pripetilo takega, da trebate najine pomoči!“ rekel je Lazar.

„Oh, ne vesta, kaj si je izmislila Vahulja!“ viknila je Gregorka.

„Kaj neki?“ prašal je Lazar strmo uprši oči v gospodinjo. In ves se je tresel in roka se je oprla ob bok.

„Kakor stekla psica — Bog mi greh odpusti — begala je vse popoldne po sobi in po mostovži in kričala, da ji je zmanjkalo desetaka in da ji ga nihče drug ni vzel, kakor Ivanka. Pomislite!“

„Kakšna podla izmišljotina!“ sem siknil.

„To je maščevanje za najino sinočno podoknico!“ je vskliknil moj prijatelj. „Ali za tako natolcevanje je sodišče, je glôba, je ječa! A kje in kakšni so njeni dokazi? Takó se ne dolži, kar tako na slepo!“

„Precej sem si mislila, ko sem vaju slišala sinoči, da iz tega ne bode nič prida. Pa res, kaka nespametnost je to od vajine strani, da sta ji šla pod okno nagajat s tisto pesmijo. Prav tako sta naredila, kakor tist, ki je steklemu psu navlašč molil stegno, češ, ugrizni!“ — Gregorka je pomela s prstom pred svojim čelom, kakor bi hotela namékniti, da se nahaja v najinih glavah to, kar ljudje ob vročini na glavah nosijo — slama. „V nedeljo — tako pravi Vahulja — ko sta bila Vaša gospoda pri nas, spravila sem desetak, ki sem ga imela pri sebi, v svoj predalnik; prav očitó sem ga položila v denarnici vrh obleke, ker nisem mislila, da bi bila tatvina pri nas mogoča. Ivanka, ki je stala na pragu, je vse to videla, nobeden drug ga ni vzel, kakor ona — pravi. Baba dobro ve, da dekle ne pojde k sodišču iskat pravice, in kjer ni tožnika, ni sodnika!“

Lazar je grizel ustno; v njegove oči je stopil tist mrki nemir, ki se zasadi tja, kadar zaslišimo kaj takega, kar na prvi hip ne moremo opravičiti, ne sebi, ker vidimo krivdo, ki nas žge in reže noter v dušo, ne drugim, ker smo zmešani in nam nedostaje pravih besed, nemir, ki prisili oko, da pogleda na vsak drug predmet, le človeškega obraza ne more strpeti. Kmalu pa je zbral misli in stopil pred Gregorko rekoč:

„Ali Vi verjamete Vahulji, ali mislite . . .“ Lazar ni hotel končati stavka.

„Oj, ta je bosa; nič ji ne verjamem, saj sem Vam rekla, da si je izmislila, da je skovala laž. Ivanka mi je popoldne sama pravila in je tako bridko jokala, da so naposled še meni prišle solze. Seveda ona ne ve o denarji ničesar. Njene nedolžnosti sem tako prepričana, kakor umrlivosti telesa.“

Lazarjevo blodeče oko se je pomirilo. „Hvala Vam za Vašo zaupnost. Hudo bi me bili razžalili, ko bi se bil pokazal najmanjši dvom v Vaših besedah;

vem, da tudi v Vaši duši ni dvoma. Tako pošteno dekle dolžiti, da je skrivna zalaznica, to more le oseba, ki že nima več čuta poštenja v sebi; to more le taka izprijena ženska, popolnoma podobna onim, ki namigavajo po ulicah. A jaz ji pokažem roge, ne Vahovih, a drugačne! Naj se me čuva! Precej mora resnico povedati in preklicati natolcevanje. Ta prokleta . . .

Lazar si je nategnil suknjo, hoteč iti k Vahovim.

„Vššš!“ mirila ga je Gregorka. „Nikar tako grdo kleti! K Vahovim Vam tudi ni treba hoditi, ker nista doma. Ali naprosila bi Vas in gospoda Gorca, da bi se res potegnila za Ivanko in za njeno staro mater, ker Vahulja je zagrozila, da ju nocoj pahne na dvorišče, če se sami nočeta izkidati, da ne mara tatic v hiši. Tako je zagrozila Ivanki, predno je šla zvečer z doma. Kako smo poprej mirno živeli pod to streho — oh saj vidva vesta! — zdaj pa dan na dan prepir in krik! Kam pojde stara mati, ki se že več geniti ne more. Ježiš pomagaj!“

Nastal je kratek premolk. Lazar je korakal po sobi, najbrž premišljujoč, kaj početi sedaj, kako pokazati Vahulji rogé. Ustavil se je pred gospodinjo rekoč:

„Umirite se, Gregorka! Z Gorcem bova nocoj stražila, dokler ne prideta Vaha domov. In če zaslišiva potem krik pri sosedih, planiti hočeva v njih sobo, kakor so nekdej udarili dobri angelji na hudobne, in niti las se ne skrivi na glavi ne deklici, ne njeni stari materi!“

Starki se je razvedril obraz. „Bog vama povrni, če branita preganjano nedolžnost. Tudi jaz bom čula in vama pomagala, če drugače ne, pa z jezikom. Prašala jo bom, kje je zalotila desetak, naj dokaže, kdo ji ga je dal. Ona nima toliko denarja, da bi se ji valjal po predalih. Kako bo zapravlјivka spravljala v predalnik, saj še meni ne more vrniti mojega desetaka; že vse leto čakam nanj in ga čakam, pa ga ni in ga ni in ga ne zmore. Vsi trije jo že uženemo!“

To bo krasna ponočna ekspedicija, sem si mislil; na pročelji prizorišča ravs in kavs med sovražnima strankama, a v ozadji tantiguje in regljá Gregorka o desetaku, ki bi še lahko bil, pa ga ni več. In pora-

doval sem se ob tej misli, dasi je bila stvar težka in ozbiljna: boj z Amazonko ima vsekako nekaj privlačnega v sebi in že stari kiparji so take boje v slast upodabljali v svojih umotvorih.

„Ali bi ne mogel zdaj precej govoriti z Ivanko?“ prašal je Lazar.

„Oh, pustite ubožico, saj komaj ve, da je na svetu. Pri materi sedi in joka, joka, joka. Takega udarca ji še materina smrt ne nanese, kakor ji ga je prizadela Vahulja. Oh, živa šiba božja je ta ženska!“

„Ali stara mati še kaj ve o tem, kar se godi okoli nje . . . o natolcevanji?“

„O ve že, dasi se ji menda že meša v glavi. Časih govori prav pametno. Nič ne jokaj, Ivanka — govorila je popoldne — gori grem k nebeškemu očetu in s tvojo mamó ga poprosim, da bi se našel tak človek, takšen pošten človek, da bi prišel, ki te vzame v varstvo. Potem postane takó otročja in prav po otročje jame govoriti. Umrčkala bom — pravi — pa nič se ne boj, vsakega pokliče Bogec k sebi, tebi pa pošlje poštenega človeka, kakršen so bili tvoj oče. Oh, Ivanka — pravi — ali še kaj pomniš, ko je ležala tvoja mama na smrtni postelji . . . ti si bila takrat še majčkena? Tu-le sva sedeli pri mizi in jaz sem te moliti učila. Ali še veš, kako si zaklicala — oh, kaj boš vedela, ko si bila tako majčkena! Mati, tako si zaklicala, če bodo mama umrčkali, naučite me mrčkati, naučite me mrčkati! — Tako ji govori stara mati. Mene so pri zadnjih besedah kar solze polile in brisaje oči sem zbežala iz sobe.“

Lazar je šel dvakrat po sobi ves bled. „To je grozno, to je grozno!“ je vskliknil, kakor bi odgovarjal svojim mislim. „Stara mati na smrtni postelji in še umirojoča nima miru. Gregorka, prosim Vas, idite precej k Ivanki in povejte ji, da jaz . . . da oba z Gorcem stojiva na straži in da je še božja pravica v nebesih, ki poplača preganjano nedolžnost in udari hudobnega obrekovalca. Recite ji, da če nihče drugi, jaz bom orodje v rokah božje pravice!“ Pogledal je na mene, kakor bi me hotel proučiti, sem li tudi jaz sposoben, da postanem orodje v rokah božje pravice.

XII.

Bog ve — sem si mislil, ko so se zaprla za Gregorko vrata, — Bog ve, kakó bova z Lazarjem orodje v rokah božje pravice. Ženske dotekniti se, tega ne! O tem še misliti ni. In besede pri nji ne izdajo ničesar. Naregljala se bo takó ali takó Gregorka, čemu torej besedičenje z moške strani? Seve če se Amazonka surovo dotakne deklice, onda treba pogoviliti . . .

Prašal sem Lazarja, kaj misli storiti, ko bi se Vahulja resno podstopila, da izžene Ivanko iz hiše. Zmajal je z ramama, in ta ravnodušnost mi je vcepila misel, da so se morebiti v njem podrle vse poprejšnje junaške nakane, kakor se to rado pripeti človeku, ki sili in stremljenju na eden predmet, da temu stremljenju na edni strani še priliva strast, da je pa na drugi strani že krha in ruši spoznanje onemoglosti in da mu ono brez posebnega duševnega trpljenja in grenkega očitanja popolnoma upade, brž ko je skozi meglo strasti jasno razbral položaj in spoznal svojo onemoglost v očigled tega težkega položaja.

„Veš kaj,“ sem dejal, „če se Vahulja zares kakor si bodi zaletel in bi že ne bilo druge pomoči . . . poslala bi . . . jaz bi sam tekel na policijo —.“

Lazar je uporno molčal, korakal je po sobi in na njegovem čelu se je videlo globoko razmišljanje.

„Trovraga treba poklicati“, nadaljeval sem „njene očeta Trovraga. On sam naj jo strahuje, to najbolj pomaga! Saj časih tudi oblast tako kaznuje uporne ljudi, da maščuje brata, da strelja na brata, sina, da strelja na očeta in obratno.“

Lazarju ni šla v glavo moja logika. Zmajal je z glavo, češ, neumnost! Ali jaz nisem odjenjal.

„Vsekako“, pravim dalje, „treba že zdaj ukreniti, kakó prihiteti na pomoč zatirani nedolžnosti. Ni težko sovi premagati golobico, zato treba najine izdatne, premišljene in hitre pomoči.“

„Oj, ne brbljaj toliko,“ jeknil je Lazar, če hočeš biti z menoj, delaj, kakor boš videl mene. Ko sem včeraj gazil blato za gradom, potlačil, pogoltnil sem

svoje pojme o časti in zdi se mi, da sem prav storil, ker sam sem se hotel vsiliti tujim špekulativnim ljudem in kaznovan sem bil za svoje in za njihovo dobičkarstvo. Danes gre zaresno za čast in ne za dobičkarstvo; gola hudobija je naskočila brezozirno na njo. In Ivankina čast je moja čast in za njo sem pripravljen dati vse.“

Kakor zadnji špartanski kralj! — sem si mislil in ugajala mi je misel, da prijatelj ni ravnodušen.

Sédel sem k mizi. Konto-Korrente mi je migljaj pred očmi ali skrivnosti puščobne knjige mi zopet niso šle v glavo. Lazar je postal časih pri oknu, časih pred stenskimi slikami in tako pristalno se je vgledal na Pavla in Viržinijo, kakor bi hotel tam pozvedeti, kako bi dostojno dovršil svoje nakane. Če je kje kaj zašumelo, dvignil je bliščeče oči in poslušal, če ni ta šum predslovje grozne burje, če se ne plete že po stopnicah gori Ivanke živa šiba božja. Jelen, pasoč se v mirnem zakotji, vzravna se takó, kadar mu veter prinese jek oddaljenega strela in z namuljeno travo v gobci vleče na uho, od katere strani se pač bliža grozna nevarnost, njegova živa šiba božja.

Okoli ednajstih se je začul pretrgan govor z dvorišča. Stopila sva k oknu; mesečina je zavladala noči, Vah in Vahulja sta šla domov. Ona je šla ravno v svesti, kakor vselej, svoje moči in sile, z rokama trdo vgoždenima v žepih, češ, katera je meni ednaka in mari mi je ves svet, — poleg nje je krevljala motna njena senca, čevljar Vah. Tavajoč v temi sta prilo-mastila po stopnicah, zašumela je obleka, suh kašelj se je razdal, zaškrtala je žvipelj od ključavnice, nekaj se je silno zadelo ob podboj pri vratih. Stisnil sem pest v žepu.

Pri priprtih vratih sva ždela, popolnoma prepričana, da se ta večer že ne konča brez hrupa, in pripravljena, drzno prestopivši tuji prag, narediti mir in red ter konec besedi takó ali takó.

Jedva sta se Vaha dobro vgnezdila v domu, že sva začula Vahuljin zvonki glas: „Rada bi videla, ali pride moj denar na dan ali ne!“ (Odprlo se je predalce in se spet zaloputnilo.)

„Pss!“ je miril Vah.

„Kaj?“ se je zaznal zopet njen glas. „Da bi se pa ti ljudje mastili z mojim denarjem!“ (Beseda „mastili“ se mi je zasadila globoko v srce: mastili, mastili, sem ponavljal: kakšen izraz! Kedaj se pač masti naš borni narod, ki ima več masti na čevljih, kakor pa pod svojo kožo!) „Jaz jima razbrskam skrinjo, posteljo, vse predale, vse obrnem na robe! Ali pa denar nazaj, primojdunaj!“ Za tem je prišlo dolgo zamolklo šepetanje med zakonskima. Razločila sva posebno hriple izraze Vahove, glasove, svoje pijanim ljudem. Potem je prasknila žveplenka in se s puhom užgala, zaprl in odprl se je predalnik. Maček je skočil od nekod nekam. —

Dolgo, vsaj nama se je zdelo dolgo, sva stala na straži. Najina bojevitost se je že krhala in vsega sva se že naveličala. Že sva hotela zapreti vrata, pomirjena in uverjena, da pri sosedih vse leže k počitku, ko se je zdajci zaslišal glas Ivankin in ta glas — o tem nisva mogla dvojiti — je prosil, klical na pomožanje. Kakor razjarjen lev, ki je izvohal in zaželel živi plen, je planil Lazar prek mostovža, jaz za njim. Malo poprej sem se bal, da je morda Lazar že spoznal svojo onemoglost in da so se v njem že obrušile junške nakane, a tu v skoku prek mostovža mi je zamigljajl nekak premislek v glavi, češ: kakó pa zdaj — iz česar sklepam, da se slabost nahaja v nas, ko o nji razsojamo in jo pripisujemo drugim in menimo, da je v nas ni, da smo vzvišeni nad njo. Lazar je kazal vid divij, strašan, bojevit. A boja ni bilo potreba. —

Pri Vahovih se nama je predočil ta-le prizor: Vrata v drugo, v Ivankino sobo, so bila na iztežaj odprta. V tej sobi sta goreli ob postelji Ivankine stare matere dve sveči; na odeji je ležala suha, koščena roka s skrčenimi prsti, tista izmozgana roka, ki je tolikrat blagoslavljal Ivanko. Od starčinega obraza je bil videti samo šiljast bled nos, vse drugo se je posušilo in zgrudilo pod nagrbljeno kožo. V prvi sobi je stal poleg postelje Vah s sezutim čevljem v roki, osupel in od strahu se tresoč, ob predalniku je slonela Vahulja s skrižanimi rokami na prsih, velike oči strmeč

uprte na naju. Poleg sebe sem očutil nekak odblesk Gregorke, ki je pala v sobo precej za nama tiho, kakor megla na polje. Lazar je stopil sredi sobe, mogočno podprši pest ob bok, kakor izzivajoč na boj vse, kar mu je sovražnega pod solncem.

„Oh, pomagajte, pomagajte . . . mati . . . mati . . . moja ljuba mati umirajo!“ viknila je zdajci Ivanka, planivši iz zadnje sobe pred Lazarja. Angelj božji je takó planil pred svoje tovariše s strahovitim poročilom, da so se pobunili hudobni angelji.

„Kje?“ prašal sem ves razburjen in vsi smo se rili skozi ozka vrata v drugo sobo.

Starka je bila že mrtva; nji ni bilo treba pomoči, pač pa Ivanki. Bled sem stal poleg postelje, zroč na mrtvo lice in na stotine gub, čez koje so se vsipali redki beli lasje. Takrat sem prvikrat srečal smrt in silno me je porazilo novo grozno srečanje. Čutil sem hlad blede gostje: morda se je splazila mimo mene, ko sem skočil skozi ozka vrata, nesoča s seboj dušo, oproščeno telesa, morda je dihnila vame in moja duša je od strahu zatrepetala, skoprnela in dušek si dala v onem sicer neumestnem vzkliku: Kje?

„Le spat pojdita, bova že z Ivanko opravili, kar je treba!“ velela je Gregorka. Ob ednem se je razdal milo proseč glas Vahov: „Po Kurji želodček teci, Lenka — po Kurji želodček teci!“ (Vahulja je bila za Lenko krščena.) Razumela sva z Lazarjem, da sva odveč tu, in tiho sva se splazila iz sobe. Mimo naju je švignila Vahulja in zdrknila po stopnicah.

XIII.

Sami lahko uganete, da sem slabo spal tisto noč: misel na neizbežno grenko smrt mi je stala neprestano pred očmi. Menda prvič v življenji mi je prišlo na um: takó boš ležal ti edenkrat brezsilen in brezslaven in strmé bo gledalo náte okó. In javil se je ponos, napuh človeški, ki bi se takó rad ustavljal smrti, in vzbudil mi je one vsakdanje tožbe, s kojimi takó brezuspešno buhamo ob večni zakon, ona neplodna razmišljanja, s katerimi se takó rada poigrá

razburjena duša. Jedva sem zatisnil oči, že mi je začelo mrgoleti v glavi: oseba za osebo se je vrstila v sanjah: zdaj se prepiram z Vahom, potem z Vahuljo, naposled z Lazarjem. Pomaga mi izprva Gregorka, a kmalu se obrne na nasprotno stran in me napade prav z mrtvaškim izrazom umrle sosede na lici. Vzbudil sem se, planil po konci in sédel na posteljo. Nov neznanski strah me je obšel, ko sem ugledal na steni nad glavo pravcato sliko smrti. Tam je izobrazila mesečina, ki se je lila v sobo, ogromno okno, v čegar okvirji je stala smrt s koso. Ko sem se pristalnejše vgledal v stvar, razbral sem, da se je sklonila vejica od bršlinove brajde, vijoče se okrog našega okna v sobo, menda samo zato, da mi naobrazi s svojo senco na steni podobo smrti in me postraši in opomni o polnočni uri, da mi je že napisan nad glavo moj „Mene-tekel“. Ni mi izbrisala iz spomina tožne podobe o smrti misel, da smrti ni — plitka tolažba mlademu, krepkemu, življenja polnemu in polno kupo življenja zahtevajočemu človeku, kupo, ki naj se nikdar ne izprazni — a pomirila me je misel na zgodovino. Zgodovina mi kaže možé plemenite sile, velikih zmožnosti in visokih značajev: vsi so poginili in ni mi jih žal! Njih dela stojé pred mojo dušo in čudim se jim, o njih smrti ne mislim. Ali je moje bitje vredno, da mislim o njega konci? — Proti jutru sem omamljen in zmučen trdo zaspal.

Mrtvaški mir se je vselil pri Vahovih. Gregorka in Lazar sta pomagala Ivanki s svetom in dejanjski. Vah je pokazal svojo dobro stran in z neko mračno marnostjo in skrbljivostjo se je motal okoli Gregorke in deklice. Čevljarsko kladivo je počivalo. On je preskrbel krsto, Lazar je šel v župnišče. Vahulja se ni genila iz hiše. Vrata v Ivankino sobo je zaprla in vzela ključ k sebi. Prihuljena resnost s tajno primesjo se je brala na njenem lici.

Mimo nas, ki smo v hiši prebivali, in mimo dveh Gregorkinih prijateljic se ni nihče spomnil umrle starke, nihče ni prišel kropit in Kurji želodček ni mogel piskljati svojih milih „Bog lonaj!“ v odmeno srčni molitvici, opravljeni kraj mrliča.

Tretji dan smo pokopali starko. Bila je vpisana v bratovščino, ki pokaže svojo naklonjenost človeku s tem, da ga shrani v črno jamo. Tudi Vahulja je šla za pogrebom. Držala se je ponosno, visoko, razdraženo. Na lici ji je bil razlit pečat globokih misli, svojstven strastnim ljudem. Javno je kazala preziranje do družbe, v kateri je šla. Kurji želodček je glasno molil častitljivi del rožnega venca, ostali smo tiše ali glasneje prilagali. Vahulja ni genila ustnic. Med potjo se nam je pridružil star slamorezec s škopnikom slame na hrbtu in ta usmiljeni mož je šel z nami v cerkev in h grobu. On je najglasneje molil, ali srčnejša je bila molitev Ivanke, topeče se v solzah. Po pogrebu so ostale ženske na pokopališču, z Lazarjem sva se vrnila v mesto.

In tako je na svetu urejeno, da nas vse utruji; predolgo veselje nam je neznosno in tako tudi predolga žalost. Nehoté se človeku v žalosti vrine nekoliko samopridno prašanje: Čemu žaluješ? In v odgovor se dvignejo v srci veselejše, časih celo šegave misli.

Spominjam se, da sem od sv. Krištofa v mesto gredé premišljeval, od kod dobiva ljubljansko ljudstvo takó čudne priimke kakor so: Kurji želodček, Žabja mošnjica, Trovrag, Macafura itd. Opozoril sem Lazarja na te priimke. On se je nejevoljno odvrnil od mene. Bil je iz drugačnega kremenja izklesan, nego jaz. Različni smo ljudje: če tudi se kažemo časih ednake v dejanji in nehanji, v strasteh in čednostih, vendar smo takó različni med seboj, kakor trava na polji. In zdi se mi, da od te nejednakosti izvira ono sovraštvo, ki razjeda človeštvo večne čase.

Ker nihče ni plačal običajne skupne sedmine, plačal jo je vsak pogrebec sam záse. Z Lazarjem sva zavila v čitalnico, da ne bi grešila zoper stari slovenski običaj. Ko sva prišla zvečer domov, slišala sva Gregorko v sosedni sobi pogosteje pohrkavati, kakor navadno, znamenje, da je tudi ona obhajala sedmino najbrž v gostilni pri 'Beli vrani', kamor se je zaletela vsake kvatre edenkrat iskaje razvedrila, kadar se ji je zatesala v srcé kaka posebno globoka

bolest. Vaha sta prišla pozno v noč domov in lahko sem ugenil po njihovem štramljanji v sobo, da sta se v dovoljni meri nasrkala pijače, ki ni bila voda. Vahulja je pri tej priliki pokazala, da je ostala v starem tiru. Odprla je vrata na mostovž in dala je Vahu na znanje toli glasno, da smo jo tudi sosede lahko slišali, da jutri zjutraj pojde tožit Ivanko. Kopitar jo je miril, kakor je vedel in znal, ali njegove besede so bile bob ob steno.

„Kaj meniš, da pobiram na cesti desetake, ali da mi jih vrag nosi na repu?“ se je togotila. „Jutri bomo videli, pride li denar na dan ali ne; policaj mora priti po njo, ves komisijon pokličem in ta denar se najde, ko bi ga imel sam vrag skritega pod pazduho.“

Ta togota je takó zbodla Gregorko, da je odprla svoja vrata in izšetala na mostovž. „Da Vas le sram ni, na denašnji dan ubogemu, nedolžnemu otroku prizadeti toliko gorjupega! Ker že vedno blebečete o desetaku, katerega še zmogli niste, odkar sem Vam jaz ednega posodila, Vam pa tudi to povem, da pojdem tudi jaz tožit in da tudi moj glas nekaj velja, zaleže in odrine!“

Tako je zagostolela naša gospodinja in to je bil še le uvod daljšemu jezikanju, ki se je vnelo med sosedomi. Videl sem v gorskih krajih, kjer ni drugih vodil, da bi se po njih spravljal les v dolino, kakó zajeze gorski potok in zbirajo njega vodo za močno zatvornico in pod jez navalé lesá polno strugo; kadar je pa dosti vode nabrane, odpró zatvornico in vodna sila hrumé plane, dere in lomasti s poleni, platišči in hlodi po strugi v dolino, kar tjà kamor lastnik hoče; takó po priliki se je nabirala v Gregorki, ki sicer ni bila klepetavka na moč, nekaj dni sem jezična sila, koji je zapirala izhod skrb, žalost in priličje; ko je pa odjenjala sveta potrpežljivost — glavna podpora te zaporice — in se porušila, vsul se je besedni gramoz raz njen jezik z vso vihravostjo srditega gorskega potoka. Lepih priimkov je nasula tist večer nasprotnici. Pridevki: grdoba in grdavš, macafura in krempelj mačji in krmevža so kar vreli iz

nje in Vahulja ji je hitro in spretno vračevala, postavljaje na konce svojih razrivno proiznesenih stavkov besede, s kojimi se častitlivim ljudem predbaciva njih starost.

Z Lazarjem sva ždela za zaprtimi durmi. Ostala sva mirna, ker Ivanka je bila pred Vahuljo že varna. Zapustila je precej po pogrebu staro stanovanje in se preselila k Gregorki. —

Drugi dan na vse zgodaj sem dobil to-le pismo: „Ljubi moj sin Janez! Dam Ti na znanje, da sem nekaj obolela in sem le toliko vstala, da Ti napišem to slabo pisanje. Drugi so pa, hvala Bogu, vsi zdravi in če je božja volja takó, si tudi Ti zdrav in v milosti božji. Jaz, Tvoja mati, bi Te že prav rada videla, ker od Velike noči Te že ni bilo nič doma. Vem, da imaš dosti dela, ker le Bog je dodelal sedmi dan, človek pa ne dodela do smrti nikoli; pa če jih boš lepó prosil v kanceliji, pridovolé Ti za eden dan k Tvoji materi, ki Te v vsaki svoji molitvi priporoča Bogu in Tvojemu angelju varuhu. Posebnih drugih novic ni, kakor ta, da razsaja zdaj po dolini neka zavratna bolezen pri prascih; kar za korito ne mara več, pa crkne. Bog se usmili in pa sveti Anton! Nič se ne izgovarjaj, ampak le kar odtrgaj se in pridi. Zdaj Te pa vsi lepo pozdravljamo, posebno pa jaz, Tvoja skrbna mati. Z Bogom!

Ker je bila tist dan nedelja, sem se odtrgal iz lahka in še tisto popoldne sem stal zlati materi iz obličja v obličje. Njih zdravje se je zelo shujšalo.

Zarana v pondeljek sem se ž njimi poslavljal. Vi morda ne verujete slutnjam, ali jaz trdim, da se nahaja v naši duši nekak odblesk tega, kar nam prikriva prihodnjost v svojem naročji, čeprav se tega odbleska spomnimo šele tedaj, ko se je izpremenil v resničnost, ko se je takó rekoč utelesil. Zdi se mi, kakor bi bil takrat slutil, da vidim svojo mater zadnjikrat na tem svetu. Borna luč je brlela na mizi. Sedeli so na klopi ob robu peči v belem nočnem krili, z rokama sklenjenima nad kolenom, upognjena, zgubana, zlomljena in bleda. Hodil sem gor in dol, moje srce je bilo polno ljubezni in vedno me je nekaj vleklo, da bi sedel k materi in jim od blizu še eden-

krat, morda zadnjikrat pogledal v njih mile, dobre oči. Dolgo sem odbijal to misel, ker javnega skazovanja ljubezni nisem bil vaje; napósled ji nisem mogel odoleti in sédel sem k njim na klop. Kakó mi je bilo svetlo na duši in težko v srci, ko sem v svoji držal tisto roko, ki je toliko delala záme. Tudi mati so imeli slutnjo svojega konca. „Za maše daj po meni in križ, čeprav lesen, postavi na moj grob!“

To so bile zadnje besede, katere sem slišal iz ust, ki so s sveto mislijo v srci tolikokrat molila záme.

XIV.

Ko je napočil zor, vračal sem se po železnici v Ljubljano. V misli zatopljen sem sedel v kupeji, razbirajoč stvari, ki so se tikale moje matere in dedščine po očetu, katero so upravljali mati. Seveda, ko so me utrudila ta premišljevanja, obrnil sem svojo pozornost, kakor se to rado prigodi v dolgočasnih trenotjih na poti, glasnemu govorjenju v sosednem oddelku kupeja, kjer sta sedela, kar sem že pri vstopu površno opazil, dva stotnika. Govorila sta častnika seveda nemški, a ne s čistim nemškim naglasom, posebno pa se mi je zdelo pri ednem, da časih stavke kar prelaga iz slovenščine. Drugi častnik pa je vpletel v svoj govor časih kak krepak hrvaški rek.

„Kaj pa, oženil se še nisi?“ prašal je mehak, gibčen glas onkraj pregraje.

„Hm“ zažuborel je trudno drug glas skozi smodkin dim, „ne še in se ne bom več!“ Ta glas je bil trd, rezek, starikav in kakor bi donel iz soda.

„Zakaj ne? Trden si še in tudi ne prestar!“ dejal je zvonki glas s sočutnim poudarkom.

„Zamujeno, zamujeno!“ odvalil se je starikavi glas.

„Nič ne de, še bolje takó, vrag poberi!“ vskliknil je zvonki glas. „Tudi jaz se ne maram nikdar ženiti. Čemu nam razcviljena žena in jadikujoči otroci? Kúkala jim majka! Najlože se vojak bori in umrje, če nima nikakih pripon in pritiklin. Padeš na polji časti in slave, pluneš, bogme, na ves svet, in ni mačka ne porosi za teboj solzice!“

Dobre nazore imaš, pa se tudi vidi, da se rediš ob njih in da se te leta niso doteknila.“

„Resnično ti povem, da sem popolnoma zadovoljen in ničesar ne pogrešam. Teló mi krepí jed in pijača, starost preganjam z dobrim humorjem. Pravilo, da človek za to jé in pije, da živi, záme nima veljave, ampak baš nasprotno: jaz živim zató, da jem in pijem.“

„Ti si še vedno stari veseljak, kakršen si bil na Ogrskem.“

Nastal je kratek premolk onkraj pregraje. Moja domišljija se je precej polastila tega, kar sem ravno kar slišal. Takim-le ljudem — tako sem modroval v sebi — takim-le ljudem, kojih žitje in bitje je naravnano le na uživanje, dali so narodje in obstojateljstva skoraj vso oblast na zemlji v roke. Ko bi bil tukaj Lazar, on bi že rad poslušal častnika, čeprav to vse vkup nič ni ne! Dobro, brezskrbno življenje jim rodi brezmisel in smele besede. V starih časih je Orfejeva piščalka krotila surove rodove Tracije, dandanes mirnemu narodu zagodejo s puškami in topovi in še se hvalijo, da širijo kulturo. Nazori vojaškega stanu so bili záme nov svet in niso mi ugajali, rajši bi bil mislil o Ljubljani ali pa na kmečki svoj dom, no obstojateljstva so bila taka, da sem moral slišati pomenek obeh sopotnikov.

„Povej mi, ali na Češkem še takó razgrajate, kakor smo svoje dni. Vse noči, vse noči —“ pričel je zopet starejši glas.

„O še! Veseli rod pri vojakihi ne izmrje. Da ne pozabim . . . če se ne motim, spominjali so se tebe nedavno v veseli družbi, kak ostrak in dovtipnež si bil, takó da še zdaj živé v ustnih poročilih čeških stanic smešnice o tebi. Oprosti, ali nisi malo takó . . . pohajal za neko bogato Nemko iz Draždan?“

„Ali si že tudi ti čul o tisti neumnosti?“

„Slišal pač, pa sem že pozabil; daj, povej tudi meni, kako je bilo!“

„Neumnost, sama sama neumnost; no da si prikrativa čas, povem ti, kakó je bilo s tisto Nemko. — Ko sem bil na severnem Češkem, to je bilo še

pred šestinšestdesetim letom, shajali smo se večkrat z nemškimi častniki uradno. Saj poznaš tist pusti in prazni „Reunion“ na mejah?“

„Poznam! Vrag ga poberi! —“

Tu je starejši častnik začel pripovedovati, kako sta se za njegovega bivanja na severnem Češkem navadila zahajati k njemu dva saksonska kavalerijska častnika, nastanjena v Draždanih. Kapitan Berger in njegov poročnik, oba velika ljubitelja čeških piv in ogrskih vin; kakó so obhajali radovanje do belega dne, kakó je sam zahajal v Draždane, zaljubil se tam v Bergerjevo sestro; kakó je bil že do grla sit nemške družbe, a zaradi Bergerice se ni hotel odreči prijateljstvu.

Pripovedovanje častnikovo mi je prihajalo čedalje zanimiveje. Vmešal je časih kako primero, da sem se moral počuditi in posmejati. Zvesto sem torej poslušal. Kakor potoček, izvirajoč visoko v zeleni gori veselo curlja navzdol, mestoma poigravajoč in skakljajoč, mestoma tiho lazeč med belim peskom: tu zavrti perišče suhega listja, tam zasloni bilko za šibko travo in zopet tam glasno žubori gorsko pesem svoji najljubši cvetici: tako se je zdelo častniku, da mu teče življenje na blaženi zemlji češki ob nadopolni ljubezni: časih strastno in burno, časih mirno in tožno, a vedno prijetno in slastno.

„Da, to so bili drugačni časi, časi neskrbnosti in mladostne lahkomišljenosti. In ker sem bil takrat dospél na vrhunec razposajenosti, vrivala se mi je čedalje bolj misel, da bi bilo dobro preskrbeti si svoje ognjišče še predno se voz obrne navzdol, in vedno bolj se me je oprijemala misel na ženitev. Bergerica je bila ženska z denarjem, samostojna, razven brata in tete, ki je bila omožena na Dunaji, nič sorodnikov, kje naletiš na tako žensko, a?“

„Da redke so primerne. Če je že bogata, pa ti pripelje s seboj polno gnezdo sorodnikov s taščo vred. Kúkala jim majka!“ pritr dil je nervozno zvonki glas.

„Seveda je bila tudi nekoliko ošabna, ohola, kakor vsi Nemci, pa sem si dejal: to se popravi v zakonu. Takó sem zahajal v Draždane, dvoril ji in

čakal ugodnega trenutka, da pridem s pravo besedo na dan. Iz njenih pisem sem zvedel, da pride njena teta z Dunaja v posete; moj načrt je bil precej na-rejen: tist dan, ko bo teta v Draždanih, popeljem se tudi jaz tjekaj, predstavljen ji bom in teta, ki živi že toliko let na Dunaji, je gotovo prijateljica avstrijskih častnikov in sama napelje govorico na ženitev, ali pa vsaj takó, da jaz lahko izprožim kako pametno o svoji zadevi. Če obvelja moja beseda, dobro; če ne, tudi dobro: beseda ni volk, da bi koga požrla. Saj veš, kako oprezen mora biti človek pri takih stvareh, a?“

„A . . . bogme! . . . Na čast treba misliti, na svojo in na čast svojega stanu.“

„Peljem se torej neko pomladansko jutro zopet v Draždane. Bil sem v civilni obleki. Z menoj v kupeji je sedela trojica sopotnikov: dva gospoda in postarna dama. In glej, polagoma ti začne ta gospoda rešetati avstrijske zadeve na tak način, da nisem mogel ostati ravnodušen. Kako so opravljali in zabavljali; da si ti to slišal!“

„Vrag jim jaši duše!“

„Gledam, poslušam. Najbolj razvozljan je bil jeziček one dame. Ona je povsod videla le nemarnost v Avstriji in zmešnjavo nad zmešnjavo. Rekla je, da je državni zbor Babilonija, vlada brez moči, da narodje delajo, kar hočejo, da vsaka dolina zahteva svojih posebnih pravic in vsaka dežela svojega kralja. Jaz jo le gledam in poslušam in tudi ona mene gleda, kakor bi hotela od mene potrdila za svoje neumnosti.“

Mlajši častnik si je dal duška s tako silno hrvaško kletvico, da sem se vzklonil po konci in mu pogledal v obraz. Bil je to možak rdečega lica, velikega nosu, debele glave. Vse na njem je kazalo prvobitno silo. Starejši častnik je dalje pripovedoval, kako se je dama zaletavala ob avstrijske narode, katerih je izprva naštela nič manj nego trideset, sčasoma pa se je zadovoljila z devetorico; kakó je opisala svoje popotovanje po jugu Avstrije, kjer je našla same zamazane, raztrgane in surove ljudi, hujše, nego so cigani.

„In vedno je gledala milostiva náme in mi stavljala prašanja. — Da da, milostiva, nameknil sem ji na videz veselo — ima naša zemlja krajev, kjer bi vrag, ugledavši jih, plunil, voščil lahko noč in zbežal. Ali težko je natanko spoznati jih z železniškega voza. — Oh, ne mislite, da sem obsodila tiste kraje z železniškega voza, dejala je pikro dama. Moj svak je služil v Ljubljani, če veste, kje je to, deset let za profesorja, ta jih pozná. — Bog ve, zakaj gospodu svaku niso ugajali, pristavil sem suho in trdovratno, — Oh, oprostite . . . kakó morete dvojiti o resničnosti tega, kar rečem, in oporekavati mi, Vi, ki mi niti predstavljeni niste — vznesla se je nad menoj Nemka. — Oh, oprostite milostiva — odgovoril sem in glas se mi je tresel — Vi ste me ogovorili, pa sem si mislil, da sem zatorej že sprejet v Vaše društvo! Dovolite, da se Vam predstavim sam: Jaz sem brivec Pipan iz Teše vasi na Kranjskem domá!“

V tem, ko se je mlajši stotnik burno posmejal in starejši si odkašljajal, viknila je moja duša: „Kaj, Pipan se pelje z menoj? Pipan, stotnik iz Kafernava, branitelj domovine? Kako naključje! Čudež, čudež! Oj, kakó se bo čudil Lazar!“ In da bi mogel videti čudnega moža, Lazarjevega in sedaj že tudi mojega prijatelja, vzpel sem se k polici, kjer je ležala moja culica, v katero so mi draga mati zavili mesa in cvrtja. Stojé sem otepaval posluške in dal si opraviť s tisto culo. Ni edne besede nisem hotel preslišati. Takrat se še nisem bil otresel šolske učenosti in zanimalo bi me bilo, na primer, izvedeti, o čem so se pomenkovali grški junaki, sedeči v sredini trojanskega konja, no zanimiveje še se mi je zdelo pripovedovanje Pipanovo, dasi nisem bil nikdar prijatelj denašnjega militarizma.

„Da si videl,“ nadaljeval je Pipan, „kakó je bila dama pičena, ko je zaslišala, da je človek, s kojim je govorila, tako nizkega poklica in na Kranjskem doma. Bal sem se, da omedli. Naslonila se je nazaj v blazine, našobila se, vzela iz torbice stekleničico dehteče tekočine, duhala in duhala. Zdelo se je, ko da sedi na šivankah in se ji pode neznosne misli po glavi. Oh, oh, brivca ogovoriti, kaka nepremišljenost!“

Pripovedoval je Pipan, kakó so dalje popotovali: on dobrovoljno uživa je razgled na Polabje, na češko Švico, in zadovoljen, da se je osvetil dami, njegovi sopotniki nemi in poparjeni. Napósled so v Draždanih izstopili: prva dama, potem sopotnika in tudi Pipan se je že hotel izkobaliti, a — glej kak prizor! Njegova Bergerica stopi s perona, šeta se naproti izstopivši dami, njegovi sopotnici in z vzklikom: Oh, tetka, mila tetka! — ovije se ji okoli vratu. Bedni stotnik se je zgreznil na sedalo, da bi se prikril in gledal je kakor človek, ki svojim očem noče rad verjeti. In postalo mu je težko in pusto na duši, ko je izprevidel položaj in spoznal, da je dama, s katero je imel razporico, atako, tista teta, na kojoj se je zanašal, da pripomore njegovi srčni zadevi. Potrt je stopil iz kupeja, ko je bila Bergerica s teto že izginila v prostorih kolodvorskih; potulil se je v restavracijo in s prvim vlakom vrnil nazaj na Češko. Še je šel parkrat v Draždane, ko hude tete ni bilo več tam, ali prejšnje prisrčnosti ni prinesel več s seboj. Priskutela se mu je ohola družba za vselej. Kmalu za tem je bil prestavljen na Ogrsko. Kakor potok hrumno prispevši z gore na plano, umiri svoj tek in zmrači svoj vid čuteč, da je za vselej izpeta njegova pesem, in brez sledú izgine napósled med ločjem in bičjem pustega travnika: tako se je izgubila za vselej v ogrskih pustah Pipanova ljubezen, da sam ni vedel, kedaj in kakó.

Med takim pripovedovanjem sem opazoval natančneje Pipana. Nisem mu mogel dati dosti nad petdeset let. Videlo se je, da ga je že semtertjâ hudo in dolgo ščipala kaka srčna boleost. Njegovo medlo lice je bilo krotkega izraza, drobne, umne in dobre oči so kazale pravega Slovenca, katerega ne skazi obleka, naj si bo vtaknjen v kakršno koli. Jagodasta bradavica na nosu ga je nekoliko kazila in zob časa mu je bil zarisal poleg očí že dovolj tistih praskotin, katere imenujemo „kurje krempeljce“, no posebnih brazd na lici ni bilo. Njegovi kratko pristriženi lasje so štrleli kvišku, uporni in redki, kakor strnišče, kadar je pozebljina strla setev in je Bog dal slabo letino. Pod tem strniščem pa ni bilo slame, najsi je čital

Pipan v resnici samo službene knjige in razbojniške povesti. On je že vedel, zakaj ne mara romanov, posebno takih ne, katere je pisala ženska.

„Čemu si se predstavljal za brivca iz Teše vasi?“ prašal je mlajši stotnik.

„Kar takó mi je prišlo na um. Narodil sem se v selišči, ki se imenuje Teša vas in moj stric je šel, ko sem bil jaz še otrok, po svetu brit ljudi in norce. Pa sem se v naglici spomnil tega. Neumnosti, same neumnosti!“

V tem je pridrdral vlak na ljubljansko polje.

„A glej ti, kako prekrasen kraj se nama odpira!“ vskliknil je Pipan in se nagnil k oknu. Osvojilo ga je veselje in v glasu je bila čuti razburjenost. „Kadar se peljem tod prek in zagledam naše Grintovce, postane mi lože, kakor bi se odvalila od duše vsa službena peza. Glej, tam na desno pod onimi gorami sem se narodil in tam se v drugo naselim, morda ne čez dolgo. Takó je na svetu: komariš, komariš po svetu, po vsem cesarstvu te gonijo, raduješ se, živiš in uživaš in čedalje bolj te tesni razočarovanje. Napósled se vsega naveličaš in rad greš v tist tih kraj, kjer te je rodila majka.“

„Istina, brate,“ povzel je Pipanov tovariš, „tudi meni je veselo pri srci, kadar pridem v svoje krševito Primorje. In če me ne pobere vrag na bojnem polji, trohnele bodo moje kosti v lepi hrvaški domovini, koju Bog poživi!“ —

Vlak je obstal na ljubljanskem kolodvoru; stotnika sta se poslovila, Pipan je izstopil. Izročil je kovčeg vozniku, sam je šel peš v mesto, jaz za njim. Radostno se je ogledaval, kakor človek, ki po dolгих letih zopet pride v domače kraje, kakor ptica selivka, ko se vrne na pomlad in ugleda svoje gnezdo. Pobiral sem stopinje za njim, dokler mi ni izginil pri Maliči.

Meni je bilo prijetno misliti o tem, kar sem videl in slišal na železnici. Lahno priskakujé sem hitel domov, ker sem nesel dobro novico, ki je na moč silila na dan. Bog nam daj vsem, da bi imeli vedno dobre novice za našega brata trpina!

XV.

Najprej sem stopil h Gregorki. Pospravljala je po sobi, pri mizi je šivala Ivanka. Gospodinji sem moral podrobno razložiti vse, kar se je tikalo mojega domovja, ker ona je zelo čislala mojo mater. Ivanka je sedela s stranjo proti meni. Povedati vam moram, da sem bil za dijaških let velik prijatelj slik in kipov, da sem slike trgal iz knjig in žurnalov, kjer sem naletel nanje, in si takó nabral precejšnjo zbirko, da sem pri kipih stal po cele ure, kjer sem jih videl v steklenih izložnicah. Naletel sem nekoč na kip, ki se mi je živo vtisnil v glavo in me je vabil dan na dan k sebi. Predstavljal je nemško Gretko. Ivankin obraz je bil podoben tej Gretki. Tista gorenja ustnica, krepkejša in napeta, vabeča na uživanje, tist okroglovati nos in podbradek in tiste spuščene, mehke trepalnice in na vsem obrazu sama dobrota in požrtvovalnost, sama duša. In ko sem pripovedoval Gregorki, kako je na mojem domu, ko sem ji govoril o materi, bratih in sestri, naslikala si je menda Ivanka v svoji glavici najlepšo podobo družinskega življenja, kjer kraljuje zložnost, mir in ljubezen med domačini, vzor tihega družinskega življenja, kakršnega se je ona jedva spominjala in kakršnega je ravno sedaj najbolj pogrešala in morda — da gotovo je bila ta lepa slika vir solze, ki se je prikradla iz njenih velikih, svetlih oči in zdrknila na gorenjo ustnico malce pridvignjeno in ošpiljeno. Spoznal sem pričino njene žalosti, žal mi je postalo deklice in napeljal sem govor na svojo imenitno novico.

Gregorka se je začudila in razveselila. „Deset let ga že nisem videla. Moj Bog, moj Bog, morda se me pa vendar spomni in pride k nam!“

„Veste kaj, Gregorka? Pipan ima morda znanja v Ljubljani; recimo, ko bi bilo pri deželnem glavarji, predsedniku, ali županu, ali pa drugod pri vplivnih možeh prvakah; kaj ko bi ga Vi nagovorili, naj zine pri teh možéh besedo za Lazarja, da ga spravijo kam v primerno službo? Vam bi morda take usluge ne odrekel.“

Prijetna se je zdela Gregorki misel, da bo za koga prosila pri drugem človeku. „Še škof ga dobro poznajo, saj sta vkup v šolo hodila,“ kliknila je vesela in zamišljena.

„Škof mu ne pomore“ dejal sem nejeverno.

„Lahko bi mu pomagli, njih oblast sega na Dunaj in v Rim.“

„Škof bi ga nemara vteknil v kak samostan; to bi pa ne bilo prida in prav,“ pridejal sem z lahno nasmeško in pogledal na Ivanko. Še niže se je sklonila deklica na šivanje in opazil sem živahen priliv rdečice na njenem lici. Ko sem odhajal in se poslavljaj, se je nasmehnilo po sili njeno vlažno okó in še bolj mi je segla v srcé tista pridvignjena ustnica, za katero sem zavidal prijatelja.

Lazarja že nisem dobil domá, torej se nisem mogel iznebiti svoje novice. Ko sem prišel tisto popoldne iz pisarne, našel sem ga sedečega pri oknu. Njegov odzdrav je bil čmeren, otožna senca je ležala na njegovem visokem čelu; kamen, ki ga je tiščal na srci, zaježil je vir njegove sicer dovtipa polne zgovornosti.

„Frančišek, novico, oh kako novico imam záte!“ vskliknil sem vstopivši. Lazar ni dal glasu od sebe.

„Ugani, s kom sem se vozil od Litije gori!“

„S kom neki? S kakim starim sošolcem, ki se je pohvalil, kako se mu dobro godi, kako se ženi in tako dalje.“

„Nisi pogodil!“

„Morda s kakim zanimivim popotnikom s culo na rami, ki prihaja iz devete dežele po svoj vsakdanji kruh na Slovensko, v tem ko ga domovina nima za svoje sinove.“

„Ne ne, pravega ti ne uganeš, če ugibaš do jutri; zato ti ga povem naravnost. Tvojega stotnika s Kafernavma sem videl, tistega —“

„Ali Pip —“ Lazar se je zaiknil, bodisi da ga je takó morila žalost, bodisi da se je takó začudil

„Naj bo pipež ali papež, tist je pa le, o katerem si mi tolikrat pravil, da ima bradavico na nosu, rdečkasto, kakor jagoda.“

„Ti da si se s stotnikom Pipanom vozil?“

„Da, prav s tistim, ki koraka, kakor bi imel dve levi nogi.“

Zdaj sem razložil prijatelju vse, kar sem videl in slišal na železnici. On me je zvesto poslušal. Časih se je posmejal razmišljeno in prisiljeno, a vedno je pogledaval skozi okno na dvorišče, kakor bi čakal nekoga, kojega bi rad brzo ugledal.

„Povej mi, ali nisi morda že davi pravil Gregorki, da je Pipan v Ljubljani?“ me je prašal.

„Da, na vse zgodaj sem bil pri nji in iskal sem tudi tebe.“

„Zatorej, zatorej —“

Moje oko je prašaje strmelo v Lazarja.

„Zatorej se je izšetala Gregorka dopoldne tako našopirjena in nalepotičena, kakor še nikdar ne. Imela je na sebi tisto svileni krilo starega kroja, katero obleče sicer samo k sprevodu na Telovo. In kako bojko je stopala? In kako dolgo je ni bilo nazaj? To nekaj pomeni. Oj, oj! kaj pa je stara norost, če to ni?“

Jaz sem bil le deloma tega mnenja. Bolj mi je ugajala misel, da je šla gospodinja moledovat za Lazarja in dobro se mi je zdelo, da sem spravil v tir tako tehtno moledovalko. Rekel pa nisem ničesar.

„Vsekako se vidi Pipanu, da je dober človek,“ končal sem svoj hvalospev. „Vroče ljubi svojo domovino.“

„Dober človek je, dasi ga obdaja vojaška skorja. Ni pust slinež in lizun. V njem sem našel več srca, nego sladkih in gladkih besedi.“

„Kaj čepiš torej tu pri oknu in gledaš na božje solnce, kakor mačka na vrelo kašo. Mari bi se šla sprehajat, morda kje srečava Pipana; on te spozna, praša te kaj in ti ga lahko prosiš za dober svet. Kaj si že pozabil svojega dobrega stotnika?“ Zdelo se mi je, da je premalo presenetila moja novica prijatelja.

„Jaz se ne ganem od tega okna, dokler njega ni. Pusti me na miru!“

„Njega? Koga pa čakaš pust in čmeren, kakor bi ti kdo mašil koprive za vrat.“

„Trovraga!“

„Trovraga?“ prašal sem tiho, sklonivši se k prijatelju, ker šepetaje sva govorila, da ne bi slišali ženski v sosedni sobi.

„Da, Trovraga!“

„Kaj pa je ž njim opraviti?“

„Tožila je menda.“

„Kdo?“

„Vahulja.“

„Ivanko?“

„Da!“

„In ti misliš, da pride Trovrag v hišo zarad nje?“

„Podoba je. Davi me je ustavil na ulicah Ščinkovec in me prašal, kaj se je zgodilo pri nas, ker se mu je ustil Trovrag, da pride danes k nam miši loviti.“

„Miši loviti?“

„Da! In dejal je Trovrag, da več ve mačka nego miš in da se ni še prigodilo, da bi miš pozobala mačko, obratno pa že. On pa da pride v našo hišo, da naredi tukaj mir in red in ne vem, kaj je še vse napovedal Ščinkovcu.“

„Ti torej čakaš mišjega lovca?“

„Da, če ti pravim!“

„Če je tudi tožila . . . saj tako nemara ne stoji zapisano v sodnem redovniku, da bi smeli kar brez dokazov, meni nič tebi nič, tirati koga pred sodišče. Najprej mi pošljejo priziv, povabilo, naj se javi.“

„Saj tist priziv ali tistega povabila pričakujem. Ali meniš, da bi Ivanka mogla odoleti takemu javnemu sumničenju? Ti je ne poznaš!“

„Res je, težko mora biti človeku, ki si ni v svesti najmanjše krivice, ako ga kličejo tja, kjer prašajo le po krivici.“

„Zato onega priziva ne bo v našo hišo. Ne bode ga, pravim ti, prijatelj! In živ ne pojde s takim povabilom prek našega praga mišji lovec, naj so v njem trikrat trije vrage.“

„Ali te ni morda slabo poučil Ščinkovec?“

„Že sinoči je Vahulja pravila Vahu o nekaki pozivnici, pa nisem natanko slišal o kakšni. Ščinkovec pa mi je dal častno besedo, da govori resnico. Zato sem precej teklen domov ogledat sabljo.“

Lazar je prinesel od vojakov sabljo, kakor je rekel, za spomin. Tista sablja, gola in bridka, je slo-nela poleg njega ob zidu, zapičena v podnico. Dolgo sem hodil po sobi in pogledaval na njo in na Lazarja.

Rečem vam, da sem imel v tistih mladih letih dosti drznosti in poguma. Ko sem bil še v šoli, imeli smo dijaki svoje vojske na Gradu, za sv. Krištofom in v Šempeterski jami, in bili smo istinite boje z ljubljanskimi postopači najnižje vrste, ki so nam hoteli nagajati pri naših igrah. Jaz sem stal tedaj vedno v prvi vrsti, naj je frčalo okoli mene kamenje in naj je imel sovražnik še tako debel sklesek v rokah. Nikakih bojazljivih pomislekov torej nisem imel vzpričo nakan Lazarjevih in pripravljen sem bil pomagati mu, kakor si bodi. Ugajala mi je misel, da bom „orodje v rokah božje pravice.“

XVI.

Prek našega dvorišča je bil prehod iz Šempeterske ulice na stari živinski semenj; ta prehod ni bil dosti v rabi, ker ni bil vsakemu znan, in je bil ta kraj mesta takrat odljudnejši nego je dandanes. Sredi dvorišča je stal vodnjak, od katerega se je odtekala moča po majhni grapi.

Zvesto sem pogledaval skozi okno na dvorišče in pazil, kaj se odvali od gore, to je, kedaj se pojavi mišji lovec. Suhokrak dedek s culo pod pazduho je prišel na dvor, stopil za zid in začel nekaj jesti. Njegova koščena postava je pričala o nekdanji moči, katero sta ukrotila trpljenje in stradež. Siromak bi bil, da ni takó mršav pod širokokrajnim klobukom, prej podoban bedni duši, prišedši nazaj iz vic, da se na svetu kesá in pokorí za grehe, nego živemu človeku. Z Lazarjem sva se mu čudila, ker so bile črte njegovega lica tako zeló podobne zajčjim in ker je pri jedi baš tako vrtel in mihal z ustnicami, kakor zajec. Vsa njegova gibanja so bila takó neokretna in trda, da sva se mu morala smejati. Po jedi je stopil k vodnjaku, potegnil za kembelj, in ko je pritekla voda, je skočil k cevi in naostril ustnice, da bi ujel pijače. Dasi je bil zadosti hiter, priložil je le prepozno k

cevi, namreč ko je bila voda že odtekla na tla. Zato je ponovil ist napor in ga ponavljal: tagal je za kembelj in čedalje hitreje je skakal k cevi, a vse za-
stonj: voda mu je vselej ušla skoraj do poslednje kaplje.

„Glej,“ dejal sem Lazarju, „podoben temu kmetu se ubija človek za vsakdanji kruh, vedno nastavlja usta, da bi kaj prida ujel vánje in večina blagodati, ki izvira iz njegovih žuljev in naporov, odteče v tuje grape in pojí one, ki so umeli človeško moč zapreči v voz, na katerem sami mehko in prijetno sedé ukajoč in se veseleč.“

„Da,“ pritrdil je Lazar. „res je tako; take pozlačene fraze so dandanes vsakemu na jeziku in po godi, — a dobro je, če je človek vsaj uprežen, da more vleči in živeti. Tu imaš priliko, da vse modrovanje človeku nič ne pomaga; beseda ne zaleže nič, z usmiljeno radodarno roko treba poseči v delo in navleči narodu siromaku vodé življenja. Hajdi in skaži človeku dejanjsko pomoč! To lahko opraviš sam. Ne sramuj se!“

Nove misli so mi šinile v glavo in me osvojile. Da, dejal sem sam v sebi, nama bi bilo bolje pristo-
valo, da skočiva nemudoma na dvor in pomagava žejnemu dedu, nego marno modrovanje. Zdelo se mi je za malo, da nisem bil sam roditelj take misli. Zardel sem segel po klobuk.

Obrnivši se sem zapazil, da se nova pohabljena oseba plete pod temnim hišnim obočjem na dvor — Trovrag sam. Lazar je skočil na noge, kakor bi bilo poleg njega treščilo „Alo, nad mišjega lovca!“ je kliknil. Stekla sva prek mostovža in udrla jo po stopnicah k hišnim vratom. Tam sva se postavila vsak ob eden steber. Lazar je skril golo sabljo za hrbet in stal je strog in mrk, kakor se poje v baladi o vojaku na poslednji straži. Prvo delo Trovraga prišedšega na dvor je bilo to, da je navlekel vodé žejnemu dedu. V tem ko se je on mudil pri delu usmilenja, bližal sem se vodnjaku.

„Stric,“ ogovoril sem Trovraga spokojno, kakor bi mu nudil pipo tobaka, „kaj pa grejete ondukaj pod svojo pazduho?“

„Pisanje nesem, pisanje nekomu, ki morda ni pričakoval takega pismonoše. Jaz tiram grešne duše k časnemu sodniku, ki prisodi po zaslugah, največkrat pa post osoljen z jokom in škripanjem z zobmi. Vse kote pretaknem in po dnevi in po noči vidim in lovim.“ Trovrag je bil Ižanec in zavijal je po ižansko.

Te besede so morale pogreti človeka. Lazar je stopil predenj. „Vi nobene duše ne boste tirali pred sodnika,“ dejal je drzno, „a slobodno Vam, ako hočete tirati tjā svojo hčer Vahuljo.“

„Kakó ste rekli, kaj ste dejali?“

„Razumeli ste, če ste me poslušali.“

„Vi ste Frančišek Lazar in do Vas vêde moja pot. Govorite takó, da bo moč izhajati z Vami. Vi kar nimate povoda moštšovati; saj znam in vse vem, kakó je in kakó še bo. Vi se ženite, a?“

„To Vam nič mari?“

„Vi znate prepevati mične pesmi po noči pod tujimi okni. In neke liste ste prodajali po Ljubljani. Hm! hm!“

„Vi ste se napili in ne veste kaj govorite, a pazite —“

„Človek božji,“ vmešal sem se jaz, „pustite za danes te stvari na strani in pojdite mirno domóv. Pridite drugikrat, da se pogovorimo do kraja.“

„Kaj Vi boste domóv gonili mene, ki sem službeno lêska? To je že na las podobno rebeliji!“ Opo-tekaje se je obrnil. „Hej, ti kmet, ali kaj si, pojdi sem, da mi pomoreš krotiti uporne ljudi, ki so se naveličali dobrot! (Obotavlja se in nemirno gleda se je bližal kmet.) Vidva sta ptička, ki zaslužita, da se naveličata tudi hudega. Marš z menoj na policijo!“

Trovrag je hotel prijeti Lazarja za ramo ali zdajci je zagledal njegovo sabljo in vskliknil: „Kakega psička peljete pa Vi za seboj? Bojte se Boga in re-darja, pravim Vam! Dajte sabljo meni, to ni za Vas! Ne bodite, ne bodite! Jaz sem cesarski mož!“

„Vi ste poleg tega stari bedak, ki ne poznate svoje službe in javno in nepremišljeno trabozljate o sodnih stvaréh ljudem, katerim do tega nič mari!“ zagrmel je Lazar. „Odlazite!“

Trovrag je za hip obstal, kakor okamenel. Ko je pa pristalnejše pogledal v lice mojega prijatelja, zazdelo se mu je menda, da ima blaznega človeka pred seboj. „Rebeljon, sukurz, sukurz, sukurz!“ zakričal je na vse grlo in razmahom je bežal prek dvorišča. Še hujše je tekel na nasprotno stran proti suhemu mlinu kmet, dasi morda ni vedel, kaj mu pričinja tak strah. Kar prašilo se je za njim, takó je tekel, in le žebliji njegovih podkovanih čevljev so se svetili iz prahu.

„Hajdiva v vežo in čakajva za zaprtimi vrati, naj se vrne s svojim sukurzom!“ velel je Lazar in brž sva se umeknila. Zaprla sva vrata z železno zaporico, poleg tega sva jih zapehnila z debelim hrastovim brunom. Poleg vrat je bilo precej visoko od tal dvoje omreženih oken, na vsaki strani edno. Po kratkem vojnem posvetovanji sva sklenila utobariti se pri tistih oknih in braniti vhod v hišo. Pomislil sem, kako bi si priskrbel primernega orožja. V kotu veže je slonel dolg drog, ki se mi je zdel kakor navlašče ustvarjen za dreganje v napadajoče sovražnike. Prinesel sem ga k oknu. Lazar je odobril mojo nakano in mi velel prinesiti izpred Gregorkine kuhinje škaf vodé in korec. Storil sem, kakor je bilo ukazano, in čutil sem radost v sebi misleč, kakó lepó se bo dalo z oken dol hladiti Trovraga in njegov sukurz, če bo naval na vrata prevroč. Skozi edno okno se je dalo operirati s stopnic, pod drugo je prinesel Lazar klop iz najinega stanovanja. Vse je bilo za brambo urejeno kar najboljše. Genij Napoleonov ne bi bil vedel dodati ničesar. Odpiral sem prašna okna in ves razjarjen sem šepetal Lazarju: „Zvedel bode Trovrag in njegov sukurz: — Kako Metulum se Avgustu brani!“

XVII.

Pol ure pozneje se je povrnil Trovrag okrepljen pod naša vrata. Poklical je sukurz, ki je štel v vsem dve osebi: velikega slokega moža z dolgimi brki, ki se je pisal za Barberinija in je bil vsemu mestu znan z imenom Baraba, koje so mu nadeli berači,

ker jih je silno pestil in preganjal, in majhnega, pa čokatega in hudoglednega možica z majhnimi očmi in protivnim, skrivljenim obrazom, znanega s priimkom Kofernica — oba s sabljo ob bedrih. Oprezno je stopila trojica na dvor in se zavzela, ker na prvi mig ni zagledala nasprotnika. Vem da se je malce preplašila, ker neprijetna je zavest, da imaš blizu skritega sovražnika in ne veš ali te buhne iz zraka, ali puhne pred teboj iz tal, ali plane náte od strani. Po kratkem odmoru naju je zapazil Trovrag v oknih in namignil Barabi. Troglava četa je korakala prek dvorišča tiho in pazno, kakor sv. Trije kralji proti betlehemskemu hlevu, ker takó je zahteval resni trenotek.

Baraba je četi načeloval, dasi je bil po službi nižji od Trovraga. Zakaj je on načeloval in ne Trovrag, ne vem povedati: ne more vsak piškav duh prodreti v spletko sočasne politike in diplomacije. O takih stvareh le ugibamo. Najnižji po činu je bil Kofernica, ker vselej se je stresel in zravnal na „abtak“, kadar je pogledal vanj Baraba ali Trovrag. Baraba je bil strog, resen in trezen. Mogoče, da mu je Trovrag drage volje odstopil vodstvo ekspedicije, uvaževaje po skušnji njega mirnost in previdno in modro ravnanje ob enakih slučajih; najbrž pa je spoznal, da se je sam že preveč zagovoričil in sedaj že ne more drugih tanjih strun napeti, prikladnih poostrenemu položaju, takó napeti, da bi ne bilo na kvar ugledu in službi.

Baraba je trikrat pomikastil žvipelj. Oglasil se je Lazar rekoč: „Brezuspešno se trudite! Le mikastite vrata, pa bolje bo za Vas, če se ne odpró, ker tužne Vam žene in otroci, ako prestopite prag najine trdnjave!“

Bog ve, v kateri jugoslovanski povesti je pobral take grozne izraze.

„Gospoda,“ dejal je Baraba resnega in imenitnega obraza, „Gospoda, odprita nam izlepa in udajta se! Vidva nista premislila, na kako nevarno pot sta krenila. To pomislita, kaj sta storila, kaj delata! Še se lahko reši vse izlepa, vse se lahko popravi. Vajina mladost opraviči marsikaj in ako odjenjata drage volje, postavim to v svoj protokol in lože se vama

bo zagovarjati. Vajino postopanje imenuje oblast upor, punt in rebelijcn — to pomislita! Ko bi pa moje vama dobro hoteče besede ničesar ne izdale, bil bi prisiljen uporabiti hujše, ostrejšje mere in sredstva in primerno tem bi zadela tudi vaju hujša kazen — to pomislita!“

Baraba je govoril rezko in zložno, v redarskem pismenem jeziku. Za odgovor je pomolil Lazar konec drogu skozi okno, kar je tako ujezilo Kofernico, da je nervozno priskočil, stiskaje ročaj svoje sablje.

„Hm, hm,“ vikal je nemški, skakljaje pred vrati „dös is schon der höchste Spenat! Vojaško silo treba poklicati, da jih postreli! Postreliti jih!“

Za ta nasvet ga je osato pogledal Baraba. Mene pa je silno zgrabilo in speklo v prsih. „Pojdite bliže, Vi mož z nemško špinačo, da Vam jo zalijem!“ viknil sem in — šop — zagnal sem mu curek iz korca za vrat.

V tem, ko je srditi možic klel in mi žugal, pojavil se je na dvorišči stotnik Pipan. Korakal je naravnost proti našim vratom. Z Lazarjem sva prebledela in se spogledala. Siromak Orest se ni zgrozil hujše, ko je zagledal Erinije v „veži Dijane mile“. Da pride vsa armada na naju, ne strmela bi takó, ne prašala bi se z očmi, kaj početi zdaj in kakó, ali odporovati dalje, ali odpreti vrata in se udati. Pipan je hotel kar k vratom, ali Baraba je stopil predenj in mu vojaški objavil, da je ta hiša v obležnem stanji in da branita vhod vanjo dva uporna človeka, ki sta se utaborila tu-le v teh oknih in se že trikrat hudo pregrešila zoper postave: prvič ker sta nevarno žugala, drugič ker sta se nasilno protivila redarski oblasti in tretjič ker sta jo ozmerjala. Kofernica in Trovrag sta stala Barabi ob strani in potrjevala njega tožbo, pritrkujé z glavama. Pipan je bistro pogledal v okna, spoznal Lazarja in menda tudi mene. Zmajal je z glavo in zvesto je poslušal raportnika s stranjo obrnjen k njemu. „In zakaj sta se uprla redarjem? nadaljeval je Baraba. „Ednega teh dveh mladeničev kliče sodna oblast predse — Frančiška Lazarja namreč, tu je pozivnica — zove ga sodna oblast predse, da ga pobara zaradi nekih poneverjenih obročnih listov, ker

poneverjenja ga dolži tukajšnji bankir, a on noče in noče vzprejeti pozivnice in se je rajši uprl in je rajši zgrabil za orožje in se s svojim tovaršem že štirikrat hudo pregrešil zoper postave, oviraje redarstvo ob izpolnitvi predpisanih dolžnosti.“

Strmel sem ob tem prevratu stvari in zopet sva se spogledala z Lazarjem. Ali je res, da je prinesel Trovrag le pozivnico zaradi nesrečnih obročnih listov! Zakaj ni pijanec povedal tega precej, čemu se je ustil po mestu? Ta vprašanja so se mi valila po glavi. Postala sva malodušna in korec mi je padel z rok na tla. Že me je začela težiti zavest, da sva nemara res preživo odporovala in poleg tega še druga zavest, da je bil odpor po nedoumenji odveč in nepotreben. In vzbudila se mi je sumnja v glavi, če ni Vahulja morda nalašč takó napeljala svojega natolcevanja, da je naju speljala na pot odporstva.

„Tega človeka poznam in nikdar nisem mislil, da bi bil zmožen kake malopridnosti!“ dejal je Pipan Barabi in se obrnil k Lazarju rekoč:

„Hej, Lazar, kakó je to, da ste se tako prevrgli, odkar ste doma? Pri meni ste bili takó pameten in zanesliv?“

„Gospod stotnik,“ odgovoril je moj prijatelj, „tisto ob obročnih listih nič res ni, ker listi takó trohné pri meni na predalniku, kakor sem jih prejel od bankirja, in lahko se mi bo zagovarjati pred sodnikom.“

„Ne bo takó lahko, ker uprli ste se redarjem in teptali ste postave,“ kliknil je stotnik nekako oživljeno, kakor bi šlo o stvari, kjer si lahko zasluži cesarski red. Zapovedujoč je bil njegov glas, njegove obrvi žugajoče razježene. Potrepal je po smodki, da je odletel pepel in skrbno je pogledal po dvoru, ga li ne vidi kak znan človek.

Lazar je molčal. Domislil sem se, kako težko mu mora biti izpregovoriti pred temi ljudmi o Ivanki in o svojih zadevah, odkrito pravo pričino odpora, in poleg zakriti svojo ljubezen in pred vsem ime drage deklice in vse ono, kar se je prigodilo poslednje dni.

In da bi mu pomogel, izkopal sebe in njega, oglasil sem se: „Gospod Barberini, poslušajte me! Midva se sama javiva jutri zjutraj ali kadar ukažete na policiji in gospod Lazar prinese obročne liste in oba se bova zagovarjala zaradi denasnjega postopka in tožila bo-
deva tiste, ki so zakrivili to nedoumnost.“

Zopet je vspihnil Kofernica in se obrnil k Trovragu: „Glejte, še tožila nas bosta, tožila! Tako žuganje si treba zapomniti. To je zopet nov prestopok!“

„Ustavljalna sva se.“ nadaljeval sem in jako imenitno se mi je zdelo, da so me poslušali, „ustavljalna sva se, ker sva mislila, da se hoče storiti velika krivica nedolžnosti preganjani po hudobni ženski v naši hiši. Hotela sva biti orodje v rokah božje pravice! Sedaj pa, ko je stvar jasna in veva, zakaj je prišlo redarstvo sem, sva pripravljena udati se in odpreti vrata, če ne zahtevate, da bi šla v vašem spremstvu na policijo!“

„Eh, glejte jih, zdaj pa še pogoje delata. To je že prevelika drznost, to presega vse meje naše prizanesljivosti! To je nov prestopok, ki si ga treba zapomniti! Tu treba eksemplj pokazati! V ječo ž njima, brez pardona naravnost v ječo!“ Takó mi je odrezal besedo Kofernica.

Zaškrtalo je okno nad nama v prvem nadstropji in razdal se je razrivni glas Gregorke. In takó se je vznesla gospodinja: „Kaj Vi hočete gnati v ječo moja fanta, moja gospoda, ki sta oba takó nedolžna, kakor to-le moje jagnjiče? (No, sem si mislil — puhnil je veter in sprožil je klepetec!) Veste kaj, ko bi smela in bi bila hudobna, vseh priimkov, kar se jih govori pod solncem, nametala bi Vam lahkó brez greha na hrbet, ker hočete takó brez uvidnosti onesrečiti ljudi, ki imajo toliko blagorodnosti v sebi, da se zavzamejo zatirane, od vsega sveta zapuščene sirote. Nič ne jokaj, jagnjiče moje! Pravica je na svetu in pride na dan, ta pravica, ki osramoti vse tiste ki so hoteli tebi nakopati srāmoto. Jaz bom govorila in brez ovinkov še vse povem, kakó so te nesramni ljudje sovražili in zavidali, obrekovali in na časti žalili in kakó drugače že delati nista mogla moja vse časti

vredna gospoda, nego postaviti se v bran, ko sta mislila, zapeljana po hudobnih ljudeh, da te hočejo še očitó sramotiti. Bog ti meni grehe odpusti — vsega je kriva nevošljivost in nesramno poželenje!“

Pipan je srdito pogledal v okno. „Lazar,“ kliknil je, ko se je hipoma ustavil tok Gregorkinih besed, „vojak ste in vedeti bi morali, kaj je prav, kaj ne. Ne čakajte, da bi vse mesto zijalo na Vas. Če ste se pregrešili, spokorite se, odprite vrata in pustite tem možem, da se pravica izpelje po svoji odmerjeni poti. Kako, da se obotavljate! Vse vem, v kakšnem položaji ste, in skoraj da sem že ugenil, kako ste prišli v to zagato. Pomorem Vam, če je še mogoče, in le zato prihajam v to hišo, da bi Vam pomogel.“ Prijel je Barabo za rokav in ga peljal nekaj korakov na stran. Iz tega kakó se je vèdel z redarjem, kakó je odmahaval z roko, primigaval z glavo, kakó je polagal roko na prsi, kazal na odprto dlan, kakor bi imel tam zapisano resnico, kakó se je nagibal z životom proti Barabi, kakor bi mu hotel vnušiti svoje dobroželje in človekoljubje — iz vsega tega se je videlo, da mu govori na srce moledujoč za naju.

Odstranila sva zapah, odklenila vrata in odprla. Kofernica je stopil pred naju, da bi nama zastavil pot, ko bi hotela uiti. Obstala sva pred vrati in čakala, da se do kraja zmeni Pipan z Barabo. Napósled je bil pomenek končan in stotnik se je obrnil k nama: „Vidva se oglasita jutri dopoldne ob devetih v redarskem uradu in tam se vama objavi, kaj se je izvolilo ukreniti zaradi vajinega prestopka. Glava se vama ne odtrga. Bodita pa vsaj odslej pametna in zapomnita si to: razbije si čepinjo, kdor buta ž njo ob zid!“ In potrkal si je pomembno ob čelo rekoč: „Pamet rabi, takó so vas učili starši, predno ste šli z doma! Pamet, pamet, pamet!“

„Oh mladost norost! Saj taki ljudje ne pomislijo, kaj delajo,“ dejal je Baraba, vročivši Lazarju pozivnico. „A Vi, gospod, kdo ste Vi in kaj je Vaš posel?“ prašal je mene, visoko dvignivši obrvi in stisnivši ustnice. Nazval sem svoje ime in posel. Skrčil je obrvi in važno je pisal v svoj zapisnik. „Ahám! Takó! Dobro!

Vi ste se posebno junačili!“ dejal je in se obrnil k Pipanu. „Veste, gospod stotnik — vse dobre besede so časih bob ob steno. Pa kaj se hoče: naši zakoni so strogi in to rabuko moram objaviti, da ne bi se reklo, da smo čuvaji zakona sami teptali njega ugled. Da, da, od nas ubogih redarjev se zahteva po zakonu, od drugih pa le po dragi volji. Priporočam se Vam, gospod stotnik!“

Odzdravili smo se hladno in površno. Trovrag, ki je ves čas topo gledal in zaspano mežikal, kakor človek, kojega po prečuti noči še mučijo vinski duhovi, ostal bi bil kmalu na mestu pozabivši, da je že končano opravilo. Baraba ga je moral opomniti, potegnivši ga za seboj. Kofernica je nestrpno mencal z nogama menda nedoumevaje, kako da se more tako uporstvo končati brez končnega javnega toržestva redarske oblasti.

Pipan se je zopet ozrl po dvorišči, da bi se prepričal, kdo ga je opazoval, ko se je pečal s tako malo imenitnimi ljudmi. Potem je skočil razmahom v našo vežo, da bi se prikril radovednim očem, ki so z nekterih oken, odprtih onstran dvorišča, gledale na našo halabuko. Šla sva po stopnicah za njim nema, zbegana in poparjena.

XVIII.

Pipan je urno stopal po stopnicah, da čim prej pride proč od ljudi, ki so rušili njegovo pokojnost. Tiščal je sabljo pod pazduho in niti ozrl se ni na naju: javno je hotel pokazati srd, da se je sešel z bitji, ki so po častniških nazorih pravi nebodigatreba na svetu. In res, kaj je takemu gospodu mar človek, ki ni ne vojak, ne uradnik, ne duhovnik, človek, ki sploh še nič ni ne in se tudi ne pričakuje kaj prida od njega.

Vrh stopnic sta nas čakali Gregorka in Ivanka. Deklici je že pojemal jok, solze niso tekle več s prejšnjo obilostjo in že so se lomili tisti vse telo potrešujoči porivi, ki v veliki žalosti nastanejo v prsih in nov tok solzá pripeljejo na lice. Edna roka, vzravnana

ob životu, je brezsilno držala za beli predprt na krajih zmét in poškropljen s solzami, druga do komolca obnažena je pritiskala ruto zdaj na levo, zdaj na desno stran lica, od solzá nekoliko nabuhlega in orudelega. Ko smo prišli na mostovž, ni si mogla deklica kaj: stopila je podobna Kvasovi Manici pred Lazarja in mu molčé podala roko. Ali se je hotela zahvaliti, da se je potegnil za njo, da ne dvomi, da ji zaupa, ali mu je hotela odmeniti za neprijetnosti, katere si je nakopal na glavo, ali samo dokazati, da mu tudi ona zaupa? Tudi Pipana je zadelo njeno vlažno oko s takim izrazom hvaležnosti, da se je precej storil prevrat v njegovi duši. Šegavo poredno so pogledale njegove še bistre oči na deklico — levo oko je malce priprl, pridurnil — in ugibala je morda njegova grešna duša, ali je pač vredna ta plebejska cvetica upora in rebelije, ali ni. Rekel bi, da se je odločil za prvo, ker se je pojavil nasmeh na njegovem lici, tist dobrohotni, prijetni, nazdravljajoči nasmeh, ki osvetli široka lica rimskih velikašev, kedar jim po slastnem obedu nalijejo prvo čašo rujnega orvijetanskega vina.

Vse to se je vršilo po tihem; globoke, resnične žalosti nihče ni hotel kaliti z besedami. Šele ko se je skrhal prvi vtisek, ki ga je napravila na nas žalujoča deklica, oglasila se je Gregorka. Dvignila je kvišku roke, kakor mlin na veter svoje veterнице, kedar ni vetra in ne more mleti, in takó-le se je zlila njena jezica: „Oh, vidite, gospod Pipan, v kakih razmerah ste nas našli; še s policijo bomo imeli opravka, s policijo! Bog pomagaj in sveta Devica! Kolikokrat sem že rekla: iz te hiše pojdem proč, kamor me veter zanese, in preselim se na drugi konec Ljubljane, da bom imela že vsaj mir, mir, mir! (Resnici na ljubo moram povedati, da še nisem nikdar poprej slišal, da bi bila razodela komu željo po preselitvi.) Tudi to povem: Ko bi ne bila toliko let živel tukaj pod to streho z rajnico materjo — Bog jim daj sveti raj! — saj Vi se jih gotovo še spominjate in ko bi ne bilo le-té deklice, takó poštene, kakor čisto zlato (Gregorka je s prstom pokazala na jagnjiče), že zdavnaj bi bila rekla hišnemu gospodarju, da še zastonj ne maram

imeti takih sosedov, nikar za drage denarje. (Gregorka je togotno plunila v stran ob zidu stoječemu Lazarju na čevelj.) Le pomislite: sto in petdeset goldinarjev plačam na leto za take-le beznice. Križ božji! — za toliko denarja si najmem lahkó sredi mesta stanovanje, ali pa v Zvezdi in pa kakšno stanovanje — še gospodje častniki bi radi stanovali pri meni! Sto in petdeset goldinarjev, to je nekaj denarja — uh — treba jih spravljati, predno so skupaj, pa za take beznice, v Kravji dolini in pa v takšni seseščini — to, to!“ (Gregorka se je na videz zagovorila, ker sicer ni devala v nič svojih sob, ampak hvalila jih je na moč, kedar je nanesla priložnost.) Pogledal sem prek dvorišča in zapazil, da je stal hišni gospodar pri odprtem oknu in je mogočno pušoč iz dolge pipe menda ugibal, kakšen vrug je to, da je redarstvo navalilo kar tol-poma in da se danes nočejo in nočejo pomiriti raz-burjeni duhovi njegove države. (Gregorka ga je že poprej opazila, zatorej — beznice.) „Kakó sem jaz mirila, pridigovala in prigovarjala: ne moli steklemu psu stegna — Bog mi grehe odpusti! — Kaj vama nisem takó svetovala, ali ni res gospoda? (Z Lazarjem sva se poméla ob zidu in prikimala.) Oh, gospod Pipan, Vi ne veste, Vi ne veste —“ Pipan je mignil z glavo in povél z roko, ko da hoče reči: že dobro, vse vem! Stopil je proti durim najine sobe, katere mu je priskočivši odprla gospodinja, vedno žuboreč, kakor lonec, v kojem kipi krop.

Z Lazarjem sva nedoločno in boječe tihotapila za njima. Na pragu sva se oba še ozrla na Ivanko. Šla je v Gregorkino sobo. Zmestila sva se v kot, kakor statisti na odru, ki niso za družega, nego da polnijo prostor in zakrivajo stene.

Gregorka si je dala opravka z urejevanjem stolov; s predprtom je pobrisala po mizi, po stolih in po usnjenem kanapeji, dasi tam ni bilo praha. Pipan je, ne meneč se za gospodinjo, stopil dvakrat gor in dol, iskaje menda strategijske točke, s katere bi najlože navalil na naju mlada zločinca. Ustavil se je pred nama, namršil obrvi in z odločnim, strogim glasom jel naju je žmikati, lupiti in stružiti. Naši pogledi so

se srečavali in ogibali, njih lesk je temnel. Oh, kako pridigo nama je napravil! Škoda, da si nisem zapomnil vse.

„Lepo sta jo zagodla,“ takó je rekel med drugim, „in oba zaslužita, naj vama zagodejo, da vama bo zvenelo vse življenje po ušesih. Ali sedaj takó vzgajajo mladino, ali na takem polji rasejo naši prihodnji državljani? A kaj bosta počela, če vaju zapró in pričine je več, ko dosti, kaj potem, če dobita madež, ki vaju bo zajedal vse življenje? Govorita, govorita sedaj, ko sta stvar že lahko premislila, ko sta lahko že prišla do spoznanja, kakó neumen je bil vajin odpor!“ Z Lazarjem sva molčala, stiskaje se v kot; meni se je delala tema pred očmi. In kaj bi ne! Človek misli, da se bije za pravico in resnico, da ima vzvišene nazore in tudi nekaj tiste tvarine, ki pretvarja svet, ga čisti in boljša, pa vam pride drug človek, ki kruto razbije vaše sladko samoljubje. Kaj bi vam ne upadlo srcé, ko se več ne morete smatrati vrednega, da bi smeli s ponosom na čelu stati na strani neukročenemu Hanibalu, smehljaje potrepati po rami značajnemu Kleomeneju, poigrati v taroke s poštenjakom Katonom. Tudi Lazar je stal okamenel in ukopan, kakor bi bil slišal gromovit ukaz svojega poveljnika, in nekaj živalskega je bilo brati na njegovem lici. Taka lesena, mrtva obličja se vidijo vsak dan na vojaških vežbališčih, takó se zbegane ovce rijejo v kot, kedar lačni volk zatuli pred ograjo. Kje je bila sedaj Gregorka, da bi nama pomagala, da bi izpregovorila tehtno besedico za naju? Jedva je slišala prve stroge stotnikove besede, pa se je izmuznila iz sobe.

Ko naju je Pipan do dobrega oskubel, napél je rahle strune. Skoraj kakor bi bil odsekal, nasmehnil se je Lazarju, češ, sedaj je končano ono, kar se tiče službenega dela moje osebnosti in navzočnosti. Takšna je namreč, to sem opazil pozneje, vojaška vzgoja in tudi že priroda, da v službi srcá ne sme biti: vpríčo mene se je pohvalil nekoč vojaški dostojanstvenik rekoč: V službi sem živina, v privatnem občevanji in zunaj službe pa zgolj angelj. Jel je izpraševati Larja, ima li doma kaj premoženja, imovitih sorodnikov,

kam se misli sedaj obrniti, če gladko izteče praska z redarstvom, sedaj ko je že na več mestih poskušal brezuspešno. Lazar je prvi del prašanja zanikal, na drugi del ni vedel odgovoriti nič gotovega. Stotnik mu je delal lahne upreke, ker je zapustil vojaško službo, kjer se mu ni godilo slabo; rekel je, da se tudi tam lahko skrbi o svoji bodočnosti, le samozatajevanja je treba, potrpeža in uvidnosti. Omenil je, da je tudi njega misel na domovino izpeljala svoje dni nazaj v domače kraje, da je pa kmalu spoznal zmoto in jo kolikor mogoče popravil; pristavil je, da tudi na tujem človek ljubi domovino, še srčneje nego domá, in da ga ta tajna in sladka muka spremlja po vseh krajih zemlje, naj bo na jugu ali na severji.

Poprej sem bil že zameril Pipanu, ker naju je takó ožmikal in oskubel — pa res, v goste pride, pa zmerja — zdaj pa, ko sem videl, da kaže dobro, usmijeno dušo, sprijaznil sem se zopet ž njim. On je moral zmerjati, on po stari navadi ugodni priliki odoleti ni mogel, dejal sem sam v sebi in zopet mi je postal zanimiv človek.

Gregorka je vstopila in postavila liter vina, krožnik plečeta in vogel belega kruha na lepem, rožastem podstavci na mizo. „Če se Vam ne zamerim, pokusite, gospod Pipan, kranjskega vina. Najboljše vino je zdaj to v Ljubljani; iz gostilne pri „Beli vrani“ je ravnokar prineseno. Dobro je in zdravo“. Nalivši kozarec se je spomnila, da brni še vedno struna zlosti v nji, dasi dosti rahločutneje, nego prej. Takó se o potresu pojavijo izprva silno zadirni sunki; sčasoma pa se skrha podzemeljska moč in po malem pojemlje, dokler se sama ne izbrca — če je prav, da se slabotna in brezumna dejanja človeška primerjajo ogromnim pojavom mogočne prirode.

„Vi ne veste, gospod Pipan,“ dejala je in porinila bliže predenj dobrote na mizi, „Vi ne veste, koliko sem se jaz ubijala s to žensko, predno sem ji pokazala, kako se gospodinji. Ko je prišla k Vahu, saj ni znala za nobeno delo prijeti. Da bi bila žganjce sama skuhala — še zdaj jih ne zna! Nekaj tednov sem ji kar sama gospodinjala. Vse sem ji naredila, dekla in

gospodinja sem ji bila. Zdaj pa tolika nehvaležnost in take marnje!“ In zopet je zaohnila.

Pipan je odpil, Gregorka je prilila. —

Razdalo se je lahno trkanje na vrata. Precej za tem se je prikazala med durmi črnolasa glava, ki me je na moč presenetila, ker sem spoznal po nji pesnika Ščinkovca. Njegovo oko je pazno šinilo po sobi, kakor bi hotelora zbrati, ima li prave ljudi pred seboj, ali ne; njegovo lice je zalila živa rdečiča in neko šegavo začudenje, češ, koliko vas je doma in kakega gosta imate pri sebi. Bil je delavno, toda lično oblečen. Prek lica je imel vidno praskotino notri do ušesa. Vstopil je ves spehan in zasopel, kakor maratonski junak, ko je prinesel poročilo, da je strt in pobit sovražnik. Edna roka je podržala kljuko od zaporice, kakor bi dvojil, bode li njegova navzočnost v tej sobi prijetna ali ne, z drugo je vrtel ponosen, sivkast klobuček. Kazalo se je, da od razburjenosti vse gori v njem in na njem, in lep mladenič je bil videti v tej gorečnosti.

„I, s kom si se pa ravsar, da si tako opraskan? S policijo, a?“ prašal ga je Pipan, ki je z zanimanjem gledal na prišleca, misleč morda: lep materijal bi bil ta za vojaštvo.

„O, ne s policijo!“ odgovoril je Ščinkovec in našobil ustnice. „Maček me je tako razravsar in razkavsar.“

„Kaj si mu v škodo zahajal?“

„Ne, ampak on hodi drugim v škodo, on preži na tuje luknje, pa sem ga zavrnil. Pa ne mislite, da takšen maček, ki hodi po noči s pridvignjenim repom po strehah, ampak čevljarski pomočnik Maček me je razpraskar. Saj, Lazar, ti ga poznaš in pa ti, Gorec.“

Stavec se je splazil ob steni k nama, ker pred stotnikom ni hotel obstati; za malo se mu je zdelo, da ga ta tiče.

„Kaj pa je zopet s tistim Mačkom?“ prašal je zamolklo Lazar.

„I kaj . . . nabuhali smo ga danes takó, da bo pomnil nekaj časa. Le poglejta, kak neumen bik je to!“

Z Lazarjem sva s podvojeno radoznalostjo pogledala na Ščinkovca. „Kegljal je danes že od ednajste pri ‚Beli vrani,‘ izgubljal, pijančeval in plačeval. Še dva druga taka pomagača sta bila ž njim, ki ne delata ob ponedeljkih. Jaz pridem tjā ob dveh, pa vidim, kako udeluje Maček. To spet ne bo prida za Tinico, si mislim. Pokličem torej tisto Tinico iz Kranja, ki je za točajko in mene rada vidi, pa jo opomnim, naj bo oprezna, ker Maček je brez službe in zopet ne bo plačal. Ali ona mi je odvrnila, da Maček naprej plačuje in da je pred nekaj dnevi pri nji zmenil desetak“.

„Desetak? Kje je dobil človek desetak?“ vskliknil je Lazar in meni je bilo isto prašanje na jeziku.

Gregorka se je z obema rokama oprla ob mizo in zvesto poslušala; kar oči je zasadila v stavca.

„Tudi jaz sem bil precej teh misli, da je Maček ta denar pofulil, ker sem se spomnil, da mi je Trovrag pravil, da je bil njegovi hčeri ukraden desetak. Da sta Maček in Vahulja rada skupaj, to sem tudi vedel. Imel sem dva stavca pri sebi, pa bi se sam Mačka tudi ne bal. Grem torej bliže in potuhnjeno gledam na kegljišče. Maček je potegnil ‚žnoro,‘ segel v žep, potegnil mošnjiček ven. Gledam tist mošnjiček in znan se mi vidi. Že nekterekrali sem ga videl pri Vahulji, ko sem plačeval za obutala. Trde, svetle, kovinske platnice ima in podobnejši je tobačnici, nego mošnjičku. Tu le imaš Lazar mošnjiček, poglej vanj in prepričaš se, da je Vahuljin. Daj ji ga nazaj in pošteno ji povej svojo misel.“

Lazar je nervozno pograbil denarnico rekoč: „Le not poglejmo, ukradeno blago se sme pregledati do dna. — Glejte zastavni listki od tukajšnje zastavarne na njeno ime! Eden na uhane, drugi na uro.“

„Oj, ti zapravljivka!“ viknila je Gregorka in skoraj preplašena je tlesnila v roke.

„In denarja je: eden, dva, tri — štiri goldinarje in nekaj drobiža!“ štel je Lazar. „Živel Ščinkovec, Bog ti plati! Z Gorcem poneseva denarnico tjā, kjer jo pogrešajo.“ Videlo se je Frančišku na lici, da se mu je odvalil kamen od duše.

„Kakó si pa ugrabil te stvari?“ prašal je stotnik, ki je od strani gledal na naše raziskavanje.

„Kakó? Kogar jaz primem, temu pomagaj Bog in vsi svetniki, ta se ne gane več, dokler ga ne izpustim! Takó-le sem naredil. Pravim Tinici: Veš kaj, Tinica, ti si pošteno dekle in za pol leta boš prej moja žena, če mi pomagaš danes. Ta-le Maček je tist desetak ukradel in tatvine se po krivičnem dolži mlado pošteno dekle. Pokliči Mačka na stran, da ga dobim samega v pest; on mora priznati! Le reci mu, da ga Vahulja čaka zadaj na vrtu v kotu. Slišiš: Vahulja Vas čaka, rada bi Vam nekaj povedala, reci! — on bo precej šel. Res, Tinica je izvabila Mačka, jaz s svojima prijateljema za njim. V kotu vrta smo ga dobili. Kar od spredaj in od zad sem ga zgrabil ob ednem. Mošnjiček sem, ti imaš po krivem denar, Vahuljin denar, sem ž njim! — takó sem mu tulil na uho in ga mikastil. Pa precej ni hotel dati, otepaval je krog sebe za žive in mrtve. Šele ko smo ga na tla spravili in ga onemoglega držali, segel je v žep. Povéj, kajón, ali si ukradel denar, ali si ga dobil za dar! — takó sem rohnél nad njim. To nobenemu mar! — je odgovoril. Dobro, sem dejal, mošnjiček bom pa jaz dal nazaj tjà, kjer so ga pogrešili. Ti pa zabrusi pete, kamor hočeš!“ — Izpustili smo ga in kar plot je zahreščal pod njim, takó urno je zbežal na sosedni vrt. Torej delajta, kakor vesta, da je prav, meni se mudi v tiskarno. Z Bogom, zdravstvujte gospod stotnik, z Bogom!“

Ščinkovec je prišel, kakor pravijo, v svoj element; obvela ga je igralska prisotnost duha in po igralski se je sukal, klanjaje se na vse strani. Kakor bi mignil, nam je izginil za durmi.

XIX.

Malo pozneje je bila najina soba podobna pri-zorišču, na katerem se nahajajo po mišljenji in po starosti različni ljudje v prijaznih odnošajih in prijetni harmoniji, primerni njih starosti. Precej po stavčevem odhodu je šla Gregorka v svojo sobo obvestit Ivanko

o najdenem denarji. Ko se je vrnila, je izrazil Pipan željo, da bi pozvala deklico, naj se v njih družbi potolaži in razveseli, ker je konči, kakor v starih poštenih povestih, prišla resnica na dan. Gregorka se ni obotavljala izpolniti te želje in kmalu je stala Ivanka na pragu, na katerega še nikdar stopila ni, odkar je odrasla.

Z njo je zavejala nekaka sveža struja radosti v sobo. Mrak skrbi je izginil z lica naše gospodinje, sama milina se je naselila tja in milina jo je bilo gledati, ko se je ustrezljivo vrtela okoli starega prijatelja. Ivanko je izprva trla zavest, da je rušila pokoj dobrim ljudem, kmalu pa je mladost vzela svoje in premagala tesnobo. Marsikak prikrit pogled in svitel smehljaj je letel od okna, kjer sva stala z Lazarjem, k deklici in obratno. Pipanu ni ušlo tako pritajeno ljubkovanje. Večkrat je dvignil glavo in zasačil je mlada človeka, koja so zgodbe tistega dne docela zbližale. Ali ni se zgruzil ob mladi sreči, ni je zavidal, kakor je to navada nekaterih starih, nestrpnih ljudi, ki ne privoščijo drugim tega, kar je zanje že izgubljeno na veke — češ: ljubezen je strup. Časih se jima je posmejal zdržano, na kóčnikih, in tist smeh je bil prej odobritelen, nego karajoč. Jaz sem bil v tej družbi tako rekoč brez druge polovice, ali veselje me je prešinjalo, ker sem videl srečne obraze.

„I, koliko je že tega, kar Vas ni bilo pri meni? Po mojem bi imelo biti tja o sv. Miheli deset let?“ povzela je Gregorka sédši nasproti stotniku.

„Saj bo nemara toliko.“

„In kakó dobro izgledate sedaj, bolje nego ste takrat. — Oh, in pa káko glorio imate sedaj na ovratniku, še opazila nisem precej — jej, jej! Vi imate gotovo že dosti ljudstva pod seboj!“ Posmejal sem se po tihem taki čudni govorici in šestero mladih oči je švignilo in se srečalo. Gregorka ni govorila povsem takó, kakor Vam jaz sedaj pripovedujem, ampak rabila je znano purgarsko slovenščino (mesto ljudstva je rekla „fólka“), stotnik pa je govoril ono starodavno pošteno materinščino, ki je doma na deželi, a videlo se je, da je vešč tudi književnemu

jeziku, pa ga ne mara govoriti, da ne bi se kazal previsokega in afektiranega.

Odrezal je košček plečeta in kruha, da ne bi bilo zamere. „Ljudstva nimam dosti, skrbi pa in trpljenja,“ mrmljal je jezik valčč vzprejete dobrote.

„Verjamem, verjamem, da Vi, ki ste tako vestni, dobro skrbite za svoje ljudi. — Oh, gospod Pipan nekaj novega in lepega Vam moram pokazati,“ dejala je bliščečega obraza ter vstala, „— mojih stenskih slik še niste videli. Poglejte jih!“

Pipan je dvignil glavo takó, da so mu izstopile debele gube na tilniku in z izrazom nedoumnosti na lici je gledal po stenah, podoben tujcu, koji pride v hram božji, čegar znamenitosti mu slavi njegova popotna knjiga, a njegovo neizurjeno oko ne najde nič znamenitega v njem, naj še takó naporno išče in išče.

„Ali se nič več ne spominjate, kakó ste nama z rajnico materjo, ko ste bili še dijak, zimskih večerov pripovedovali povesti? Na tem kanapeji ste sedeli, ogrodje je še vedno tisto, le prevlečen je že dvakrat od takrat. Ali ste pozabili tistih časov? Oh, človeku, ki toliko komari po svetu, izgubi se v spominu marsikaj.“

„Pozabil tistih časov nisem, Gregorka: kakor senca gre spomin na preteklost za človekom: izgine za kratke ure, pa se zopet pojavi.“

„Pa to ni senca, gospod Pipan. Záme je to luč, ki mi sveti iz preteklosti, kakor mi sveti v prihodnjosti druga luč še lepša: nebeško kraljestvo, če ga bom deležna.“

In ljubo se je nasmejala dragemu gostu, da ne bi slutil v njenih besedah kakega upreka.

„Kdo si ga je pa zaslužil, če Vi ne?“

„Tudi Vi morate poskrbeti zanj, če še niste. To je naš up onstran groba.“ Rekši je snela sliko s stene in prožeč mu jo pred obličje je prašala radovedno zroč nanj: „Uganite, kaj predstavlja ta obraz.“

„Saj je zdolaj napisano.“

Tudi on se je posmejal.

„Tu imam v slikah vso povest Pavla in Viržinije, katero ste nama morali tolikrat ponoviti. Lahko bi

Vam še vso povedala, takó sem si jo ohranila v spominu.“

Prinesla je za vrstjo vse slike. Pipan je vzel vsako v desnico, držal jo pred seboj, kakor ogledalo, in bistro je gledal nánjo, vihaje si z levico dolgi brk v ostro ošpiljeno pušico in navzdol gibaje z glavo vselej, kedar je roka gladeč šla po brku. Pri sliki: Pavel nese Viržinijo štiporamo čez potok — pomudil, se je dlje. Gregorka je z javnim zadovoljstvom brisala in podavala tablice in jih nosila nazaj na njih mesto. nič manj ponosna na svojo galerijo, nego Italija na Pitijevo. Pri sliki, ki je kazala rdečelična otroka, gre-doča ob deževnem vremenu pod dekličino suknjico od zadaj zavihano čez glavi, sklonila se je k Pipanu naslonivši se na mizo in oba sta družno gledala in dolgo se nista mogla ločiti od ljubkih obrazov nasmi-havajočih se in zorko gledajočih izpod suknjice.

Ko sta do kraja pregledala „galerijo“, rekel je Pipan: „Da . . . Vaše slike tudi meni budé prijetne spomine. Kar je spojeno lepega z našo mladostjo, ima za nas veljavo do smrti.“ Naslonil se je na stol, oko se mu je zmračilo in površno je pogledal na Lazarja. Sabljo je predjal med koleni. „Lepa je mladost.“ nadaljeval je, „le škoda je, da so naši mladini pota preprežena s trnjem in da se ne zna in ne more do-kopati do trdnega stališča. s katerega bi vsaj v poz-nejših letih zadovoljno lahkó zrla na življenje. Javljajo se mlademu človeku dostikrat take zapreke, o katerih misli, da jih ni mogoče prestopiti, da so cele gore, ki se mu valjajo pred noge; če pa krene na drugo pot, sčaka in potrpi, izginejo te zapreke same ob sebi. Res življenje za človeka, ki ni rojen v gosposki po-stelji, ni lahkó; vedru v vodnjaku je podobno: težko in počasno, zdi se, da gre na verigi k vrhu, a ko je izpraznjeno in iztrkano, urno rožlja na dno, kjer se potopi v vodi. In vedno je priklenjeno k verigi.“

„Da, res k verigi — to so naše skrbi!“ vzdihnila je Gregorka.

„Ali zaradi tega ni obupati! Ne izpolni se vsaka nada, ali za vsakega se odkrhne kaj od blago-datij tega sveta, če je vztrajen.“ Umolknil je, nekaj

pomislil, vstal in stopil pred Lazarja. „Da, da . . . le nikar ne obupate, Lazar! Jaz bi Vam svetoval nekaj pametnega. Poskusili ste sedaj, da domovina za Vas nima mesta. Išcite si ga drugod, svet je velik. Idite nazaj k vojakom, pri moji stotnji je mesto za Vas prazno in lahko pridete k meni, če le hočete. Ne rečem, da bi se zavezali za večno; če se kaj boljšega odpre za Vas, lahko se zopet odpoveste. Tudi vojaku se podá žena in ne bodo se Vam delale zapreke, če hočete osrečiti deklico, za katero ste uporstvovali.“ Obrnil se je, šetal po sobi in pogledal na Ivanko. Njena glava se je sklonila na prsi in vsa se je potopila v čuvstvo sramožljivosti. Pipan je ni motil. Ségel je po kapi in še edenkrat se je obrnil k Lazarju. „Premišljujte o tem, kar sem Vam rekel, in če Vam ugaja moj svet, sporočite mi to v treh dneh. — Ne pozabita, kam morata iti jutri. Zarad vajinega uporstva, bom skušal, da stvar uravnam, kolikor je mogoče.“

Poslovil se je. Gregorki je podal roko; stisnila jo je oberôč in neizrečno usmiljeno ga je gledala, z vsem obrazom proseč, naj kmalu zopet pride. Ali ste kedaj videli Mihelandželovo sliko ‚Tri Parke‘? — Ne? — Edna Parka, tista, ki prosi tovaršico, naj še ne odreže niti življenja, ima take moledujoče izraze v obličji. Spremila ga je do stopnic.

Ivanka je obstala med durmi, kakor uvezana; Lazar je gledal na njo, kakor bi prašal, kaj zdaj v očigled obzorja, koje je odprl stotnik. In čudno je to tajno utripanje dveh ljubečih src! V njem mora biti skrita sposobnost, ki pričini, da ljubeče srce ugane nade in dvome, trepet in srečo, strah in veselje sorodnega srcá. Deklica je hipom uganila misli prijatelja in zdaj . . . zdaj, ko Gregorke ni bilo blizu, zdela se ji je ugodna prilika, da ljubimcu razodene svoje mnenje gledé stotnikovega nasveta. Pogledala je náme z najjasnejšim pogledom, češ, ti vse veš, ti si se bil záme, ti si dober in mlad, ti vse odpustiš! — in hitrih korakov je stopila pred Lazarja: „Lazar, prijatelj moj dragi, stori kar hočeš! Če je tvoja volja, . . . ne bom se bala tvojega stanu, in če greš na konec svetá!“ Rekši je zbežala v Gregorkino sobo.

Trenotek pozneje sva gledala z Lazarjem skozi okno za Pipanom, ki je odhajal prek dvorišča. Od severja je pihljaj čuten veter in perje orehovo na našem vrtu je neprestano trepetalo v njega valih in eden list odtrgan od orehove mladike in viseč na rastlinski nitki je lepetal v zraku, vrteč se, oddeljen od svojih tovarišev.

„Glej prijatelj“, dejal sem, ko nama je izginil stotnik, ali ni to perje, trepetajoče v vetru, podoba Slovencev? Tako trepetamo mi v valovih tujega navela, kar je pričina, da smo se ojačili in postavjamo vedno čvrsteji.“

Lazar ni odgovoril.

„In oni oddeljeni list, odtrgan že na pol od skupnega roditelja — ali ni podoba tega stotnika Pipana.“

„Da! — Tudi moja usoda bo taka!“ odgovoril je Lazar.

XX.

Tisto popoldne je praznoval Vah svoje ponedeljske počitnice; šel je zgodaj od doma in nisva mu mogla oddati denarnice. Vahulja se nama je zdela že pregabna, da bi se ž njo menila; poleg tega se nama je kazalo prilično in potrebno, da izročiva tak plen možu ki je glava vse rodbine. Zvečer sva šla k ‚Beli vrani‘, da bi se primerno zahvalila Ščinkovcu na njegovem junaštvu in tudi njegovi Tinici. Tu v razveselilnih prostorih smo se jako dobro počutili. Udarili smo v živ pogovor in pomenek. Seveda smo najprvo pošteno obrali Vahuljo in Mačka in jima želeli in prerokovali vsakovrstnih neprijetnosti za ta in za on svet. Tudi zaničevani cviček ima resnico v sebi: Ščinkovec je odprl dušo na široko in ker je v nji sedela ljubezen na zlatem stolu, govorila je sama ljubezen iz njega. Lazar se več ni sramoval razodeti vseh skrivnosti svojega srcá. Njegov trden namen je bil, vrniti se nazaj na Ogrsko v Pipanov oddelek in čakati tam boljših časov. Spominjam se, da je Ščinkovec, dospevši na vrhunec židane volje, vstal in jel deklamovati Uvod Krsta pri Savici, da je pri tem stal korenito igralski razkoračen poleg mene s polnim ko-

zarcem v roki in da je v verzu „Ko se neurnik o povodnji vlije“ pri gromko proizneseni besedi „neurnik“ živeje dvignil kozarec in po nerodnosti izpraznil polovico tekočine za moj vrat, kar me je nemalo pogrelo. Pogoltnil sem jezico, ali spomnila me je ta neprilika tistega korca, kojega sem izpraznil redarju na glavo, da se mi bo treba zagovarjati drugi dan. Ugriznila me je nekoliko vest, pa moje židane volje še ni bilo konca, ker precej me je pomirila zavest, da sem se poganjal za preganjano nedolžnost in da sem bil „orodje v rokah božje pravice.“ Ta zavest je pričnila z moje strani predlog, da ga stisnemo še eden polič in potem še eden in da sem pozabil tistega korca. In prigodilo se je, da sva prišla z Lazarjem domov, ko je vladala že po vseh sobah gluha tema in je že vse spalo v hiši, takó da se zopet nisva iznebila denarnice.

Uranivši drugo jutro sva šla k Vahovim. Bila sva v položaji človeka, ki se je dobro naspal in nabral one duševne in telesne sile, koje potrebuje za predstoječa težavna dela. In bolj nego druge dni so gnali živci neko bodro, moško veselost v glavo, morda je bil to učinek cvička, izpitega prejšnji večer, ali pa zavesti, da so naše stvari v dobrem tiru in da se drugače ne morejo končati, nego dobro. Vahova nista pričakovala takih gostov. On je pometal okolo svojega stola, ona je pripravljala zajutrek. Opazil sem, da se je sramovala, ker sva jo zalezla nekoliko razmršeno, in njene okrogle bele roke so hitele popravljat glavnik in pripet močno kito, ki je zlezla na zardelo uho. Morda ji je pa tudi kaj družega gnalo sram v lice. Nisva se ni klanjala, ni pozdravljala. Kedar začne odločen človek uporstvovati, nasprotuje že do skrajnosti in če treba vsemu svetu. Čevljar naju je prašal, kaj bi rada takega, kaj sva prinesla novega. Na to nisva imela nič odgovora. Lazar je potegnil takoj denarnico iz žepa in trdo je izpregovoril te besede: „Prinašava Vam zaklad, katerega ste pogrešili in zaradi kojega ste hoteli tožiti!“ Vah je strmo pogledal ni zalepetal: „Kaj? Tožiti? . . . Jaz ne . . . jaz ne vem ničesar!“ — „To je vse edno, kdo!“ poudaril je Lazar

in položil denarnico na čevljarski stol. „Vi ste glava tukaj in z Vami govorim!“

Kopitar se je vojaški vzravnal, držé metlo ob bedri. „Tu je denarnica, z vsebino vred . . . kolikor se je našlo! Našla pak se je pri Mačku, Vašem pomočniku!“ Zadnji besedi je pridal Lazar poseben naglas. „Ali jo je Maček ukradel, ali dobil za dar, ne veva! Tožila pa midva ne bodeva! Z Bogom!“ Odhajaje nisem mogel kaj, da ne bi se prepričal, kak vtisek so pričinite Vahulji Lazarjeve besede. Prihuljeno sklonjena je bezala z železnim kavljem v peč, takó da ji nisem mogel videti v obličje. —

Vselej in na kakršen način si bodi človek tudi ne more in ne sme biti ‚orodje v rokah božje pravice.‘ To so mi v šolah le površno in po okoliših povedali, pri sodišči pa so me tiste dni poučili do korena. Proti devetim sva šla v redarski urad. Radosť je bila razlita po mojem obrazu, ker bil sem prepričan, da bi v podobnem položaji noben poštenjak ne bil ravnal drugače in da se mi hudega nič pripetiti ne more. Stopal sem po mestnem tlaku trdo oživljeno, samosvestno, kakor zmagonosni mladeniči, ki so se vračali od olimpijskih iger. Prišla sva pred sodnika. Ne bom Vam razkladal tistih sitnih, podrobnih, minucijoznih raziskavanj in prašanj, tičočih se najine praske z redarji. Izpraševanje je trajalo več dni in precej se je pokazalo, da se záme ne konča ugodno. Tudi Gregorka je bila poklicana na pričo. Dobra starka se je javila v svoji najlepši obleki in toliko je napovedala sodniku, da jo je ta nekaterekrati opomnil, naj ostane pri stvari in naj govori o tem, kar se tiče najinega uporštva, da vse drugo, kar se je godilo poprej v naši hiši, ne spada v okvir obravnave.

Pipanu se imam zahvaliti, da nisva bila že med preiskavo v zaporu. Lazar se je opral zarad obročnih listov, katere je razgrnil na sodno mizo, in tudi gledé uporštva je odšel kazni, dasi se je velikodušno sam izdal za podpihovalca, hujskača in začetnika vse rebelije. Pipan ga je potreboval na Ogrskem, zato je vložil zanj tehtno besedo. Meni se je godilo hujše. Pestili so me zarad javnega násilstva, ker sem preveč

govoril, in glavno, ker sem Kofernici, delujočemu v službi, zalil jezo. Tistega korca vode mi niso mogli odpustiti. Dobil sem štirinajst dni zaporu. S tem so se začeli záme kruti časi. Prišel sem ob komaj pričeto službo in pretekla so štiri leta, predno sem se vrinil drugam. Ali najbolj skeleče gorjé to še ni bilo, ker sem imel domá toliko imovine, da sem za silo čakal. Najhujše me je zadelo poročilo — bil sem takrat v zaporu — da so mi umrli mati. Koliko bi bil dal, da prejmem od njih poslednji blagoslov, slišim še edenkrat njih opomin ali pouk in poslednjo besedo, da njih angeljsko okó vlije poslednjikrat krepila váme za dolgo trnjevo pot življenja. Preselili so se v boljši svet v moji odsotnosti in ni poslednjih tolažilnih besed jim nisem mogel govoriti. Koliko več lepih spominov bi se nahajalo v moji duši, ko bi bil navzočen ob smrti svoje drage matere in ko bi me ne težila misel, da sem jim jaz okrajšal življenje.

Prišedši domóv sem zvedel po ovinkih od dobrih ljudi, da so se precej, ko sem prišel v preiskavo, v mojem domačem kraju raznesli grozoviti sluhi o mojem hudodelstvu. Bog vé, kdo jih je prinesel iz Ljubljane in povečal, najbrž potovke. Govorilo se je, da sem se zarad nekega dekleta pretepal po noči z mesarji na šempeterskem predmestji, da sem dva ranil in potolkel policaja, ki me je hotel zvezati in da bom sedel več let na gradu in kakó škoda je tistih let, katera sem presedel pri šolskih bukvah — mari bi bil domá pasel koštrune — in da se nikomur še sanjalo ni, da tiči pod takim poštenim obličjem toliko hudobije in hinavstva. Slišal sem, da se je moji bolni materi, ko so zvedeli o takem vedenji svojega ljubljenega, obožavanega sina, jel mešati um, da niso več izpregovorili pametne besede in so umrli četrtri dan po zaslišanji one grozne vesti. Povedati moram, da je bila taka moja vzgoja in sem takó zeló spoštoval svojo mater, da vpričo njih nisem nikdar klel in da nisem nikdar storil ali izpregovoril kaj takega, kar bi bilo moglo pričati o izprijenosti mojega srcá ali o madežih na moji nravnosti. Od teh dob mi je očitala vest, da sem jaz pričina njih rane smrti!

XXI.

Ali mislite, da vam hočem s svojo povestjo reči: človek, če hočeš biti srečen na svétu, pusti iznémar pravicoljubje, ne poteguj se za preganjano nedolžnost, pusti sobrata, če je v nesreči, naj si sam uredi svoje stvari in po svoje? Nikakor ne mislim tega. To bi bilo grozovito. Ako vidiš v trpljenji sobrata; ako vidiš krivico, na široko odprl srcé, a prašaj tudi glavo za svet, posebno pa pretehtaj sredstva, ker vsako ni dobro. Mladina nima dosti idej, in še te so zmedene in fantastiške; skupine idej, ki vlada svet, ne pozná. Ako se ji zateše kaka ideja v glavo, onda jo smatra za dobro, naj je že v resnici dobra ali ne, in da se utelesi ta ideja, prime za vsako sredstvo, bodisi dobro in pospešiteljno ali ne. No, vi moralnega modrovanja ne marate; rajši vam torej povem. kar mi je še znanega o nadaljni usodi mojih in sedaj tudi že vaših znancev.

Lazar je šel k vojakom. Leto pozneje je Avstrija zasedla Bosno in Hergovino in on s Pipanom je pomagal pridobiti cesarju dve deželi, kakor se mi je takrat pohvalil pismeno. Po končani vojski je dobil službo pri bosenski upravi, kjer službuje še dandanes. Ivanka je njegova žena.

Pred nekaj leti mi je pisal na Tirolsko, kjer sem takrat služboval, da pride z ženo in otrokoma na odpust na Slovensko in da bi rad, ko bi se sešla v Ljubljani. Rad sem vzprejel njegov predlog. Štejem se k tistim ljudem, ki se naveličajo svetá in tudi že samega sebe, če so dolgo na tujem. Moj načrt je bil tak, da popotujem najprvo na Laško, potem pa da ostanem nekaj tednov v domovini. Prišel sem torej prek Italije v Ljubljano, kjer me je že čakal Lazar s svojo družino. Pozdravljanja in stiskanja desnic ni bilo ne konca ne kraja. Tudi Ivanka je kazala odkritosrčno radost in večkrat je ponovila, kakó neizrečno jo to veseli, da še jedenkrat vidi tistega velikušnega gospoda, ki se je nekoč tako moško potegnil za njeno čast, in pristavila je, da se me mnogokrat spominjata z možem v svojih pogovorih. Sicer pa se je vnanje močno izpremenila: izginila je prejšnja mla-

dostna, sveža barva z lic, postala je tanjši, nos^{se} je nekako ošpilil, le oči so ohranile prejšnjo globokost izraza. Zato pa sta njena dečka cvetela v prvi svežosti in znatno sta povzdignila čvrstost teh umnih obrazov rdeča fesiča, ki sta pokrivala polnolični glavi. Lazar je vzrasel v postavnega moža, razvalil se, ovil si podbradek v mogočno brado. Vse na njem se je okrepilo, celó beseda. Navzel se je tistih krepkih jugoslovanskih izrazov, ki takó dobro dejo slovenskemu sluhu. Ker je bil že nekaj dni pred menoj v Ljubljani, zvedel sem od njega vse novice, tičóče se najinih nekdanjih znancev.

Družno smo obiskovali Gregorko, ki živi še sedaj v starem stanovanju in še vedno v slast razlaga izvor in pomen svojih stenskih slik gospodom, ki stanujejo pri nji. Pripoveduje jim tudi povest o Ivanki in Lazarji in mene pripletava vanjo. Dobra starka, ki ni poznala nobene posebne strasti, udala se je na stara leta užitku duhana, in takó globoka je postala ta strast, da si ga je v naši navzočnosti natlačila v nosogrejko in jo prižgala. Vselej se nas je srčno obveselila, posebno pa Ivanke in njenih dečkov, katerih se ni mogla nagledati.

Vahovi že davno niso več stanovali v hiši. O Vahulji sva zvedela, da živi še vedno po starem razuzdano. Prvega moža čevljarja Vaha je ubila ona in pa žganje, nič boljše ni ravnala z drugim možem, s tistim Mačkom, katerega se je usmilila sušica in ga spravila pod zemljo. Sedaj je omožena v tretje s starim kantinêrjem, obogatelim ob vojaških novčičih. Dočim se stari mož nikamor ganiti ne sme in mu žena ničesar ne privošči, vozika se ona z vojaki po okolici ljubljanski, kolikor ji želi srcé. „Ta pa zna, ta!“ takó se je izrazil o nji Ščinkovec, na katerega sva naletela pri ‚beli vrani‘. „Ta je sedaj . . . kaj . . . gospá je . . . po pravici se ji mora reči gospá, velika gospá je, vsa v svili, in peš ona izletov ne dela, ampak v kočiji, le v kočiji . . . drugače ta žlahtna roža ne!“

Dočim je Ivanka z dečkoma presedala cele ure pri Gregorki, hodila sva z Lazarjem po mestu in delala izlete v okolico. Moj prijatelj mi je vedel mnogo

zanimivega povedati o bosenskih stvareh, o navadah in težnjah ondotnega prebivalstva, o svoji službi in zasebnem življenji, jaz pa sem bil tiste dni ves v ognju za proizvode umetnosti, koje sem videl na Laškem in po cele ure sem jih našteval in hvalil, če sem našel potrpežlivega poslušalca. Oh, kakšne slike! — ah, kakšne stavbe! — uh, kakšni kipi! — ti in podobni vzkliki so se valili nepretrgoma iz mojih ust. In takó sva se pogovarjala o tem, kar je ravno takrat polnilo in razvnemalo dušo, in o preteklih časih.

Na jednom takih izletov se nama je pripeljala kočija naproti. Voznik, zavaljen človek, je javno kazal, da je samostojen voznik, ki ne služi pri gospodi, koje pelje, ampak sam lahko séde v družčino te gospode, če hoče. Široko lice pod majhnim klobukom, pomaknjenim na stran, mu je žarilo na moč — vidno je bilo, da ne od večerne zarje, in zadovoljno se je nasmihalo nazaj v kočijo, v kateri so sedele tri osebe: dva korenita vojaka in našopirjena ženska z vsem mogočim rastlinjem na klobuku. Kočija je vozila počasno po napeti cesti in časa je bilo dovolj razbirati. Izlahka sva spoznala to žensko. Njeno oko je v naglici šinilo po meni in po Lazarji. Kakó bi na prvi pogled ne spoznala teh črt čutnosti in napuha, katerim je doba desetih let pridala nekaj surov značaj, kakršnega ni videti v kipih Amazonk! Burno se je posmejala, ko se je peljala mimo, le tega ne vem, ali nama, ali kakemu dovtipu svojih prijateljev. Ta smeh me je živo spomnil tistih časov, ko je ž njim hotela zvatiti in zmamiti Lazarja.

S prijateljem sva se pogledala. „Glej, ta se je naposled dokopala do tega, kar je želela!“ dejal je Lazar, ko sva imela kočijo za hrbtom. Pomislil je nekaj, potem pa pristavil: „Meni ne ugaja to, da nekaterih javnih hudobnežev božja roka ne zadene že na tem svetu, in bojim se časih, da ne bi hudobija tudi na onem svetu ušla zasluženi kazni, recimo, da bi jo kakó izpregledali, ali pa da bi jo merili z drugačno mero, nego smo mi vajeni!“

„Tvoja dvomljivost gledé povračila na ónem svetu je greh, ali odpuščena ti bo, ker izvira iz pravicolju-

bivega srcá!“ sem mu odgovoril. „Take ženske bi bilo treba vsekako kaznovati že na tem svetu!“ In jel sem prijatelju pripovedovati, da sem videl na steni stranskega oltarja v orvjetanski cerkvi veliko sliko Sinjorelijevo, predstavljajočo padec pogublencev v peklo, kakó nese nad druhaljo grešnikov, ki so vstavši iz groba pozabili obleči se, ostuden peklenšček štiporamo nago žensko prek neba, naravnost v peklo, in da mi je cerkovnik pravil, da je bila ta ženska ljubica imenitnega slikarja, kateri se je njeni črni nezvestobi odmenil s tem, da jo je naslikal v tako brezbožno družbo.

„Cerkovnikom ni dosti verjeti,“ pretrgal mi je Lazar besedo. „Slišal sem, da imajo laški mežnarji jako bujno domišljijo, ako se jim pokaže lira.“

„Naj bo s tisto sliko tako ali tako: jaz bi si želel biti slaven slikar in na podoben način bi hotel naslikati Vahuljo, da bi se večne čase zgražali ljudje in bi vsak s prstom kazal na njo, ker takó verolomno teptá zakon božji!“

Lazar se mi je posmejal. —

Pipan je dosegel podpolkovniški čin in šel ž njim v pokoj. Živí pozimi v Gorici, poleti pa in not do pozne jeseni na kmetih v svoji rojstni vasi. Kmetje ga visoko čislajo, pravijo, da je prehodil peš in na konji devet deželá, in še druge čudovite stvari pripovedujejo o njem. Iz kraja, ko je prišel v njih vas, niso mogli razumeti, čemu dobiva takó visoko plačo sedaj, ko ne službuje. „Vleče“ pa stopetinsedemdeset goldinarjev na mesec. Tešovaščani dolgo niso hoteli verjeti, da bi mu cesar dajal toliko na mesec in pa zastonj; preverjeni so bili, da je toliko za vse leto. Ko jih je pa birič o resnici prepričal, jeli so se čudom čuditi in sklepali so roké rekoč: „Stopetinsedemdeset goldinarjev na mesec? Tristo medvedov! Kam jih pa devlje? Ej zlomka . . . saj suhih menda vendar ne jé ne!“

Iz takih govoric posnemam, da se jim je začelo nemara daniti.

Jaz Pipanu ne zamerim toliko denarja na mesec, ker precejšnjo svoto obrne v dobrodelne namene in ker — kakor slišim — pridno obiskuje našo Gregorko.